Andrei Makine s-a impus in literatura franceza actuală la cinci ani de la debutul din 1990. după imensul succes internaţional al celui de-al patrulea roman, Testa meniul francez, multipremiat si traduc prompt în peste treizeci de limbi.
Născut la Krasnoiarsk. in Siberia, în 1957, Andrei Makine, după studii de limba şi literatură franceză, desăvârşite printr-un doctorat şi urmate de o scurtă experienţă didactică în Uniunea Sovietică, emigrează în Occident în 1987, la treizeci de ani, stabilindu-se în Franţa, la Paris- In ţara de adopţie, Makine susţine un nou doctorat, la Sorbona, cu o teză despre Ivan Bunin, predă câtva timp la Sciences-Po, dedicându-se apoi exclusiv scrisului.
A publicat până acum nouă romane: Fitca uniţi erou al Uniunii Sovietice (1990), Confesiunea unui stegar destituit (1992), Pe vremea fluviului Amur (1994), Testamentul francez (1995), Crima Olgăi, Arbelina (1998), Recviem pentru Est (2000), Muzica unei vicii (2001), Pământul ţi cerul lui Jacques Dorme (2003) şi Femeia care aştepta (2004).
Considerat iniţial scriitor rus şi încadrat pripit în literatura Europei de Est, Makine este asimilat cu entuziasm ca romancier francez după ce Testamentul francez este încununat, în mod cu totul excepţional, cu cele mai prestigioase premii literare franceze: Prix Goncourt, Prix Medicis şi Prix Goncourt des Lyceens,
Prin gravitatea şi actualitatea temelor abordate (căutarea identitară, demitizarea comunismului, paralela dintre Orient şi Occident, exilul, viitorul Franţei şi al Europei occidentale), prin pledoaria pentru valorile spirituale şi pentru „adevărata literatură", prin diversitatea structurilor narative, prin stilul poetic şi, nu în ultimul rând, prin muzicalitatea prozei sale, Andrei Makine este unul dintre cei mai originali, mai profunzi şi mai renumiţi scriitori francezi contemporani.
In Pământul si cerul lui Jacques Dorina se împletesc poveştile a trei personaje : cea a eroicului aviator Jacques Dorme (care, în timpul celui de-al doilea război mondial, pilotează avioanele oferite de americani sovieticilor şi se zdrobeşte de un versant de gheaţă în apropierea Certului Polar), cea a iubitei lui, Alexandra, franţuzoaica exilată într-un Stalingrad devastat de război, şi cea a unui copil (un alter ego al scriitorului), abandonat într-un orfelinat din Rusia anilor lui Hruşciov, care spune de fapt toată această poveste superbă.
Pentru Carole şi Laurent
Viaţa împreună le va fi atât de scurtă, încât totul li se va întâmpla pentru prima si ultima oară.
La căderea nopţii, în încleştarea dragostei, el a rupt firul colierului

vechi pe care ea nu-l scotea niciodată. Bobitele mărunte de chihlimbar au zornăit pe duşumea şi ploaia care abia începuse a imitat câteva clipe acea răpăială măruntă, după care si-a câştigat propria identitate, devenind un şuvoi, o trâmbă de apă, iar până la urmă o pânză nesfârşită care a inundat încăperea. După o zi de vipie, cu un vânt uscat care tiuia ca aripile unor gâze, valul acela le-a atins trupurile goale, le-a umplut cearşafurile cu mirosul jilav al frunzelor, cu răcoarea aspră a câmpiilor, în faţa patului, peretele nici nu mai există, au rămas doar frânturi decotloane carbonizate, urme ale focului de acum două săptămâni, în spatele rugului stins, cerul prevestitor de furtună îşi umflă ameninţător carnea vânătă şi vâscoasă. Prima şi ultima furtună de mai din viaţa lor împreună.

Ea se scoală din pat, împinge masa spre ungherul ceva mai ferit de stropii grei, apoi se opreşte lângă peretele prăbuşit. Se ridică şi el, se îndreaptă spre ea, o strânge în braţe, înfundându-şi faţa în părul ei moale, cu privirea pierdută în clocotul negru de-afară. Vântul, ca un veşmânt lung şi umed, li se lipeşte de piele, bărbatul e pătruns de un fior şi îi şopteşte femeii la ureche: „Ţie nu ţi-e frig niciodată..." Ea surâde: „Stau de mai bine de douăzeci de ani prin stepele astea sălbatice. Pe când tu... A trecut deja un an? Da, aşa e... O să te obişnuieşti, ai să vezi..."

O garnitură greoaie zguduie şinele, la doi paşi de casă. Gâfâitul locomotivei străpunge întunericul, prin perdeaua de apă. Grosul vagoanelor se opreşte în dreptul ferestrelor, raza unui felinar străbate odaia. Bărbatul şi femeia rămân tăcuţi, strângându-se unul în celălalt. Din tren ajung până la ei glasuri şuierătoare, tânguiri, un geamăt prelung de durere. Sunt răniţi, deveniţi inapţi de luptă, evacuaţi spre zonele mai îndepărtate ale ţării. E ciudat să-ţi simţi tocmai acum trupul atât de viu si încă zvâcnind de plăcere. Umerii rotunzi ai femeii sub mângâierea degetelor, pulsaţia lentă, fierbinte a sângelui, acolo, în adâncitura coapsei. Iar sub talpă, alunecarea unei bobite de chihlimbar. Şi gândul că mâine va trebui să le aduni pe toate, să repari şiragul...

Cel mai uluitor este să te gândeşti la ziua de mâine, la vânătoarea de mărgele, în casa aceasta, la mai puţin de o sută de kilometri de linia frontului, în ţara aceasta, atât de străină pentru femeie şi chiar mai străină pentru bărbat... Sub ferestre, garnitura de tren se zdruncină, începe să zăngăne în ritmul său sacadat de oţel. Cei doi urmăresc în depărtare ultimele zdruncinături prin perdeaua deasă a ploii. Corpul femeii arde ca focul. „Mai bine de douăzeci de ani prin stepele astea...", îşi aminteşte bărbatul şi zâmbeşte în întuneric. De când s-au întâlnit, acum două zile, a avut timp să-i povestească tot ce s-a întâmplat în Franţa în timpul celor două decenii. Ca şi cum ar fi cu putinţă să-ţi aduci aminte chiar tot, ca şi cum ai putea enumera toate evenimentele, an cu an, începând cu 1921 şi până în iunie 1940, când a părăsit ţara... Ploaia începe din nou să răpăie pe duşumea, iar ei simt

un văl umed mân-gâindu-le obrajii. „Crezi că va reuşi să se impună ? murmură ea. Fără armată, fără bani? Cât o fi el de general..." El nu-i răspunde pe loc, surprins de ciudăţenia acestor clipe: o femeie căreia de atâţia ani nu i s-a mai spus pe numele său adevărat („Şura", îi zic oamenii de pe aici când o strigă, Şura sau uneori Alexandra), el însuşi devenit peste noapte pilot rus, casa asta sfârtecată de explozie, târgul micuţ ghemuit pe malul unui fluviu imens, în mijlocul stepei unde se pregăteşte o bătălie uriaşă...
O pasăre înspăimântată de furtună îşi caută adăpost în odaie, descrie prin întuneric traiectoria unui zbor agitat, apoi dispare prin spărtura din perete.
„E adevărat, sunt foarte puţini oameni alături de el, murmură bărbatul, şi nu ştiu dacă se poate conta pe englezi... Dar,vezi tu, e ca într-o bătălie aeriană, nu întotdeauna numărul avioanelor este hotărâtor, nici măcar performanţele tehnice, ci... Cum să-ţi spun? Aerul. Da, aerul. Simţi câteodată cum te poartă aerul, cum ţine cu tine. Aerul sau cerul. Atâta doar că trebuie să crezi cu putere. Şi pentru el, cerul o să conteze mai mult ca orice altceva... Iar el crede."
Pe drum, am numărat de multe ori anii care mă despărţeau de cei doi îndrăgostiţi. „Cincizeci de ani fără câteva luni...", mi-am spus din nou, urmărind prin hubloul avionului monotonia ceasurilor de noapte deasupra Siberiei. Cincizeci de ani... Cifra ar trebui să mă impresioneze. Numai că, în locul uimirii, am sentimentul foarte acut al prezenţei acestor două fiinţe în mine, senzaţia legăturii lor profunde cu cel care sunt.
Afară nu se poate merge decât dacă înfigi un baston sau un băţ de schi în carapacea de zăpadă măturată de crivăţ, înăuntru, în lunga sală de mese a izbei, godinul s-a înroşit. Aerul miroase a scoarţă arsă, a mahorcă, a alcool de nouăzeci de grade îndoit cu sirop de scoruşe. Am ajuns de-abia de o oră, mi-am atins scopul, sunt aici, în casa căreia i se spune Capătul. („E la capăt, mi-a spus un localnic ară-tându-mi drumul. — La capătul cui? — La Capăt şi-atât, aşa i se spune, o să vezi, e ultima casă, alături e un teren pentru elicoptere. Doar că acum, pe crivăţ, n-o să vezi nimic. Dar ai grijă să nu iei mâna de pe cablu!") Am pornit la drum, încovoiat sub rafalele vântului, cu raniţa în spate, cu vechiul băţ de schi într-o mână şi cu cealaltă ţinându-mă de cablul gros întins de la o casă la alta.
Acum, în căldura bucătăriei, nu-mi rămâne decât să aştept să se potolească tangajul stârnit în trupul meu de călătorie. Câteva zile cu trenul, apoi cu avionul, în sfârşit această groaznică maşinărie cu şenile care m-a adus până aici peste pustiul de gheaţă. Şi ultima etapă: interminabila înaintare de-a lungul cablului acoperit de promoroacă, o cumplită orbe-căială până la Capăt, La capătul cui ? La capătul tuturor lucrurilor. La capătul pământului locuit, al Arcticii, al nopţii polare. Sârma cea groasă se oprea aici, înţepenită în stâlpii ultimei case.
15Reuşesc până la urmă să-mi mişc degetele de la picioare în

cizme. Mâinile, falangele degetelor îşi revin, mă ascultă, strâng ceaşca fără s-o vărs, cum am făcut adineauri. „Mi-am atins scopul", îmi spun zâmbind. Mă aflu pe tărâmul deasupra căruia a zburat cândva Jacques Dorme. Mâine voi vedea locul unde s-a frânt o viaţă pe care o port în mine din copilărie. Viaţa lui şi a femeii care îl iubise, în somnolenţa preafericită a stării mele de epuizare, aceste existenţe trecute prind viaţă îndărătul pleoapelor, reînvie întâmplările unei zile, un orăşel, imaginea unei nopţi. A nopţii aceleia când ploaia imitase clinchetul ca un staccato al boabelor de chihlimbar...
— Ia ascultă, prietene, ştii povestea tânărului moscovit, unul cam aşa ca tine, care a venit pentru prima dată în taigaua lakuţiei? Stai să ţi-o spun...
Vorbeşte una dintre gazde. Sunt trei cu totul în casa de la Capăt. Cei doi geologi care, atunci când mi-au strâns mâna, au repetat ca printr-o coincidenţă glumeaţă acelaşi prenume: Lev. Doi Leon, doi lei, mi-am spus, ascunzându-mi un zâmbet. Primul, mai înalt, cu umeri largi,mi-a ghicit gândul, de bună seamă, şi a ţinut să precizeze: „Nu, adevăratul leu sunt eu. El nu e decât un pui..." Cel de-al doilea, mic de stat şi cu faţa ciupită de ger, se indignează: „Tacă-ţi gura, Troţki!" Am băut cu ei, în chip de bun-venit, un pahar, o băutură ucigătoare, un alcool abia îndulcit de scoruşe, apoi, cu o uşurinţă aproape miraculoasă, m-au acceptat ca tovarăş în expediţia lor de a doua zi.
— Mai e vorbă, prietene, o să-i spunem două vorbe pilotului şi treaba e ca si făcută. O să te ducă unde vrei în timp ce noi o să facem muntele praf.
Am scos din rucsac o sticlă de coniac adusă de la Paris, am turnat în trei pahare faţetate. Au băut şi s-au privit gânditori. La ruşi, tradiţia nu-ţi dă voie să vorbeşti de rău lucrurile primite în dar.
— E... bun, a spus până la urmă Lev
cel mare.
— Da, nu e rău, a confirmat Lev cel mic. E ca vinul de ţi-l dă la biserică. Cred că femeilor le place. Valia, nu vrei un păhărel ?
Valia, bucătăreasa, a scuturat din cap în semn că nu. Cu mâinile albe de făină până la coate, frământa aluatul pe o masă mare la celălalt capăt al sălii. O femeie imensă: cu sâni grei şi rotunzi care îi umflau puloverul gros, cu şolduri mari care ascundeau aproape complet fundul taburetului pe care stătea. Are ochi oblici, ca toţi cei din lakuţia, dar pielea foarte albă, şi o forţă carnală care te duce cu gândul la femeile din Ucraina. „Ce bărbat s-ar putea măsura cu o astfel de femeie uriaşă?" m-am gândit cu un fior de admiraţie.
Acum ascult povestea începută deja de Lev cel scund.
— ... Şi ajunge el din Moscova în plină taiga, habar n-are de nimic, dar era cam ca dumneata, plin de zel. Iar bătrânii siberieni i-au zis imediat: „Dacă vrei să intri în rândul nostru, trebuie să faci trei lucruri: în primul rând, să bei o sticlă de vodcă până la fund, în al doilea, să regulezi o femeie iakută şi în al treilea, să mergi în taiga şi să strângi laba unei

ursoaice." Atunci, băiatul nostru se prinde, ia o sticlă şi hap, până la fund! După aia, dă fuga-n taiga. După un ceas, se întoarce jumulit rău şi zbiară din rărunchi: „Hei, arătaţi-mi o femeie iakută, vreau să-i strâng mâna!" Ha. Ha, ha...
Râd de se prăpădesc, mă molipsesc şi eu, cucerit mai ales de caraghioslâcul pantomimei jucate de micuţul Lev: un tânăr neofit dă peste cap o jumătate de alcool şi aleargă în taiga unde violează o ursoaică, în clipa aceea Valia se apropie cu o tavă cu cartofi aburinzi. Lev cel mic, aflat în plină agitaţie teatrală, se aruncă spre ea, pe la spate, îi cuprinde şoldurile în braţe, iar cu bărbia împunge spinarea latră a femeii. O ursoaică atacată de un moscovit neştiutor. Ea se întoarce zâmbind, dar privirile îi aruncă flăcări: cum îndrăzneşte piticul ăsta aşa ceva? Mâna ei grea se prăvăleşte peste căpăţâna lui Lev exact ca laba unei ursoaice, cu forţă nemărginită, dar şi un fel de blândeţe. Bărbatul, cu faţa plină de făină, e aruncat
de perete.
Noaptea, şuierul crivăţului e singurul fundal pentru celelalte zgomote: sforăitul lui Lev, trosnetul lemnelor în godin şi, din când în când, foşnetul unei pagini întoarse, în odaia de-alături, Valia citeşte din cartea groasă pe care am zărit-o la sosire pe pervazul unei ferestre. Un roman de prin anii şaizeci, în care dragostea înfloreşte la umbra imenselor centrale electrice în construcţie, despre cucerirea taigalei, despre isprăvile eroice răsplătite de maica Rusie. O ficţiune nu prea îndepărtată, de fapt, de viaţa acestei femei sau de visele ei, cine ştie? Nu-mi dau seama la ce oră stinge lumina.
Pe la mijlocul nopţii, bubuielile crivăţului acoperă orice alt zgomot perceptibil. Mă gândesc la semnul minuscul al prezenţei mele în această parte a globului. Ce punct de reper să găsesc? Franjurile îngheţate ale Oceanului Arctic? Strâmtoarea Bering? Vârful Victoriei, de 3 000 de metri, situat la vest de această căsuţă ? Până la urmă îmi spun că pentru mine nimic nu ar putea localiza mai bine ţinutul acesta decât amintirea vieţii lui Jacques Dorme.
Povestea lui Jacques Dorme m-a însoţit de-a lungul întregii călătorii. Prin intensitatea ei, ştergea contururile cutărui oraş, ale unei gări oarecare, mă izola în mijlocul mulţimii. De la Paris am plecat la Varşovia, am ajuns fără probleme până în Ucraina (care tocmai îşi proclamase independenţa), am rămas blocat câteva ore la proaspăt înfiinţata graniţă cu Rusia. Cuvinte ca „frontieră" sau „viză" rostite în faţa unei barăci înnegrite de zăpada topită păreau scoase dintr-o povestire satirică de-a lui Cehov. Ca şi uniforma grănicerilor, cu o croială ciudat de efeminată, şi cu vulturii de pe chipiuri, ornamente de poleială care te duceau cu gândul la un pom de Crăciun. Şi mai ales actele pe care le-am prezentat. Un paşaport de apatrid care mă autoriza să mă deplasez „în orice ţară, cu excepţia URSS". URSS-ul nu mai exista, iar această interdicţie căpăta un înţeles tulburător, aproape metafizic, îmbrăcat cu stângăcie în plastic de un algerian din

Barbes, documentul se deteriorase din pricina umezelii, iar coperta lui scorojită şi ştampilele şterse nu puteau stârni decât neîncredere, înduioşat de naivitatea mea, un camionagiu mi-a sugerat cantitatea de vodcă pe care trebuie să o dau ca să pot trece. Aveam două sticle de coniac. După el, una singură era de ajuns. O sticlă plată pe care şeful de post a strecurat-o în buzunarul mantalei, înainte de a sufla pe micuţa ştampilă indigo.
Mă întorceam pentru prima dată în Rusia şi o făceam ca pasager clandestin. Ciudăţenia sosirii mele a pălit de altfel foarte repede în faţa bizareriei, când penibilă, când comică, a noii stări de lucruri. Monumentul acela dintr-un oraş ucrainean cu două personaje care îşi strângeau mâinile şi legenda, marcată cu litere de aur : „Trăiască uniunea Ucrainei şi..." Urmarea („...Rusiei") fusese smulsă. „Viza" mea plătită cu o sticlă de coniac. Apoi, într-o seară, la Moscova, o grămadă de oameni bulucindu-se în spatele clădirii mohorâte a unui restaurant. Băteau din picioare în zăpada mocirloasă a începutului de martie, zâmbeau, îşi făceau cu ochiul, dar surâsul le era crispat şi privirile aţintite spre două ferestre larg deschise la parter, înăuntru, în aburul fluorescent, se vedea un perete cu faianţă albă, două oglinzi şi un uscător pentru mâini care zbârnâia în gol. In faţa unei oglinzi a apărut o femeie, şi-a descheiat haina şi, fără să-i pese de prezenţa spectatorilor, şi-a expus albeaţa trupului gol. A făcut chiar o mică piruetă pe tocurile înalte, expunându-şi sânii mari cu sfârcuri cafenii si triunghiul proeminent al pubisului. O altă femeie şi-a întins piciorul pe marginea pervazului şi a început să tragă încet de fermoarul cizmei. Sub fusta scurtă, piciorul i s-a dezvelit până la şold, o coapsă generoasă strânsă într-un colant roşu... Această paradă improvizată de prostituate în toaleta unui restaurant constituia proba unei liberalizări de netăgăduit. Mai puţină ipocrizie decât înainte, mai multă imaginaţie. „E totuşi un pas înainte...", mi-am spus, trecând mai departe.
Două zile mai târziu, aveam să spun acelaşi lucru, într-un mare oraş de pe Volga. Ca să-mi omor timpul înainte de plecarea trenului, m-am Jăsat înghiţit de mulţime si m-am trezit într-un parc. Printre chioşcurile vopsite în culori ţipătoare, se desfăşura o festivitate zgomotoasă, o „serbare a oraşului" sau, pur şi simplu, efectul unei duminici frumoase, cu mult soare, care făcea să sticlească zăpada căzută în ajun. Mergeam împleticit printre nămeţi, îmbătat de răceala înţepătoare a zăpezii, de ploaia de râsete şi priviri, de potopul de vorbe pe care nu mai aveam nevoie să mi le traduc. Regăsirea aceasta semăna cu un vis în care înţelegi totul pe loc, iar contactul devine fizic, de la inimă la inimă, neînchipuit de simplu. Eram beat de soare şi de bucuria celorlalţi şi am avut o străfulgerare exaltată şi vag patriotică: „Probabil că nu au mai mult de trei ruble în buzunar, dar se bucură ca pe vremuri. O ţară în curs de dispariţie, dar ce vocaţie a fericirii au! In Occident n-ai fi văzut aşa ceva..." Furat de această veselie ciudată,

eram pe cale să continuu analiza comparată a sufletului slav şi a Occidentului lipsit de inimă,
când, deodată, fericirea şi-a găsit expresia perfectă, concentrată pe chipul unui copil. O fetiţă de nouă sau zece ani, de o frumuseţe aproape supranaturală, care mergea ţinută de mână de o femeie, fără îndoială bunica. S-au oprit la câţiva paşi de mine, iar copilita m-a privit curioasă. I-am zâmbit. Dar mi-am dat seama imediat că acest chip de o frumuseţe de necrezut era machiat. Destul de discret, cu mână de expert, cu priceperea unui adult. Nu era vorba de o spoială de bâlci, ci de o preschimbare într-o mutrişoară provocatoare de femeie-păpuşă. Mi-am mai dat seama că a început să se lase întunericul si că, între timp, gheretele se închiseseră. în cap îmi mai răsunau râsete amestecate cu raze de soare... Primele felinare începuseră să-şi tremure lumina violetă. Femeia s-a întors şi m-a privit scrutător. Apoi, mângâindu-şi nepoata pe obraz, i-a murmurat: „Serbarea s-a terminat, n-ai să capeţi bomboane..." Copilul s-a uitat fix la mine. Mi-am înghiţit în ultima clipă vorbele care-mi stăteau pe buze: „Ce nepoată drăguţă aveţi..." Mi-am dat seama care le era jocul. Femeia a tras-o pe fetiţă de mână şi le-am văzut cum se
duc spre baraca mai mare din prefabricate, „berăria". In spatele meu, am auzit şoaptele răutăcioase ale unor vânzătoare: „Iar a venit baba cu fata, ai văzut? Bineînţeles, ce să faci, trăieşte de pe urma copilului... Eu i-aş spânzura pe nenorociţii care se ocupă cu asta..."
Spre capătul aleii vedeam cele două siluete, una mare, una mică, profilându-se în lumina difuză a „berăriei". Ar fi trebuit să fug după ele. Să le dau ceva bani. Să anunţ poliţia. Să salvez copila... Dar era vorba într-adevăr de ceea ce am crezut eu că pricep ? De-a lungul aleii, tarabele chioşcurilor erau toate strânse, dinăuntru se strecurau dâre de lumină. Puteai ghici prezenţa tăcută a proprietarilor, întunericul parcului, aceste pavilioane mărunte, fiecare cu taina lui, copilul machiat care tocmai îmi zâmbise... Preferam să cred că m-am înşelat. Singurele locuri în care am avut impresia unei adevărate întoarceri acasă au fost staţiile de metrou şi pasajele subterane transformate în talciocuri mizere. Bătrânii ofereau spre vânzare lucruri care - se vedea clar - fuseseră smulse dintr-o casă, dintr-o odaie unde absenţa lor lăsase un gol imposibil de umplut. Nu era vorba de furnicarul zglobiu al unui bazar, ci de urmele unor existenţe distruse de vremurile noi. Recunoşteam porţelanul tocit al unei ceşti, forma tocurilor unei perechi de botine, marca unui tranzistor... Rămăşiţele astea aveau vârsta copilăriei mele. în mâinile acestea bătrâne, învineţite de frig, se afla o întreagă istorie la preţ redus. Mai mult decât orice alte schimbări, mai mult chiar decât etalarea obscenă a noilor îmbogăţiţi, m-a şocat această răvăşire a unor vieţi omeneşti. Şi graba febrilă cu care era scos din cursă trecutul. Acest trecut, ca si frumuseţea copilei machiate. Iar eu nu ştiam ce mi-a rămas de făcut în era cea nouă, ce puteam face pentru a apăra copilul acela.

Siberia mi-a şters din minte aceste regăsiri ratate. Aici nu se schimbase nimic. Câteva republici recente, născute din prăbuşirea imperiului, adăugaseră nişte culori în plus pe hartă. Pământul rămânea acelaşi: alb, nesfârşit, indiferent la rarele apariţii omeneşti, în vasta adormire a iernii nu mai căutai ultimele zvâcniri ale actualităţii, ci razele roşietice ale soarelui care, în câteva zile, aveau să îmbujoreze orizontul după o lungă noapte polară.
Ascultându-i pe geologii din izba de la Capăt, îmi spuneam că ei vin din aceleaşi vremuri ca bulendrele vândute de bătrâni în subteranele metroului. Trăiau ca şi cum cele opt mii de kilometri de zăpadă ce-i despărţeau de Moscova ar fi oprit mersul timpului. Anii şaizeci ? Şaptezeci ? Modul lor de viaţă, de a vorbi avea o întârziere de douăzeci, treizeci de ani. Ca şi povestea aceea caraghioasă cu noul venit care violează o ursoaică... O auzisem de atâtea ori în tinereţe. Un timp decalat cu două decenii. Nu, mai degrabă un timp în afara timpului, o scurgere de zile ritmată doar de scrâşnetul viscolului suflând în ferestre, de pâlpâirile focului, de respiraţia celor trei oameni, atât de diferiţi unul de altul şi atât de apropiaţi, cei doi bărbaţi cu feţele arse de Arctica, femeia cu ochii încercănaţi care doarme în odaia de-alături. (Oare cum îi sunt visele? Tot pline de nămeţi? Sau, dimpotrivă, scăldate de soarele sudului ?) Orele nopţii numărate în cadenţă de zbaterea sângelui în mâna strecurată sub cap, o pulsaţie fierbinte pierdută în mijlocul albului nesfârşit, în adâncul negru al cosmosului irizat de fosforescenţa boreală.
Dimineaţa n-a mai venit. M-a trezit o furtună care arunca în geamuri snopi de fulgi şi umplea casa cu o vibraţie mată. Mi-au trebuit câteva clipe ca să-mi dau seama că era vorba de un elicopter care tocmai aterizase în imediata apropiere a Capătului. Am văzut lumină în spatele uşii cantinei şi am auzit clănţănitul farfuriilor şi ceştilor de tablă. Geologii s-au sculat în grabă, ba chiar am avut impresia că erau cuprinşi de o oarecare panică. Lev cel mare şi-a frecat faţa cu furie sub robinet. Lev cel mic si-a deschis briciul cu mişcări zorite...
Uşa a cedat brusc cu un scrâşnet strident de gheaţă crăpată şi atunci mi s-a părut că ghicesc motivul nervozităţii lor. în casă a pătruns un bărbat care a trebuit să se îndoaie de spate ca să poată intra, iar când a ajuns în mijlocul sălii, faţa aproape că-i atingea becul ce lumina încăperea. Purta un cojoc negru de oaie şi cizme din piele de ren. De la înălţimea sa,a scrutat camera, a observat dezordinea lăsată de beţia din ajun, dar nu a scos o vorbă, aşteptându-i pe cei doi Lev să vină la el. Cei doi s-au apropiat articulând un salut cu falsă voioşie, dar privind ruşinaţi în pământ:
— Noroc, şefule! în cinci minute suntem gata, căpitane!
Lev cel mare părea chiar mic. Iar cel mic a trebuit să ridice mult braţul ca să-i strângă mâna pilotului. Bărbatul i-a privit în tăcere, după care a apucat sticla goală de coniac.
— Văd că sunteţi gata de ieri, a spus el cu glas coborât, cam ca

ambreiajul unui jeep militar pe zăpadă. Vă atrag atenţia că dacă aud cel mai mic sughiţ în timpul zborului, vă arunc afară cu dinamita voastră cu tot...
în uşa bucătăriei apăru Valia cu un samovar din care se strecura un abur uşor. Mi-am adus aminte de nedumerirea mea din ajun: „Ce bărbat ar putea face dragoste cu o femeie ca asta?" Numai că trupul ei părea să-şi recapete proporţiile normale, prezenţa pilotului o făcea feminină, chiar seducătoare.
— Mănânci ceva? întrebă ea.
Bărbatul zâmbi, fără să-şi piardă aerul
ursuz:
— Nu, n-avem timp, s-a anunţat vânt puternic spre sfârşitul zilei... Dă-le doar ceva saramură beţivanilor ăstora, că sunt în stare să-mi murdărească avionul şi jumătate din Arctica... Scutură sticla goală şi mormăi cu un surâs acru: Acum se îmbată cu pileală de import! Boieri, de... Lev cel mic interveni împăciuitor si arătă spre mine:
— Ştii, şefule, sticla aia ne-a adus-o prietenul din Moscova. E coniac, dar nu-i deloc tare! Mă întreb dacă n-ar putea veni cu noi. E ziarist...
Ultimele vorbe le-a spus cu o voce mititică şi s-au pierdut într-o bolboroseală dezarticulată.
Pilotul se întoarse spre mine şi mă cântări cu o privire severă, dar lipsită de
duşmănie.
— Tovarăşul moscovit..., murmură el. Le daţi de băut si ei, după aia, îşi varsă maţele în loc să arunce munţii în aer...
îşi aplecă trupul ca să poată pătrunde în bucătărie si-mi aruncă peste umăr, ca si cum problema ar fi fost aranjată:
— De mers cu noi, nici nu încape vorbă, nu fac trasee pentru turişti.
Lev cel mare se Juă după el, ocolindu-mi privirea. Cel mic se uită la mine cu o strâmbătură amărâtă şi întinse braţele în lături în semn de neputinţă.
Am ieşit din baracă, Se crăpase de ziuă : un abur ceţos lăsa să se întrezărească linia munţilor, iar la picioarele mele, un arbust pitic îşi întindea spre cer rămu-relele contorsionate, ca o sârmă ghimpată. Mai încolo, învăluit în negură, elicopterul stârnea un nor de fulgi argintii.
Mă aflam la o oră de zbor de obiectivul final al călătoriei. Străbătusem de la Paris peste 11 000 de kilometri. Locul în care zăcea avionul lui Jacques Dorme se găsea nu departe, undeva în mijlocul acestui lanţ de munţi îngheţaţi. Am simţit brusc frigul (minus treizeci şi cinci ? minus patruzeci ? ca aseară...) care îmi biciuia faţa, îmi zăbrelea privirea cu ţurţuri de lacrimi. Am înţeles deodată că era esenţial pentru mine să văd acel loc, că, aici, curiozitatea de scriitor nu avea ce să caute, că viaţa mă adusese tainic spre locul acesta şi că aş fi trăit cu totul altfel de-acum înainte dacă nu l-aş fi văzut.
Uşa a scârţâit scurt. Cei doi Lev au ieşit încărcaţi de lăzi şi s-au

îndreptat spre elicopter. Am auzit vocea Valiei. Pilotul s-a oprit în prag. I-am spus stângaci, aţinându-i calea:
— Ascultaţi, as putea să vă ... Când i-am întâlnit privirea, nu mi-am putut sfârşi fraza („să vă plătesc?"). M-a bătut pe umăr şi m-a sfătuit pe un ton aproape prietenos:
— în locul dumitale, m-aş duce cât mai repede în sat, n-o să mai fie alt transport până deseară...
Şi atunci, cu un glas aproape stins, acceptând nereuşita demersului şi fără să-i mai cer nimic, i-am vorbit despre Jacques Dorme. Am reuşit să-i povestesc viaţa în câteva fraze scurte, fără înfloriturі. Eram atât de dărâmat, încât abia auzeam ce spun. Doar pentru că eram în halul ăsta am putut exprima tot adevărul dureros al acelei vieţi. Un aviator venit dintr-o ţară îndepărtată întâlneşte o femeie din aceeaşi ţară cu el şi, timp de câteva zile, într-un oraş din care în scurtă vreme nu au mai rămas decât ruine, fac dragoste ; apoi, el pleacă la capătul pământului ca să conducă avioane spre front şi moare, zdrobindu-se de un versant de gheaţă, sub cerul palid al Cercului Polar.
De data asta, am spus altfel povestea. Nu mai bine, ci mai pe scurt, mai aproape de esenţa dragostei lor.
Pilotul a luat mâna de pe clanţa uşii şi a murmurat ca şi cum ar fi încercat să-şi aducă aminte:
— Da, acum ştiu... Era podul aerian dintre Siberia şi Alaska. Alsib... Escadrile de adevăraţi maeştri. Astăzi sunt aproape uitaţi. Avionul acela nu e cumva cel ce poate fi văzut pe Trident?
Ani dat din cap afirmativ. Tridentul, un munte cu trei vârfuri...
— Şefu', asta-i ultima, putem pleca! Lev cel mic cobora pe cărare cu o ladă pe umăr.
Pilotul tuşi încurcat.
— Şi femeia aceea... are vreo legătură cu dumneata ? Ai cunoscut-o ?
Vorbeam foarte încet, ca şi cum n-ar fi fost nimeni să mă asculte în imensul pustiu alb:
— Pentru mine era ca un fel de... Da, era ca o mamă...
— Căpitane, suntem O.K.! Anunţul lui Lev cel mare fu întrerupt de o izbitură de uşă.
— Ai acte la dumneata ? mă întrebă pilotul, frecându-şi nasul.
Mi-am adus aminte de paşaportul meu scris într-o limbă pe care nu o putea descifra, de menţiunea „în toate ţările, cu excepţia URSS".
— Nu, adevărul e că sunt... Nu. N-am acte... A clătinat din cap, a făcut un semn cu mâna ca şi cum ar fi spus: „în cazul acesta, nu pot face nimic pentru dumneata", apoi s-a răzgândit brusc şi mi-a arătat cu o mişcare de cap elicopterul:
— Bine, hai, urcă!
La decolare, aparatul s-a înclinat într-o parte şi, o clipă, am zărit baraca de la Capăt, lumina din geamul bucătăriei. Am avut impresia că şi pilotul se uită la fereastra aceea.
La doi ani după această călătorie clandestină, manuscrisul

era gata. O relatare foarte romanţată pentru că, pe vremea aceea, credeam că numai ficţiunea poate face lizibil neverosimilul realităţii. A fost refuzat de mai mulţi editori şi a intrat în acel gen de existenţă fantomatică, dar exaltată, pe care o cunosc toate textele respinse metodic : o viaţă de prunc mort în faşă sau de strigoi, o zodie incertă cu tresăriri de speranţă, nopţi de recitire febrilă, dezgust faţă de cuvântul scris. Senzaţia unei predici într-un deşert prea aglomerat. Un drum al cărui capăt se îndepărtează pe măsură ce înaintezi. O fundătură nesfârşită.
Mă aflam la jumătatea acestui parcurs când mi s-a părut că zăresc capătul drumului. M-am trezit în biroul directoarei literare a unei mari edituri pariziene, ascultând elogii atât de nemăsurate, încât mă temeam sa nu cad într-o capcană. De altfel, totul era suspect în această întâlnire. Mă aşteptasem să văd în faţa mea un bătrân literat cu păr alb şi rar, cu o tuse găunoasă, cu haine îmbâcsite de tutun, cu trupul îngropat în manuscrise, un adevărat monstru al lumii editoriale. Numai că era o femeie, graţioasă ca o sopârlă, aşezată în spatele unei mese pe care trona manuscrisul meu. Micuţă, brunetă, cu ochii foarte întunecaţi, dar strălucitori, stătea pe un scaun înalt, de modă veche, un scaun tare, de vreme ce avea nevoie de o perniţă. Avea farmecul acela enervant de femeie care nu e genul tău, deşi îţi dai seama precis prin ce l-ar putea cuceri nebuneşte pe altul. Nu eram, fără îndoială, în această situaţie. Dar am realizat asta ceva mai târziu. Pentru moment, nu-i vedeam decât mişcarea buzelor care formulau, fără nici o precauţie editorială, un verdict extrem de favorabil. Am crezut că predicatorului în pustiu i s-a întâmplat o minune, şi asta m-a pierdut. Am întrerupt-o brusc. („Ceea ce este foarte frumos, în special, este cuplul acela,copilul şi bătrâna franţuzoaică vorbindu-i de patria ei şi încercând să-l înveţe limba ei...", spunea editoarea), iar eu am început să-i dezvălui trama adevărată ascunsă sub aspectul romanesc. Fragmente de viaţă pe care numai intriga le putea pune cap la cap, fragmente de dragoste din care numai imaginaţia reuşea să plăsmuiască o poveste de iubire, o mulţime de bărbaţi şi femei pe care fusesem nevoit să-i arunc în uitare...
„De altfel, această franţuzoaică bătrână şi nepotul ei nu erau, de fapt..." Duceam mai departe ceva ce devenea, împotriva voinţei mele, o operă de distrugere. Probabil că mi-am dat seama de asta, după strâmbătura înciudată care i-a apărut în colţul gurii. „Cu toate acestea, toate personajele sunt foarte reale !", am încheiat eu, ca pentru a-i face dovada că totul se află sub control.
Nu ştiu dacă şi-a dat seama că tocmai laudele ei exagerate mă făcuseră să cad în această bâlbâială absurdă. A avut dezamăgirea unui numismat extaziat în faţa monedelor vechi aduse de un lucrător cu sapa, care se lansează în comentarii savante privind epoca şi locul de emisie şi
rămâne cu gura căscată când omul lui loveşte cu ciocanul un ducat

preţios spre a-l convinge că-i aur curat. Vocea însă nu i s-a schimbat.
— Da, aşa e... dar voiam să vă spun că, mai ales în ultima parte, acolo unde vorbiţi de pilot, sunt prea multe lucruri brute, neprelucrate deloc de imaginar. Şi apoi, personajul generalului, întâlnirea aceea...
— Dar toate astea sunt adevărul gol-goluţ...
— Tocmai asta nu merge. E prea adevărat pentru un roman.
Am plecat împovărat de un ultimatum politicos, dar ferm, fiind somat să rescriu capitolul cu pricina.
Mintea de pe urmă nu mi-a venit imediat pe culoarul prea strâmt şi periculos pentru a reflecta asupra scrisului, ci puţin mai încolo, când am ieşit în stradă, şi anume la colţul ce dădea spre Strada Bacului, în noianul de argumente târzii, mi-a răsărit amintirea dezbaterii despre adevăr şi ficţiune declanşate de Război si pace. O critică asasină, nişte istorici care găseau în carte peste o mie de greşeli şi verdictul final apărut într-un ziar: „Dacă autorul ar fi avut cât de cât talent, ar fi trebuit blestemat." Cel mai greu a lovit însă opinia bătrânului academician Narov care nu-i putea ierta lui Tolstoi imaginea degradantă a marelui comandant de oşti Kutuzov. Pentru că, în ajunul bătăliei decisive împotriva lui Bonaparte, salvatorul Rusiei zăcea într-un fotoliu, o poziţie mult prea relaxată şi prea puţin militară, şi, blasfemie supremă, citea un roman franţuzesc. Cavalerii Lebedei de Madame de Genlis... „Ce imaginaţie perversă a putut crea o scenă atât de mincinoasă? tuna academicianul. Nu încape îndoială că, în acele momente tragice, Kutuzov studia hărţile de stat-major sau, în cel mai rău caz, citea din lulius Caesar." Greu să-l contrazici pe Narov care a participat la bătălie, unde şi-a pierdut chiar un braţ. Şi totuşi... După moartea lui, în bibliotecă i se vor găsi o mulţime de romane franţuzeşti, printre care şi Cavalerii Lebedei purtând această menţiune scrisă de mână pe pagina de gardă: „Citită la spital, unde, căzut prizonier la francezi, mi se tratau rănile."
Pentru câteva clipe mi-a părut rău că nu i-am povestit anecdota directoarei literare. Dar oare povestea cu pricina demonstra ceva anume? Hărţile de stat-major contra doamnei de Genlis? Sau poate pur si simplu melancolia unui om bătrân căruia îi mai rămâne doar un an de trăit, un om care a văzut atâtea războaie, atâtea victorii şi atâtea înfrângeri şi care, „în acele ceasuri tragice" îşi lasă ochii să rătăcească peste pacea unei zile frumoase de septembrie. Pace care va dispărea a doua zi, o ştie prea bine, sub pământul răscolit de explozii, sub tropăitul a sute de mii de oameni grăbiţi să se ucidă unii pe alţii, sub valurile de sânge vărsat de cincizeci sau o sută de mii de victime previzibile. Iar peste o vreme, va pogorî din cer aceeaşi pace, acelaşi soare va străluci şi vor pluti în aer aceiaşi funigei.
Coborând pe Strada Bacului, îmi spuneam că, pentru a ieşi din copilăreasca dilemă real-imaginar, ar fi trebuit să înregistrez exact aceste clipiri ale existenţei umane. Privirea bătrânului Kutuzov pe fereastra deschisă către un cer de septembrie... Nimic altceva.

Ştiam de la început că va fi imposibil să modific destinul lui Jacques Dorme. Să-l fac mai „literar"? La ce bun? La fel de imposibil mi-era să intervin în personajul generalului, cel pentru care, după spusele pilotului, „cerul avea să conteze mai mult decât orice altceva". Cuvintele cu pricina îmi fuseseră reproduse exact, seci şi rotunde ca orice fapt trăit. Generalul francez nu era decât o siluetă vagă evocată într-o conversaţie mai mult sau mai puţin întâmplătoare, într-o noapte scăpată de hăul uitării datorită unui colier de chihlimbar rupt. De ce ar fi trebuit să o povestesc altfel?

Prin urmare, i-am sacrificat pe cei doi, am scurtat povestirea, cu toate că eram încercat de remuşcări, gândindu-mă la acele fotografii de grup din epoca stali-nistă în care figurile conducătorilor împuşcaţi dispăreau la intervenţia specialiştilor. Treabă zadarnică, pentru că textul a fost refuzat în ciuda retuşurilor, apoi acceptat în altă parte şi chiar publicat; succesul imens de care s-a bucurat mi-a adus o glorie trecătoare, dar şi un val de duşmănii mult mai tenace („Chiar credeţi că aceşti meteci ne vor învăţa să scriem
în limba franceză?" se întreba un critic parizian), după care m-a lăsat pradă unui nou anonimat, mult mai plăcut decât cel dinainte, pentru că era lipsit de iluzii.

Am avut, totuşi, la sfârşitul acestui tumult, o întâlnire legată indirect de soarta celor două personaje sacrificate. Mă aflam într-o seară de mai la Canberra, în plină toamnă australiană, la o dezbatere cu cititorii (irezistibila lor dorinţă de a afla ce este „adevărat" şi ce este ficţiune în carte); a urmat o conversaţie cu un bărbat de vreo treizeci de ani, un ataşat cultural care în cursul dineului a avut tactul de a nu relua întrebările cititorilor, cum fac de obicei oamenii de la ambasade, ci m-a lăsat să răsuflu, mi-a vorbit foarte puţin despre el şi abia după cină, când am ieşit sub cerul stropit fantastic cu stele, mi-a povestit în cuvinte simple moartea generalului (era, de fapt, strănepotul lui, îi purta numele, dar nu avea de unde şti ce înseamnă numele acesta pentru mine). De altfel, nici nu văzuse mare lucru în ziua aceea, era prea mic. Un blindat al infanteriei, cu turela ridicată, a transportat sicriul până la bisericuţă, a urmat o ceremonie sobră... La şcoală, învăţătoarea i-a pus să scrie ce cred despre mort.

îmi spunea toate acestea fără nici o intenţie de a-mi provoca imaginaţia. Recunoştea că, fiind prea mic, nu a reţinut decât amănunte, adesea lipsite de importanţă. Am simţit, că povestirea mea s-ar putea lega de a lui, dar că pentru asta ar trebui să fiu din nou adolescentul care asculta istoria cu şiragul de chihlimbar şi cu pilotul care zbura deasupra imensităţii de gheaţă, adolescentul care-l văzuse pe generalul francez în mijlocul stepelor de dincolo de Volga. Pentru o clipă, am fost cât pe ce să-i mărturisesc taina mea, iar el a părut să ghicească trecutul în ochii mei.... Ne-am lăsat însă furaţi de frumuseţea Crucii Sudului, uluitoare în noaptea aceea de toamnă, şi ne-am despărţit.

II

Din adolescenţa de care vorbeam, a rămas un început de dimineaţă în faţa uşii întredeschise a infirmeriei. Sunt acolo, gata să bat la uşă, o văd pe femeia aşezată înăuntru, numai că totul se întrerupe la un gest: femeia îşi strânge sânul stâng şi începe să-l maseze ca şi cum i-ar fi rău de la inimă sau pur şi simplu pentru a-şi aranja sutienul prea strâmt pentru sânul enorm. Bat la uşă şi intru. Mă consultă, începe să spele zgârietura urâtă pe care mi-am făcut-o la şold. E o femeie tânără, cu părul uşor roşcat, cu gesturi domoale. Stau în picioare alături de ea, sunt ceva mai înalt, o domin, e foarte ciudat să vezi o femeie adultă într-o astfel de poziţie, cu capul în jos, cu ochii plecaţi, sugerând resemnarea. Când îşi ridică privirea, între noi intervine un soi de complicitate mărturisită. Ies din cabinetul medical fără să reuşesc să trag linie, în imaginea lăsată de cea care m-a tratat, între femeie şi mamă. Ambele faţete îmi sunt la fel de necunoscute si la fel de dorite. M-am rănit încercând să opresc pe o pantă alunecoasă cazanul de gunoi al orfelinatului. In fiecare dimineaţă, la uşa dormitorului comun apare un supraveghetor cu o listă în mână şi ne anunţă cine este la rând. Două nume şi, în semn de răspuns, nişte înjurături înfundate.

In ziua aceea, tovarăşul meu de corvoadă era un băietan dispreţuit de toţi, nu pentru că era slab, ceea ce ar fi fost cu totul normal în lumea închisă a orfelinatului, unde numai forţa conta, ci pentru că era ţărănos. I se şi spunea, de altfel, „Ţăranu"', pentru că încălţările îi erau mereu pline de noroi şi se scărpina tot timpul în cap... Fără să-i spun o vorbă, am apucat de una din toarte şi am început să tragem de lădoiul de fier pe un drumeag lunecos într-o dimineaţă ceţoasă de toamnă. Ne-am oprit brusc când cineva a strigat în spatele nostru: „Staţi puţin, luaţi şi astea". Era bibliotecara, cu două cutii la picioare, strigându-ne de la uşa din spate. „Pe astea le lăsaţi la fochist..." Ţăranu' s-a dus să le ia, le-a pus pe capacul pubelei si s-a prefăcut că-si vede de drum. Numai că, după ce a auzit că se închide uşa, mi-a făcut cu ochiul şi a pus mâna pe o cutie. „O fi ceva de mâncare pe-aici", mi-a spus el. Până atunci mi se păruse un cretin, incapabil să născocească ceva... Cu o monedă de cinci copeici, transformată într-un instrument tăios (supraveghetorii îi urmăreau nemilos pe cei care avea cuţite) a tăiat sforile şi a dat la o parte clapele cutiei. „Putoarea! Nu-s decât cărţi aici... Stai s-o vedem pe ailaltă." Acelaşi lucru şi-acolo. Numai broşuri având pe copertă o fotografie pe care o recunoşteam fără nici un efort. Faţa rotunjoară şi plată, capul chel al lui Hruşciov, răsturnat de la putere cu un an în urmă. De atunci, portretele îi dispăruseră de pe faţadele clădirilor, iar acum, ca un ecou întârziat al evenimentelor de la Moscova, venea rândul „Cuvântării în faţa Congresului"* să fie retrasă din bibliotecile din provincie.

Fochistul, care stătea în faţa unui godin încins, a primit liniştit marfa. A deschis primul pachet, a râs cu o undă de tristeţe şi a început să arunce, una după alta, cărticelele în foc. „Ehei, Nikita, au fost mai

şmecheri ca tine, ce zici ? spunea el urmărind mistuirea broşurilor în flăcări. Iar acum, ăia care n-au fost reabilitaţi pot să-şi vază de treabă..." După care, amintindu-şi de noi: „Ia hai, tinereţe, la treabă, a sunat clopoţelul..."
La întoarcere, Ţăranu' mi-a spus să-l aştept şi s-a strecurat prin mărăcinişul de la marginea râpei. Am făcut câţiva paşi ca să scap de duhoarea cazanului de gunoi. La marginea povârnişului se zăreau ferestrele orfelinatului: cele de la dormitoare erau în beznă, din clase se zărea lumină. Se putea chiar distinge silueta profesorilor la tablă. Singurul avantaj al mersului cu gunoiul erau aceste câteva clipe de hoinăreală îngăduite.
* Este vorba despre raportul secret privind crimele şi abuzurile stalinismului prezentat de N.S. Hruşciov la cel de-al XX-lea Congres al PCUS (n. tr.).
„Cei care n-au fost reabilitaţi..." Mitul cel mai răspândit, cel mai jinduit printre elevi era cel al tatălui-erou, condamnat pe nedrept, reabilitat până la urmă, care se întoarce, intră în clasă şi întrerupe ora, provocând un extaz mut în rândul profesorilor şi elevilor. Un ofiţer arătos, cu tunica plină de medalii. Mai existau variante cu părinţi exploratori polari, părinţi căzuţi în luptă sau comandanţi de submarine. Dar întoarcerea eroului reabilitat era de departe cea mai iubită legendă, pentru că se apropia cel mai mult de adevăr. Caracteristica orfelinatului era faptul că adăpostea copii ai bărbaţilor şi femeilor care se distinseseră în timpul ultimului război şi care, ulterior, deveniseră nedemni de faptele lor. Cel puţin asta era versiunea care ni se comunica, e adevărat că uneori cu mult tact, dar adesea cu arţagul unui supraveghetor iritat: „Cum e turcul, şi pistolul..."
„Ia uite ce se mai căznesc ocnaşii!" Ţăranu' apăruse din întuneric şi îmi arăta cu degetul ferestrele prin care se vedeau capetele aplecate ale elevilor. „Păsărele de colivie", a mai spus el cu dispreţ. Ne-am apucat să facem cale-ntoarsă. Nu puteam înţelege atunci toate vorbele fochistului (aveam unsprezece-doisprezece ani, Ţăranu' avea probabil paisprezece, pentru că rămăsese repetent de cel puţin două ori), dar am prins ce era mai important: începea o epocă nouă, iar visele noastre deveneau şi mai lipsite de realism. Ofiţerul arătos nu va mai trece în veci pragul clasei.
Mă adâncisem în gânduri şi, când a trebuit să ne luăm avânt ca să ridicăm pubela peste un dâmb, am alunecat şi m-am trezit la pământ cu şoldul rănit de muchia de fier ruginit. „Băftosule! Eşti scos din cursă pe toată ziua, mi-a spus Ţăranu'. Du-te repede la infirmerie!"
Am avut parte, prin urmare, de o zi de odihnă, dar mai ales de amintirea femeii care-şi potrivea sânul stâng şi de prezenţa mea la câţiva centimetri de ea, de intimitatea unei taine furate.
Dragostea te face vulnerabil. Cei care, după două-trei zile, s-au legat de mine au simţit slăbiciunea unui îndrăgostit. Toate relaţiile din orfelinat erau reglementate prin linii de forţă extrem de tensionate.

Ierarhia celor puternici şi a celor mai slabi trebuia respectată cu orice preţ. Exact ca
la închisoare sau în sânul lumii interlope. Nu făceam parte nici din mica tabără a şefilor de bandă, nici dintre cei slabi. De altfel, nici atacurile nu erau date la întâmplare, pentru că până şi cel mai bicisnic putea ascunde în pumn o monedă de cinci copeici ascuţită ca o lamă de cuţit. In timpul unei recreaţii (priveam pe fereastră copacii desfrunziţi şi-mi spuneam că infirmiera îi vede şi ea chiar în momentul acela), o izbitură de umăr m-a lipit de perete, iar în jurul meu s-a făcut gol, ceilalţi retrăgându-se pe margine. Era unul dintre micii şefi de bandă, înconjurat de acoliţii săi. Faţa lui, ca la mai toţi meridionalii, avea deja trăsături de adult, iar el cunoştea toate ticurile virilităţii, avea mimica unui tânăr mascul conştient de propria-i frumuseţe. Au urmat câteva înjurături, ca un preambul al bătăii, câteva chicoteli ale bandei. Apoi, scuipând firele de tutun lipite de buze, mi-a aruncat o frază în care i se ghicea superioritatea, dispreţul şi mila, toate la un loc:
„Ştie toată lumea că pe taică-tău l-au împuşcat cu mitraliera ca pe un câine..."
Era o încălcare flagrantă a tuturor convenţiilor. Ne înjuram şi ne băteam adesea, dar nimeni nu se lega vreodată de părinţii-eroi. M-am aruncat asupra lui în timp ce-mi întorcea spatele, lăsându-şi zbirii să se ocupe de mine. Lor li se alăturaseră şi alţii, aţâţaţi de forţa colectivă şi bucuroşi să urce în grad, de vreme ce ordinea castelor fusese dată subit peste cap.
Apariţia unui profesor la capătul culoarului m-a salvat. M-am ridicat în picioare, m-am grăbit să-mi aranjez cămaşa de la care zburaseră câţiva nasturi şi să-mi şterg nasul plin de sânge. La noi, şi bătăuşii, şi cei bătuţi erau pedepsiţi deopotrivă.
La toaletă, cu obrazul scăldat de jetul de apă îngheţată al unui robinet, mi-am mai revenit cât de cât. Aşteptând să mi se oprească sângele, am avut chiar timp să mă gândesc la atacul care ne punea în pericol toată mitologia. „Taică-tău împuşcat ca un câine..." Bineînţeles că micul şef de clan care-şi afişa bărbăţia habar nu avea ce spune. Sau, mai bine zis, ştia că această versiune era valabilă pentru oricare dintre părinţii noştri: eroi decăzuţi care îşi înecaseră amarul în băutură, ajunseseră să omoare sau, mai rău, cârteau împotriva regimului şi-şi sfârşeau viaţa într-un lagăr ori sub gloanţele unui gardian cocoţat într-un foişor. Spusese lucrul ăsta în gura mare, dar noi ştiam de ceva vreme că mitul eroic începea să se spulbere. Şi, chiar dacă nu-l auziseră pe bătrânul fochist care-l ardea pe Hruşciov, elevii presimţeau că vremea speranţelor a trecut. Era pe la mijlocul anilor şaizeci (mai precis, în noiembrie 1965). Prea puţin la curent cu ce se întâmplă, nu ştiam nimic despre „dezgheţ", deşi eram, în sensul cel mai propriu al cuvântului, copiii Dezgheţului. Şi tocmai datorită omului acela chel şi rotofei căruia i se ardeau cărţile, trăiam în confortul relativ al unui orfelinat şi nu în spatele gardului de sârmă ghimpată al unei colonii de

reeducare.
La vremea aceea, înţelegeam toate acestea într-o manieră confuză. Era un fel de presentiment, o angoasă vagă, împărtăşită de toţi. în ceea ce mă priveşte, simţeam şi o formă de uşurare: nu din cauza proaspetei mele iubiri provocasem agresivitatea celorlalţi. Micul nostru univers se prăbuşea pur şi simplu, iar unul dintre primele cioburi mă izbise în faţă.
Intr-un roman poţi zugrăvi ziua aceea într-o mulţime de nuanţe, să-i descrii marea durere, să inventezi zile care au precedat-o şi care i-au urmat. Singura mea amintire este silueta unui adolescent, ţintuit la perete, strângându-şi nasul cu două degete ca să nu-i mai curgă sânge. Geamurile mici şi murdare ale toaletei dau spre o alee de copaci desfrunziţi, cotul unui râu şi un drum plin de noroi. Adolescentul zâmbeşte. I-a trecut prin cap că, dacă n-ar fi fost vorba decât despre o sân-gerare a nasului, s-ar fi putut duce la infirmerie, să intre în cabinet, să ceară îngrijiri... Ca în scena visată de mii de ori. Numai că nasul i s-a umflat monstruos (cum să apară cu o faţă ca asta în faţa femeii cu bluză albă ? Pentru nimic în lume!). Poate altă dată, cine ştie ?
Sângele, durerea îi par deodată legate ca prin minune de o promisiune de dragoste, îşi lasă nasul din strânsoarea degetelor, se şterge pe faţă, ciuleşte urechea. In spatele uşii nu se află decât tăcerea culoarului pustiu. Mai jos, strânşi în clase, sunt tinerii care mai pot trăi încă o vreme în minciunile lor eroice. El şi-a pierdut dreptul la visare.
Adevărul are gustul sângelui
pe care îl scuipă în spălător şi frumuseţea sfâşietoare a primilor fulgi de zăpadă pe care îi vede de-abia acum prin geamul murdar.
Perfecţiunea albă, stelară, înghiţită de noroiul cleios al şleaurilor.
odinioară îndulceşte batjocura care mă roade ca un acid: „Taică-tău doborât ca un câine..."
în realitatea fragilă a amintirii mai există seara aceea de toamnă, odaia luminată de o lampă veche cu abajur turcoaz, femeia cu părul încărunţit care îmi coase nasturii la cămaşă, cele două ceşti de ceai, o carte legată în piele, cu marginile copertelor roase, unde tocmai citisem o frază de care aveam să-mi aduc aminte (dar deocamdată n-o ştiu) după treizeci de ani: „Astfel muri pentru ceie trei fire de crin, pe malurile râului Meuse, şi la fel de sărăcit de bani cum era în prima lui tinereţe pe când venise la Paris, unul din cei mai curaţi şi mai frumoşi soldaţi ai bătrânei Frânte..."
Femeia se ridică, îmi toarnă un ceai fierbinte, mai pune un vreasc în godinul din colţ. Recitesc fraza, o ştiu aproape pe dinafară. Imaginea războinicului de
Lucrurile ar sta cu totul altfel într-un produs al imaginaţiei. Marcate de un exotism inutil: casa aceea din bârne negre, căpătând noaptea un aspect lugubru, o odaie pierdută în îngrămădeala de locuinţe şi scări întunecoase, o carte veche franţuzească...
Şi totuşi, nimic nu mi se părea neobişnuit în această seară de

noiembrie, în fiecare sâmbătă seara, plecam de la orfelinat să petrec o zi întreagă alături de Alexandra: unii dintre noi erau norocoşi având o mătuşă incertă gata să-i primească măcar câteva ceasuri, în cazul meu, era vorba de femeia aceasta care îmi cunoscuse pe vremuri părinţii. Era chiar străină? Fără îndoială, dar originea i se ştersese, înecată de scurgerea vremii şi de greutăţile vieţii ei pe pământul rusesc, de ruinele războiului din care supravieţuitorii ieşeau rupţi de trecut, de cei dragi si chiar de ceea ce fuseseră înainte ei înşişi. Şi apoi, în căsoaia aceea de lemn, mai locuia o familie de nemţi de pe Volga, o coreeană fără vârstă (victimă a strămutărilor de populaţii care erau mania lui Stalin) şi, într-o camera lungă şi strâmtă de la parter, un tătar din Crimeea, tâmplarul lusuf, care-i spusese într-o zi femeii care mă primea în vizită săptămânal şi care era născută lângă Paris : „Ştii, Şura, voi, ruşii..." Prenumele franţuzesc suferise şi el o transformare lentă, devenind mai întâi Şura, alunecând apoi la diminutivul afectuos Saşa, revenind mai apoi la numele întreg, Alexandra, care nu avea nimic de a face cu prenumele său adevărat. Numai cărţile pe care mă învăţase încet-încet să le citesc mai trădau încă abia bănuita sa origine franceză. „Astfel muri, pentru cele trei fire de crin..."

Maniera romantică de evocare a acestei ucenicii ar născoci, fără îndoială, surprize juvenile pentru a povesti o educaţie franceză. Mai surprinzătoare este însă naturaleţea cu care, o dată ajuns în casa mare de lemn, am urcat scările întunecoase, am deschis uşa Alexandrei şi mi-am aşezat geanta pe scaun. Cunoşteam vag povestea casei: un oarecare Venedikt Samoilov, care se ocupa, înainte de Revoluţie, de comerţul cu lână cu Asia Centrală, construise ceva ce la începutul secolului putea trece drept un mic conac de lemn deschis la culoare, apoi a fost izgonit de acolo şi a dispărut, lăsând în urmă o bibliotecă bogată, repede mistuită de sobele nesătule pe care noii locatari le-au instalat în odăile tot mai dărăpănate, în timpul războiului, casa, situată într-un orăşel din apropierea Stalingradului, a luat foc de la o bombă, şi-a pierdut una din aripi şi îşi mai arăta în vremea copilăriei mele o rămăşiţă de perete carbonizat. Adevărul memoriei mă obligă să recunosc că nu mă mirau nici bârnele înnegrite, nici sărăcia lucie a locuinţelor. Nu le observam nici exotismul de cara-vanserai. Urcam scara, inspirând mirosurile pe care numai viaţa de familie le poate degaja, un amestec de izuri de mâncare şi rufe proaspăt spălate, treceam pe lângă locatari, mulţumit să mă simt seamănul lor, pentru că eram eliberat de existenţa mea aproape cazonă, intram la Alexandra (simţeam încă de pe scara întunecoasă şi îngheţată gustul de ceai bun) şi aveam impresia că mă întorc de-a binelea, că intru într-o casă care mă aşteaptă şi pe care nu trebuie să o părăsesc a doua zi. Eram în sfârşit acasă. De atunci, în viaţa mea de adult, nu am mai putut regăsi niciodată senzaţia aceea de permanenţă...

Am primit, desigur, de-a lungul acestor

vizite, o educaţie franceză. Dar o educaţie fără sistem, fără nici o premeditare. O carte lăsată deschisă pe colţul unei mese, un cuvânt rusesc a cărui origine franţuzească mi-o dezvăluia Alexandra... Sentimentul că mă aflu, în sfârşit, acasă se amesteca imperceptibil cu limba aceea străină pe care o învăţam. Aliajul devenea atât de intens încât, mulţi ani mai târziu, franceza avea să evoce pentru mine un loc şi un timp asemănătoare atmosferei unei case din copilărie pe care nu am cunoscut-o niciodată.

începuse să mă înveţe limba ei pentru că, în pustietatea vieţii noastre de atunci, era ultima bogăţie ce-i mai rămăsese şi pe care o putea împărţi. In câte o seară, din când în când, chiar limba aceea îmi dădea iluzia unei vieţi de familie. Existase probabil un prim impuls, un cuvânt, o poveste, trezirea curiozităţii, nu-mi mai
aduc aminte, îmi amintesc în schimb foarte bine de ziua când am pătruns într-o odăiţă pe care incendiul din primăvara lui 1942 o izolase de restul casei. De douăzeci de ani, acest refugiu de sub acoperiş rămăsese inaccesibil, condamnat de scândurile groase pe care le fixaseră locatarii în locul zidului spart. Uşa acestei cămăruţe se deschidea în afară, în golul ce dădea spre aripa prăbuşită. Ca să ajung acolo, am trecut prin fereastra de pe palier. Era o acrobaţie nu lipsită de risc, de vreme ce trebuia să mă agăţ de un ciot de bârnă, să-mi sprijin piciorul de o bucată de podea dispărută şi, lipindu-mi tot corpul de lemnul ars, să apuc clanţa. Am descoperit înăuntru resturile bibliotecii lui Samoilov, pachete întregi de cărţi distruse de foc, de vreme, de ploaie. Mai ales cărţi străine, inutile pentru locatari şi salvate de focul din sobe datorită izolării acestei odăi. Adusesem câteva din periculoasa mea expediţie. Alexandra m-a certat (nu aveam decât şapte ani), apoi mi-a arătat cărţile ei. Oare proveneau din aceeaşi bibliotecă devastată sau dintr-un trecut mai îndepărtat? Nu ştiu. Astăzi, nu-mi mai aduc aminte decât de clipa
aceea: rnă întind pe scândurile negre, încerc să prind clanţa şi, deodată, îmi văd faţa reflectată într-o oglindă cu ramă poleită atârnată de perete, înţeleg că golul pe marginea căruia mă strecor a fost odată o cameră locuită, am timp să-mi privesc figura, o clipă din viaţa mea, extrema singularitate a acestei secunde, cerul din care se scurge o ninsoare înceată, aproape încremenită.

Educaţia mea franceză semăna cu efortul unui paleontolog de a reconstitui o lume dispărută pornind de la un schelet. Izolarea în care trăia pe atunci ţara noastră făcea din universul francez un peisaj la fel de misterios ca acela din Cretacic sau din Carbonifer. Fiecare roman de pe rafturile Alexandrei devenea urma unei civilizaţii dispărute, eventual extraterestre, o fosilă, o picătură de chihlimbar având, în locul insectei închise, un personaj, un oraş francez, un cartier din Paris.

In anii care au urmat, Alexandra mi-a dat să citesc romane clasice, dar numai datorită odăiţei blocate am avut impresia acută că sunt, de fapt,

un explorator. Am găsit acolo multe cărţi franţuzeşti, unele distruse de umiditate si imposibil de citit, altele tipărite în vechea ortografie, cu o terminaţie a imperfectului care m-a derutat la început. Intr-unul din aceste volume lăsate în voia sorţii am descoperit o anecdotă care m-a impresionat (multă vreme mi-a fost ruşine să mărturisesc) mai mult decât cine ştie ce romancieri cu faimă. Era vorba de actriţa Madeleine Brohant, celebră în vremea ei, dar care îşi trăia ultimii ani într-o sărăcie lucie, locuind la etajul patru al unui bloc uitat de vreme din Strada Rivoli. Unul dintre puţinii prieteni care-i rămăsese credincios se plângea într-o zi, gâfâind din greu, de dificultatea de a urca scările. „Dar, dragul meu, i-a răspuns artista, doar scara asta mi-a mai rămas ca să fac inimile să bată mai tare !" Nici cele mai strălucite versuri alexandrine, nici romanele cele mai ingenioase nu m-au învăţat vreodată mai mult despre natura spiritului francez decât aceste vorbe spuse cu o blândă amărăciune, a căror unduire vocală am impresia că o aud si acum.

Există oare o urmă de logică în această ucenicie? O operă de ficţiune i-ar putea schiţa cu uşurinţă etapele, progresele, acumulările. Memoria mea nu a păstrat decât o brumă de clipe sau de iluminări fără vreo legătură între ele. Replica actriţei Madeleine Brohant, ca şi acea zi din viaţa agitată şi neconformistă a ducesei de Longeville. însetată, aventuriera înşfacă un pahar cu apă ce i se aduce, bea şi declară cu un suspin voluptuos: „Cât îmi pare de rău că nu e vorba de un păcat!" Exista deci o legătură între aceste cioburi păstrate în ungherele memoriei. Arta vorbirii sau a cuvântului de spirit, cultul contrasensului, jocul de cuvinte care făcea elementul real mai puţin definitiv şi judecăţile mai puţin previzibile. Pe vremea aceea, în viaţa cotidiană rusească încă mai aveau ecou etichetele staliniste: expresii ca „duşman al poporului", „trădător al Patriei" nu ieşiseră încă din uz. De altfel, la orfelinat, cu toate visurile noastre eroice, ştiam prea bine că taţii noştri erau desemnaţi chiar prin aceşti termeni. Cuvintele, turnate în tiparele propagandei, aveau o duritate de oţel, o greutate de fontă, în timp ce ardea

broşurile lui Hruşciov, bătrânul fochist bolborosise cuvântul „voluntarism" (acuzaţie oficială auzită probabil la radio şi pe care o pronunţa cu greu, ca şi cum ar fi fost numele complicat al unei maladii ruşinoase). Nu ştiam ce înseamnă, dar încercam o admiraţie ascunsă faţă de forţa acelui „ism" care îl dobora la pământ pe primul bărbat al ţării şi îi obliga pe profesorii noştri să ocolească unele pasaje din manuale.

Probabil că, inconştient, făceam o paralelă între această limbă de oţel şi uşurinţa paharului cu apă devenind păcat pe buzele ducesei de Longeville, blândeţea aeriană a unei scări care mai făcea inimile să bată. Cuvinte care ucideau şi cuvinte care, folosite într-un fel anume, redau libertatea.

Acest contrast mi-a îndreptat paşii, într-o bună zi, către Alphonse

Martinville... Cu mâinile pline de funingine, făceam ordine printre volumele care adesea mi se scurgeau în bucăţi printre degete. Uşa odăii părăsite lăsa să se întrevadă un cer de primăvară, blând şi luminos, şi, cu toate acestea, paginile cărţii peste care dădusem sub un pachet de ziare vechi fremătau de furie revoluţionară, de zgomotul ghilotinei. Mulţimea acelui An II, setoasă de sânge, ploaia din 15 brumar' care cădea peste lama ghilotinei, peste eşafodul pe care nimeni nu mai avea timp să-l spele, îşi făcu apariţia un tânăr condamnat. „Prezintă-te în faţa noastră, Alphonse de Martinville!" a ordonat preşedintele. Surprins că i s-a adăugat la nume particula nobiliară, tânărul a răspuns cu un curaj disperat: „Am venit aici ca să fiu scurtat, nicidecum lungit!" Această replică promptă a cucerit mulţimea şi a plăcut tribunalului. S-a auzit un strigăt: „Cetăţeni! Daţi-i drumul spre larg!" Veselia a devenit generală. Martinville a fost achitat.
Dintre toate acele opere, pe unele le-am reţinut, cam împotriva voinţei mele, din cauza însemnărilor făcute cu cerneală violetă pe marginea paginilor. Una, mai
* Cea de-a şasea lună a calendarului republican adoptat în timpul Revoluţiei Franceze şi care cuprindea perioada 19/22 februarie- 19/21 martie (n. tr.).
ales, era copios adnotată: Se va îmbunătăţi oare specia umană ? Aveam vârsta la care acest titlu nu părea încă ridicol. Am urmărit îndelung drăgălaşele Nota bene si sic înscrise de fostul proprietar al casei, negustorul Samoilov, un autodidact de seamă pe care mi-l închipuiam în biroul său, seara, purtând pe nas ochelari rotunzi şi mari, cu fruntea încreţită şi cu degetul alunecând peste frazele unui gânditor francez căzut în uitare.
De altfel, mai mult decât marii clasici şi avatarurile istoriei, cel mai tare m-a pasionat un manual franţuzesc despre diferitele procedee de călire a lamelor de cuţit. Petreceam ore în şir descifrând metodele explicate (îmi aduc aminte una: praf de grafit amestecat cu ulei...), încercând să confecţionez replica unui pumnal care purta exaltantul nume Misericordia. Manualul vorbea despre originea şi modul de folosire al acestuia. Atunci când un cavaler doborât la pământ refuza să se predea, apărat de armură, se recurgea la această lamă lungă şi fină „care îi străpungea inima precum acul unui scorpion".
Educaţia mea franceză era într-adevăr prea puţin şcolărească.
Seara aceea de noiembrie semăna cu celelalte, dar era în acelaşi timp diferită. Până la urmă i-am povestit Alexandrei de bătaia mea cu ceilalţi, modul în care mă batjocoriseră: „...taică-tău omorât ca un câine." Şi-a întrerupt lucrul, a pus pe masă cămaşa mea căreia îi cosea nasturii şi a început să vorbească, pe un ton cât se poate de natural, despre părinţii mei, reluând o poveste pe care, fragmentar, o cunoşteam deja: cum au fugit, cum s-au stabilit la nord de Caucaz, cum m-am născut, cum au murit...
Intr-un roman, copilul ar fi trebuit să asculte o astfel de povestire cu o

atenţie îndurerată (câte cărţi nu aveam să citesc mai târziu, adesea patetice şi lacrimogene, despre căutarea originilor familiale!). De fapt, o urmăream cuprins de o insensibilitate opacă, într-un fel de surzenie resemnată. Alexandra şi-a dat seama, a înţeles fără îndoială că ceea ce conta pentru mine, pentru noi toţi, cei de la orfelinat, nu era adevărul faptelor (acelaşi, în linii mari, pentru toţi părinţii noştri), ci frumoasa legendă a unui ofiţer condamnat pe nedrept şi care avea să deschidă într-o bună zi uşa clasei. A continuat
totuşi, ştiind că ceea ce-mi încredinţează mi se întipăreşte în memorie, fără să ştiu, putând astfel scăpa de uitare.
O ascultam cu gândul aiurea, aruncând, din când în când, o privire pe paginile cărţii deschise în faţa mea, peste fraza pe care o preferam tuturor adevărurilor lumii reale: „Astfel muri pentru cele trei flori de crin... unul dintre cei mai curaţi şi mai frumoşi soldaţi ai bătrânei Frânte..."
Seara aceea de noiembrie semăna cu celelalte, dar era în acelaşi timp diferită. Până la urmă i-am povestit Alexandrei de bătaia mea cu ceilalţi, modul în care mă batjocoriseră: „...taică-tău omorât ca un câine." Şi-a întrerupt lucrul, a pus pe masă cămaşa mea căreia îi cosea nasturii şi a început să vorbească, pe un ton cât se poate de natural, despre părinţii mei, reluând o poveste pe care, fragmentar, o cunoşteam deja: cum au fugit, cum s-au stabilit la nord de Caucaz, cum m-am născut, cum au murit...
Intr-un roman, copilul ar fi trebuit să asculte o astfel de povestire cu o atenţie îndurerată (câte cărţi nu aveam să citesc mai târziu, adesea patetice şi lacrimogene, despre căutarea originilor familiale!). De fapt, o urmăream cuprins de o insensibilitate opacă, într-un fel de surzenie resemnată. Alexandra şi-a dat seama, a înţeles fără îndoială că ceea ce conta pentru mine, pentru noi toţi, cei de la orfelinat, nu era adevărul faptelor (acelaşi, în linii mari, pentru toţi părinţii noştri), ci frumoasa legendă a unui ofiţer condamnat pe nedrept şi care avea să deschidă într-o bună zi uşa clasei. A continuat totuşi, ştiind că ceea ce-mi încredinţează mi se întipăreşte în memorie, fără să ştiu, putând astfel scăpa de uitare.
O ascultam cu gândul aiurea, aruncând, din când în când, o privire pe paginile cărţii deschise în faţa mea, peste fraza pe care o preferam tuturor adevărurilor lumii reale: „Astfel muri pentru cele trei flori de crin... unul dintre cei mai curaţi şi mai frumoşi soldaţi ai bătrânei Frânte..."
caloriferului care îmi încălzeau genunchii prin postavul pantalonilor... Spaţiul meu vital. Mi-am dat seama de aceasta chiar în seara aceea: o insulă infimă în care lumea nu cunoaşte durerea. De cealaltă parte, totul se sfârşea rău. Dintr-un reflex de claustrofobie, fără îndoială, am căutat în gând o ieşire, o prelungire a acestui moment de pace, un arhipelag al bucuriilor de scurtă durată. Mi-am amintit de una dintre ultimele lecturi din casa Alexandrei. Dădusem

peste un cuvânt necunoscut, „estran"; mi-a explicat, în franceză, înţelesul acestuia şi gândul mi-a zburat la o limbă de nisip eliberată de valuri şi, fără să fi văzut vreodată marea, am avut iluzia perfectă că mă aflu acolo, că observ tot ce poate uita un ocean pe plajă, după ce-şi retrage apele. Acum înţelegeam că acel „estran", al cărui echivalent în ruseşte nu-l cunoşteam, era şi viaţa mea, ca şi etajul al patrulea al unui imobil vechi în care locuia Madeleine Brohant.
Probabil că în seara aceea mi-am dat seama pentru prima dată cu atâta claritate de ceea ce îmi oferise Alexandra cu limba ei ciudată...
Uşa s-a deschis brusc. Intrusul dădea impresia că se întoarce în propria-i casă. Era Ţăranu'. M-a privit înciudat, dar fără asprime şi a mormăit: „Tu ai făcut toată apăraia aia pe coridor. Am alunecat zece metri pe cur. E mai rău ca un gheţuş..." Ţinea sub palton un pachet învelit în ziar. Răceala zăpezii adusă de el s-a amestecat cu un miros de afumătură, plin de savoare, care m-a făcut să înghit în sec şi mi-a amintit că nu mâncasem de la prânz. Ţăranu' mi-a observat mutra înfometată şi a zâmbit satisfăcut.
— Nu ţi-au dat nimic de halealã căcă-narii ăştia? m-a întrebat el, scoţându-şi paltonul.
— Nimic, am răspuns eu cu o voce gâtuită, surprins de calificativul aplicat celorlalţi.
— Cu atât mai rău pentru ei. Au parte de porţia zilnică de tocană de care nu s-ar atinge nici câinii. Noi o să ne ospătăm cu asta...
Şi, cu câteva gesturi, a transformat odăiţa într-o adevărată sufragerie. Un capac aşezat pe o găleată a devenit masă, alte două căldări întoarse cu fundul în sus, scaune. Din ziarul mototolit şi-a făcut apariţia un peşte fript, lat şi dolofan, cu aripioarele înnegrite de foc... Am început să mâncăm. Ţăranu' a început să-mi povestească de ieşirile lui clandestine la pescuit, de şmecheriile folosite ca să iasă din orfelinat. Ciulea urechea din când în când la zgomotele de afară, apoi îşi relua povestirea pe un ton mai scăzut... La sfârşitul ospăţului, nişte paşi în spatele uşii ne-au făcut să tresărim. Am auzit glasul unui supraveghetor strigându-mă. Ţăranu' a sărit în picioare, mi-a întins o găleată şi, deschizând uşa, s-a ascuns în spatele ei.
— Ce faci aici ? m-a întrebat omul, bâjbâind cu degetele pe perete, fără să găsească întrerupătorul.
— Păi nu făceam nimic. Puneam doar găleata la loc, i-am răspuns pe un ton arţăgos care m-a surprins până şi pe mine.
Supraveghetorul, rămas în penumbră, a amuşinat în aer, dar, cum bănuiala i s-a părut prea fantezistă, a plecat bodogănind.
— Bine, bine, pune totul la loc şi după aia, marş în pat.
Ghemuit în spatele uşii, Ţăranu' a ridicat degetul mare în sus, în semn de aprobare:
— Bine jucat!
Abia sus, la dormitoare, înainte de a ne despărţi, avea să-mi spună, cu o voce inegală, care trădează vorbele scoase din străfundul sufletului

şi a căror rostire îţi dădea frisoane: „Ştii... şi pe taică-meu... l-au împuşcat. Voia să fugă... împreună cu un camarad... Gardienii i-au prins şi i-au doborât cu mitraliera. Un bătrân mi-a povestit că, în lagăre, fugarii ucişi erau lăsaţi câteva zile în văzul lumii, în faţa barăcilor, ca să ştie şi alţii ce-i aşteaptă... Şi maică-mea, când a auzit asta, s-a pus pe băut, şi, când a murit, doctorul spunea că era ca şi arsă pe dinăuntru. Şi până atunci, repeta tot timpul: «A făcut asta doar ca să te vadă pe tine.» Iar eu n-o credeam..."
Prietenia taciturnă care ne-a legat m-a învăţat multe lucruri. Sărăntocul cel mai dispreţuit al orfelinatului, Ţăranu' era de fapt cel mai liber dintre noi. îl vedeam mai în fiecare zi ducând gunoiul, dar nu ştiam că se oferă singur, putând astfel să bată coclaurile, să meargă pe malul gârlei, aventurându-se uneori chiar până la Volga. Era şi singurul care accepta realitatea şi nu vorbea niciodată de ofiţerul ce avea să bată la uşa clasei. De fapt, nu accepta acea realitate construită anume pentru noi, cu mituri, eroi decăzuţi şi cărţi arse în soba fochistului. Iar în timp ce, înainte de începutul orelor, noi eram aliniaţi pe clase pe coridor şi ascultam, fără să auzim, răcnetele cântate ale difuzorului („Partidul lui Lenin, puterea poporului, ne conduce spre victoria triumfală a comunismului!"), Ţăranu' se strecura pe sub sălcii, în pâcla dimineţii, spre apele abia trezite din somn, mărginite de primele gheţuri. Acolo se afla realitatea lui...
Şi îmi spuneam că acea parcelă de plajă, numai a mea, nu era prea departe de dimineţile ceţoase ale lui Ţăranu'.
Ţara nisipurilor, tărâm de refugiu, unde încă mi-era cu putinţă să visez, se ivea pe bucăţi, fără nici o logică, printre rămăşiţele bibliotecii lui Samoilov. Aici am găsit într-o zi o pagină ruptă, cu marginile pârlite de flăcări, un început de poezie al cărei autor nu-l voi afla niciodată :
Răsare soarele la Nancy, Se află chiar peste Bourgogne, O să-l vedem curând aci, Şi o să plece spre Gascogne.
Nici o geografie nu-mi va da o senzaţie mai fizică a pământului Franţei decât acest teritoriu, care mi-a părut, potrivit hărţilor, mult prea mic pentru a cuprinde mai multe fuse orare. Poetul exprima intuitiv spaţiul îndrăgit, senzaţia carnală a patriei care ne permite să îmbrăţişăm dintr-o singură privire o ţară întreagă, să-i percepem distinct nuanţele, atât de diferite de la o vale la alta, varietatea peisajelor, substanţa unică a fiecăruia din oraşe, sămânţa minerală a zidurilor acestora. De la Nancy până în ţara gasconilor...
Nu aveam impresia că urmăresc vreun scop anume scotocind printre cărţile zdrenţuite din odaia uitată. Era simpla curiozitate a unui scormonitor de poduri, plăcerea de a da peste un tom scăpat de flăcări, peste vreo gravură intactă, peste o notă caligrafiată în vremuri apuse. Dar, mai ales, bucuria de a coborî cu braţele pline de aceste descoperiri şi de a le arăta Alexandrei. Şi totuşi, la scurt timp după ce parcursesem catrenul din pagina smulsă, am înţeles ce mă făcea să petrec ore în şir printre acele cărţi mutilate, în fundul unei lăzi ale cărei

scânduri se transformau în nisip sub degetele mele, am găsit o Istorie a Imperiului de Jos cu paginile lipite de umezeală, apoi o carte în germană tipărită în exuberantele caractere gotice şi, în sfârşit, o Notă funebră, fără coperte. Nu-mi mai aduc aminte cui îi era adresată. Când am citit-o, am avut senzaţia confuză a umbrei unei întregi genealogii de mult apuse. Am reţinut în schimb, şi încă pe dinafară, cuvintele lui Francisc I, citate de autor şi subliniate cu cerneală violetă, a cărei culoare veştedă am recu-noscut-o: „Suntem patru gentilomi din Guienne care luptăm cot la cot împotriva tuturor celor ce se vântură prin Franţa: eu, Sansac, Montalembert şi La Châtaigneraie." îmi închipuiam ţara îmbrăţişată dintr-o privire, urmând mersul soarelui, de la Nancy în ţara gasconilor şi îmi dădeam seama că privirea le aparţinea celor patru cavaleri care scrutau, spre a-l apăra mai bine, pământul natal.
în lecturile mele, căutam lucrurile de care fusesem lipsit. Să mă leg de un loc (cel al propriei naşteri era prea nedefinit), să-mi creez o mitologie personală, un trecut
de familie. Dar mai ales să găsesc lucruri interzise de ceilalţi: acea libertate divină de a reinventa viaţa si de a o popula cu eroi. Cei patru cavaleri din Guienne erau pentru mine mult mai reali decât fantomele ofiţerilor arătosi care bântuiau dormitoarele comune din orfelinat. Credeam oare cu adevărat în acele siluete ecvestre ce vegheau asupra Franţei? Am impresia că da, aşa cum crezi în nobleţe, în compasiune, în sacrificiul de sine când ai unsprezece sau doisprezece ani. De altfel, nu eram interesat atât de realitatea acelei imagini, cât de frumuseţea ei. Un drumeag pe vârful unui deal, praful care înăbuşea zgomotul copitelor, cei patru tovarăşi de arme înaintând fără grabă, când spre îngrămădirea ceţoasă a munţilor, când spre deschiderea luminoasă a oceanului. Aşa îi vedeam eu, era modul meu de a spera.
Ţara aceea de vis a ajuns până la urmă să-şi impună spaţiul în mine, aşa cum ni se imprimă în memoria vizuală traseul constelaţiilor, sau în tălpi denivelările unui drum familiar. Mi-am dat seama de lucrul acesta la ultima lecţie de literatură de dinaintea vacanţei de Anul Nou.
Era o atmosferă studioasă. Unii dormitau hipnotizaţi de plutirea fulgilor mari de dincolo de ferestre, alţii, în fundul clasei, se înecau în râsul lor înfundat trecându-şi pe sub bănci un manual cu ilustraţiile mâzgălite. Din când în când, se auzea ca un tunet glasul învăţătoarei, o femeie înaltă şi osoasă, cu un maxilar pătrat şi proeminent: „Cine vrea să rămână nemâncat până mâine?" Clasa încremenea, îşi relua comentariile, buchisind un poem de Lermontov, manualul trecut din mână în mână provoca din nou spasme de ilaritate. Când a ajuns sub ochii mei, nu mi-ani putut stăpâni un surâs. Poemul studiat (închinat lui Napoleon) era ilustrat printr-o imagine ce-l prezenta pe împărat imediat după abdicare. O alegere nefericită, dacă te gândeşti la mania puşlamalelor de a profana personajele ilustre din manuale. Napoleon era aşezat, avea un aer abătut, umerii prăbuşiţi, privirea fixă si

picioarele mult depărtate. Şi chiar între picioarele imperiale, o mână ticăloasă desenase un tub monstruos şi păros şi două bile imense. Altul, mai nevinovat, îi acoperise faţa cu răni suturate şi îi acoperise ochiul stâng cu o fâşie neagră de pirat. Am zâmbit,
spunându-mi că existau personaje cărora li se aplicau în cărţile noastre modificări mai infamante, adăugiri şi mai exagerate... Tocmai în clipa aceea, învăţătoarea a început să declame poemul.
Il citea şi bine, si rău. Rău, pentru că vocea ei era monotonă şi vizibil atentă la moţăiala unora sau la şoaptele batjocoritoare ale celorlalţi. Bine, pentru că banalitatea vocii te făcea să uiţi, să uiţi de femeia aceea cu siluetă colţuroasă, să uiţi de clasă, să pătrunzi în universul nocturn al strofelor, să te trezeşti pe o insulă pierdută în mijlocul oceanului, lângă o lespede de mormânt care se deschide o dată pe an, la miezul nopţii, în ziua de naştere a împăratului. Defunctul se ridică şi urcă pe puntea Olandezului Zburător care îl duce spre „Franţa iubită unde şi-a lăsat gloria, tronul, fiul moştenitor şi paznicii credincioşi". Debarcă în toiul nopţii şi trezeşte coasta pustie printr-un apel viguros ce răsună până în adâncurile ţării. Patria însă rămâne surdă: „Grenadierii mustă-cioşi dorm în câmpia pe unde şiroieşte Elba, sub zăpada Rusiei îngheţate, în nisipul arzător al piramidelor." îşi strigă mareşalii: „Ney! Lannes! Murat..." Nu se apropie nimeni. „Unii au căzut pe câmpul de onoare, alţii l-au trădat, vânzându-şi spada." Cu un strigăt disperat îşi cheamă fiul, dar singurul răspuns este tăcerea funebră a golului. Zorii îl ohligă să-şi părăsească patria. Urcă din nou pe corabie, iar Olandezul Zburător îl poartă spre o insulă îndepărtată. Nu avusesem niciodată până atunci o astfel de senzaţie de libertate faţă de realitate, îmi venea să râd, atât eram de năpădit de bucuria acestei călătorii nocturne care reducea la nimic aşa-zisa lume reală care mă înconjura: pereţii clasei împodobiţi cu banderole roşii cu citate din Lenin şi din ultimul congres al partidului, clădirea orfelinatului, coşurile unei uzine uriaşe în spatele râului plin de gheţuri. Bărbatul stând ţanţoş pe puntea Olandezului Zburător, silueta cu bicorn nu avea nimic de a face cu acel Bonaparte ale cărui aventuri le învăţam în cartea de istorie, nici cu „personajul literar" analizat de profesoară, nici cu micuţul îndesat cu picioarele depărtate din ilustraţie. Exilatul întors pe coastele bretone, care îşi chema mareşalii, era o realitate intuită
de poet, mai adevărată decât istoria însăşi. Era mai credibilă, pentru că era mai frumoasă.
Ştiam că pasagerul Olandezului Zburător era din ţara celor patru gentilomi din Guienne, că putea, ca şi ei, să o îmbrăţişeze dintr-o privire, de la pădurile din răsărit până la nisipurile oceanului. Când, la sfârşitul orei, au început să pocnească pupitrele cu balamale ale băncilor noastre învechite, mi-am spus că poate voi reuşi să nu părăsesc niciodată, măcar în gând, ţara aceea din vis.
Ar fi trebuit, potrivit logicii căutărilor mele adolescentine, să mă

scufund într-o singurătate tot mai dispreţuitoare şi sălbatică, să adopt atitudinea unui tânăr rege în exil. O fiinţă sfâşiată între visul său francez şi realitate. S-a întâmplat însă cu totul altfel. Realitatea a fost cea care a dat lovitura de teatru.
La început a fost un simplu zvon, atât de incredibil încât, în timpul vacanţei de Anul Nou, nu-l pomeneam decât ca pe o glumă deşănţată. De altfel, vacanţa noastră nu semăna deloc cu aceea a 85elevilor normali. Eram trimişi să curăţăi calea ferată adesea blocată de viscol săi din când în când, eram încolonaţi întro gardă de onoare cu prilejul vreunei vizite oficiale. Trecutul glorios al oraşului nostru atrăgea delegaţiile străine. Plasaţi în jurul unui monument pentru cei căzutreprezentam „tineretul sovietic recules în faţa amintirii de neşters a războiului". Se recurgea la noi mai ales în timpul văcanţelor, pentru că elevii normali erau grei de mobilizat în acele perioade. Mai mult când era foarte frig, părinţii refuzau să-şi expună odraslele rafalelor îngheţate la minus douăzeci şi cinci de grade.
Era chiar foarte frig în acel sfârşit d decembrie, în ciuda poziţiei de drepţi o ni se impusese, coloana noastră tropăi! pe loc, tălpile bocancilor vechi mărunţeai gheaţa şi, ca să ne încălzim inima îi aşteptarea cortegiului oficial, comentau zvonul acela stupid. Cine era oare glu meţul care-l răspândise?
La începutul şcolii, ştirea a căzut a un trăsnet: zvonul nu era fals, de la anul orfelinatul avea să fie închis.
In lunile următoare, am aflat ama nunte: elevii vor fi repartizaţi în internate
obişnuite, cei mai mari la şcoli tehnice şi în uzine, poate chiar în oraşe îndepărtate. Nu am crezut cu adevărat decât în iunie, când, la încheierea cursurilor, ni s-a ordonat să cărăm la hala fochiştilor pupitrele noastre vechi. Până şi atunci, păstrasem speranţa că nu era decât o falsă alarmă. Şi totuşi, fiecare în felul său se pregătea de plecare.
Orfelinatul, un echivalent al închisorilor în care dispăruseră părinţii noştri, şi-a schimbat brusc aerul, ne-a dezvăluit partea sa ospitalieră, aproape familială. Viata celorlalţi, a căror libertate o invi-diasem dintotdeauna, ne înspăimânta acum. Eram ca puşcăriaşul care, după ispăşirea unei lungi condamnări, îşi numără ceasurile rămase, dar se teme în acelaşi timp de eliberare şi, adesea, chiar înainte de ziua cea mare, evadează, se lasă prins şi se întoarce la numărătoarea anilor de pedeapsă.
Aparent, viaţa cotidiană rămăsese aceeaşi. Cea mai importantă schimbare a fost un gen de solidaritate care ni s-a
impus de la sine, dizolvând vechile caste care ne împărţeau între puternici şi slabi. Puterea, duşmănoasă, necunoscută, se afla de acum în afara zidurilor noastre.
într-o sâmbătă seara, în luna ianuarie, am urcat în camera părăsită unde aproape că terminasem trierea cărţilor. In penumbră, lumile lor s-

au trezit, cuvintele au început să-mi sune înfundat în urechi. Pe un scaun se afla tăişul viitorului pumnal Misericordia... Alexandra m-a strigat de pe palier. Am aruncat o privire în jurul meu, gândindu-mă că în curând va trebui să mă despart de cărţi pentru multă vreme, poate pentru totdeauna, şi că va trebui să duc cu mine ţara născută din filele lor.

III

Iarna aceea a deschis o prăpastie între două generaţii, faimosul „după douăzeci de ani" care, prea vag pentru istorici, marchează totuşi cronologia unei ţări. Perioada de după război împlinise deja douăzeci de ani. O întreagă generaţie a avut timp să se nască, să crească şi să procreeze. Toate acestea fără nici un război. Legăturile de sânge se diluau, moştenirea amintirii se destrăma, morţii încremeneau definitiv în bronz. Chiar în anii aceia în oraşul nostru s-a ridicat o pădure de monumente, imense blocuri comemorative de beton celebrând bătălia de la Stalingrad, statui ciclopice, s-au aprins „flăcări nestinse". Iar orfelinatul nostru a fost închis, carantina durase destul, noi ispăşiserăm trecutul părinţilor şi, din punct de vedere ideologic, era mai judicios să fim împrăştiaţi, ca şi cioburile acelui trecut, în mijlocul populaţiei sănătoase.

Ultimele luni de dinaintea plecării ai fost împărţite egal între exaltare şi îngrijorare. Ştiam că mitul părinţilor-eroi ni
le putea provoca decât zâmbete oamenilor printre care aveam să trăim. Nu numai că veneam dintr-un loc straniu, ci şi din altă epocă, dintr-o vreme în care statuile se mişcau şi vorbeau, având sângele încă fierbinte sub veşmântul de bronz. Ne dădeam seama cu toţii că trebuie să prindem timpul din urmă, să ne câştigăm locul în realitatea celorlalţi. Să învăţăm să uităm.

Din lunile acelea mi-au rămas câtevî fragmente, instantanee ale memoriei desigur accidentale, dar fără de care aş fi fost cu totul altul. Printre altele, c după-amiază de ianuarie, pe un frig tăios care ne obligă să ieşim din imobilitatea impusă şi să ne frecăm nasurile, în timp ce buzele nu mai simt nimic. Cortegiul pe care îl aşteptăm pe o mare arteră a oraşului întârzie. Toată lumea tropăie mărunt ca să nu se transforme într-un sloi de gheaţă: miliţienii plasaţi din loc în loc, noi în spatele lor, alţi reprezentanţi ai „maselor de oameni ai muncii". După zvonul care circulă din gură în gură, ar fi vorba de un personaj foarte important, Brejnev însuşi, se şopteşte în jurul nostru. Curiozitatea ne e aţâţată de dorinţa de a ghici în ce maşină din cortegiu va călători personajul. Nu în cea din faţă, de asta suntem siguri. A doua, a treia? Secret de stat. Ne simţim în plină misiune. Dar coloana oficială tot nu soseşte. Picioarele ne-au îngheţat bocnă. Ca să facă haz de necaz, unul dintre elevi ne şopteşte o glumă. Transmisă ca un abur, ne încălzeşte urechile. Un atentat împotriva lui Brejnev, trăgătorul ocheşte greşit, e arestat şi anchetat: „Ce te-a împiedicat să ţinteşti corect? — Mulţimea. Fiecare voia să tragă primul." Râsul ne

dezgheaţă buzele. Miliţienii se întorc spre noi. Un supraveghetor apare brusc în mijlocul nostru şi împarte câteva palme rapide... Cortegiul ţâşneşte cu o viteză atât de mare, încât e imposibil să observi geamurile în şuvoiul negru al limuzinelor. Mâinile noastre zvâcnesc prea târziu, salutându-i pe motocicliştii care încheie coloana. Au căştile albite de promoroacă
şi feţe îmbujorate... „Masele de oameni ai muncii" rup rândurile şi se împrăştie, grăbite să se întoarcă acasă şi să bea ceva cald. Dar misiunea noastră nu s-a încheiat, încărcaţi într-un autobuz, suntem duşi la soclul unui monument nou-nouţ, să jucăm, în maniera Potemkin, aceeaşi comedie a veseliei populare. Pe deal, vântul venit dinspre stepă e cumplit. Suntem aşezaţi într-un careu pirpiriu, ca să dăm impresia unei mulţimi impresionante. Nu mai vorbim, stăm nemişcaţi ca să nu le dăm supraveghetorilor ocazia să ne bruftu-luiască. Ei înşişi par să înţeleagă absurditatea inumană a aşteptării, începe să se întunece şi cortegiul tot nu soseşte. Un gradat se apropie de noi şi îi spune ceva la ureche unui supraveghetor. Acesta ne zâmbeşte cu oarecare tristeţe: „Pe loc repaus!"
în momentul acela o şterg. Lumea e prea obosită ca să ne mai numere. Cobor dealul pe partea cealaltă şi alerg spre oraş. Nu-mi dau seama de motivul acestei evadări. Poate dispreţul faţă de vizitatorul de seamă care nu a catadicsit să se arate. Sau îmi închipui bucuria celorlalţi figuranţi care au ajuns deja acasă şi beau un ceai fierbinte, în mijlocul familiei. Probabil că e vorba de gândul acesta. Intuiţia de-o clipă a acestui „acasă", cu căldura şi liniştea sa. Parcurg străzile imitând mersul trecătorilor, intru într-un magazin, stau pe loc un moment, pierdut în mulţimea dintr-o staţie de autobuz. Cu speranţa nemărturisită că viaţa lor mă va aspira, că voi deveni unul de-al lor. Un ecran, ca un strat subţire de gheaţă, mă desparte de oamenii aceştia... Fără vreo intenţie anume, mă trezesc într-o biserică, doar aşa, ca să mă încălzesc. Refuzul oricărui lucru legat de religie e instinctiv. Nu-mi plac bătrânele care se închină şi bolborosesc în faţa icoanelor afumate. Ecoul sub bolţi este neplăcut si rece. Iconostasul te copleşeşte cu bogăţia lui strălucitoare. Nici măcar flacăra lumânărilor nu reuşeşte să-mi dezmorţească degetele, le arde, le muşcă sau le ocoleşte. Mi-aduc aminte că odată, la orfelinat, a fost scos în faţa noastră un elev ca să fie pedepsit pentru greşeala sa ruşinoasă : fusese dus în taină la biserică de o mătuşă retrogradă ca să fie botezat! Dispreţul nostru pentru roşcovanul acela cu lacrimile în gât era cât se poate de sincer. „Una din babele astea" îmi spuneam uitându-mă acum la spină rile lor încovoiate. Vocea preotului e uşor văicăreaţă, tremurând din cauza frigului Ii pricep cu greu litania, ne cheamă la rugăciune, ne îndeamnă să ne rugăm pentru noi, pentru aproapele nostru, pentru morţi... Mă întorc la orfelinat puţin înainte de cină. Nu pot mărturisi nimănui că prima mea tentativă de a trăi printre ceilalţi a eşuat.
Nu aş fi devenit cel de acum fără noaptea aceea de sfârşit de iarnă.

Mai precis, ora aceea anume când, pentru un răgaz prea scurt, se opreau trenurile care treceau pe lângă locuinţa Alexandrei. In timpul zilei, şinele, aflate la câţiva paşi de construcţia de lemn, îşi făceau auzită simfonia asurzitoare la trecerea fiecărei garnituri ce traversa orăşelul. Localnicii nici măcar nu-şi mai dădeau seama de toate aceste zdruncinări, hodorogeli, ţiuituri, scârţâieli, zgomote de tot felul ce creşteau şi scădeau. Puteau recunoaşte după ureche hodorogeala grea a unui tren venit din Urali cu vagoanele încărcate de minereu, unda de şoc iscată de expresul de
Novosibirsk, interminabila zdrăngăneală a cisternelor negre care aduceau petrolul dinspre Marea Caspică... In toată această viaţă feroviară, pe la ora două noaptea, exista un moment gol, o pauză scurtă între convoaiele cele mai întârziate şi cele care urmau să trezească din somn gara de triaj la primele ore ale dimineţii. Uneori, pauza aceasta nocturnă era spartă de trecerea foarte rapidă a unor trenuri speciale. Din patul meu, despărţit de restul odăii printr-un paravan învechit, mi-era de ajuns să întind gâtul ca să văd defilarea platformelor lungi, a prelatelor ce lăsau să se vadă ţevile de la blindate, forma tunurilor, îmi aminteam atunci ce ne povesteau profesorii noştri despre viaţa planetei. Armele acelea le erau destinate fără îndoială luptătorilor din Vietnam pe care americanii îi pârjoleau cu napalm, cubanezilor sufocaţi de blocadă, africanilor care se băteau pentru libertate. Argumentul mi se părea drept, îmi plăcea să fiu trezit de trenurile acelea pline de mister.
în noaptea aceea am ratat trecerea convoiului nocturn. Când m-am sculat din pat, pe sub fereastră se scurgea deja
ultima platformă. Am observat numai volumul neobişnuit al maşinăriilor transportate: înălţimea prelatelor depăşeste etajul întâi. „Rachete, probabil...", m-am gândit eu, pe jumătate adormit, şi am rămas o clipă ascultând prelunga stingere a zgomotului. Cum se întâmplă insa totdeauna după dezgheţul din februarie noaptea era rece şi senină, în partea de sus a geamului, unde chiciura nu-şi întinşese rămurelele, întunericul avea strălucirea unei bucăţi de granit şlefuit, între două stalactite de gheaţă atârnate de streaşină, o stea ieşea la iveală, vie şi conştientă de viaţa noastră, de existenţa bătrânei căsuţe de lemn suspendata într-o izolare totală, în splendoarea am înfricoşătoare a unui cer pe cale de trezire.
Ultimele vibraţii ale şinelor s-au stins, liniştea devenea absolută, în momentul acela am distins un murmur imperceptibil care tulbura aşternerea tăcerii. Am ciulit urechea şi am recunoscut vocea, sau mai degrabă umbra vocii Alexandrei. Tavanul era luminat slab de reflexiile veiozei. Uşor ruşinat că am surprins şoaptele, mă pregăteam să mă culc la loc, când deodată mi s-a părut că-mi aud numele. „Poate o doare inima, mi-am spus, şi nu are putere să mă strige..." îngrijorat, dar fără să vreau să mă trădez, am dat uşor la o parte mătasea ponosită a paravanului... într-un colţ al odăii, de cealaltă parte a

dulapului care ascundea micul meu adăpost, am văzut o bătrână aşezată pe pat, ţinându-şi picioarele ce-i ieşeau de sub o cămaşă lungă de noapte întinse pe un covoraş. La început mi s-a părut o necunoscută. Părul alb despletit îi cădea pe umeri. Poziţia ei m-a frapat: ţinea capul aplecat adânc şi-şi apăsa fruntea cu degetele. Iar în murmurul surd al cuvintelor mi-am recunoscut din nou numele...
Nu m-am gândit, nu mi-am spus: „O femeie care îşi spune rugăciunea". Intuiţia mea era, în clipa aceea, mult mai puţin reflexivă. Am simţit cu toată fiinţa infinitul negru în care se află pierdută casa noastră, prăpastia nopţii, întinderile îngheţate ale cerului si pământului, iar în adâncul acestei neţărmuriri, o femeie îmi rostea prezenţa în univers.
Lampa s-a stins. Am rămas întins în pat, fără să dorm. In mijlocul vacarmului matinal al trenurilor, mi-am adus aminte că murmurase nişte vorbe tainice în limba sa maternă.
După câteva zile, când mi-am găsit cuvintele ca să pot înţelege noaptea aceea, mi-am adus aminte de litania preotului, vocea aceea inegală care nu-mi plăcuse deloc. Ne chema să ne rugăm, printre altele, „pentru cei pentru care nu se roagă nimeni". Expresia aceasta, pe care atunci nu o înţelesesem, îmi părea acum sfâşietor de dreaptă. Neştiind nimic despre practica religioasă, vedeam în rugăciune mai degrabă faptul de a te gândi la o fiinţă, de a-ţi închipui singurătatea ei rătăcită sub cerul acesta, de a i te apropia în gând, chiar dacă omul acela nu avea habar, sau mai ales dacă nu avea habar că te gândeşti la el.
„...Cei pentru care nu se roagă nimeni." In ameţeala unei dimineţi care întârzia să se arate, l-am ajutat pe Ţăranu' să-şi adune undiţele în care nu se prinsese nimic. Focul de vreascuri pe care îl aprinsese devenea deci inutil. „Lunile cu litera r sunt nasoale pentru pescuit", mi-a explicat el în glumă. Eram în primele zile
din martie. Eşecul nu părea să-l afecteze. S-a aşezat pe scheletul unei bărci vechi, a scos un coltuc de pâine din care mi-a întins o jumătate. Norii începeau să pălească deasupra râului acoperit încă de o carapace alburie. A mâncat, apoi a rămas nemişcat, tăcut, cu privirea pierdută dincolo de râu. îl priveam atent, insistent chiar. „...Cei pentru care nu se roagă nimeni", mă gândeam eu.
— Deci vrei să te duci să o vezi ? mi-a spus deodată, fără să se întoarcă spre mine.
— Pe cine să văd? am întrebat eu perplex.
— Nu mai face pe prostul, ştii foarte bine : pe infirmieră.
— Dar... pentru ce? Baţi câmpii...
A tăcut, cu ochii pierduţi din nou în mărăcinişul de pe maluri. Căutam cu febrilitate ce anume mă putuse trăda de-a lungul convorbirilor noastre. Nimic. Sau totul... Fiecare cuvânt, fiecare gest.
„Dă-mi mâna", mi-a comandat el brusc pe un ton aproape brutal, ridicându-se. l-am întins mâna dreaptă, mi-a respins-o, m-a apucat de cealaltă mână şi, până să apuc să reacţionez, mi-a tăiat palma cu o

bucată de gheaţă, cel puţin aşa mi s-a părut. Nu, de fapt, era o monedă de cinci copeici ascuţită ca o lamă de ras. Rana, nu prea adâncă, a prins să lucească şi să sângereze.
„O să-i spui că e din cauza bacului ăla plin de rahat şi ruginit..." Mă uitam nehotărât când la el, când la firicelul de sânge. „Du-te", mi-a spus el încet, fără brutalitate, şi mi-a surâs cu o expresie de bunătate pe care n-o mai întâlnisem pe nici unul dintre chipurile din orfelinat.
La orfelinat, am căzut din nou pentru câteva clipe în acea stare hipnotică pe care încetineala femeii o făcea să domnească în jurul ei. Pentru mine, o stare de fericire, un amestec de blândeţe maternă şi de tandreţe amoroasă.
In odaia părăsită nu mai rămăseseră din biblioteca lui Samoilov decât volume făcute praf de incendiu. Cu mâinile pline de cenuşă, încercam să le readuc la viaţă mai mult din respect pentru infirmitatea lor. Adesea lectura devenea imposibilă. Abia aveam timp să apuc o pagină înnegrită de foc, că aceasta mi se fărâmiţa printre degete, ducând cu ca pentru totdeauna cuprinsul. Aşa am citit, fără să mai pot reciti, un scurt poem care se afla într-un straniu acord cu fragilitatea acestei unice lecturi. Nu cunoşteam autorul, era fără îndoială unul dintre poeţii obscuri de la periferia romantismului. Biblioteca lui Samoilov, adunată cu apetitul omnivor al neofitului, abunda în astfel de nume, omise de antologii, şi ar fi putut reconstitui -aveam să-mi spun după mulţi ani — o istorie literară originală, aproape paralelă cu cea predată în şcoli şi ţinută la mare cinste.
Poemul purta titlul Ultimul careu, împrumutat, probabil, de la Hugo, un ecou al epopeilor războinice de la începutul secolului al XIX-lea. Soldaţii din formaţie cădeau unii după alţii în faţa asaltului duşmanilor mai numeroşi şi mai bine înarmaţi. Eroul nu avea decât o teamă, să nu-şi vadă camarazii cedând. Rezistau încă bine (o rimă îmi va reveni mai târziu în memorie „baterie - frăţie"), îşi strângeau rândurile ca să închidă breşele deschise de cei căzuţi. Până la urmă, nu rămâneau decât doi, eroul şi prietenul său. Spate în spate, se luptau numai din bravură, temându-se fiecare să-l lase singur pe celălalt. Când inima războinicului a fost, în cele din urmă, străpunsă, acesta s-a întors şi a văzut în locul camaradului său un înger cu aripile puternice pătate de sânge.
Pagina mi s-a scurs printre degete ca un strat subţire de argilă. Acest aspect imaterial a întărit efectul cuvintelor. Puţine strofe aveau să persiste în memoria mea cu atâta vitalitate ca aceste versuri aproape anonime.
îmi mai aduc aminte de una dintre ultimele lecturi (dacă nu chiar ultima) în prezenţa Alexandrei. Era o seară de sfârşit de martie, când întunericul nu se lăsase încă şi ne puteam bea ceaiul şi citi fără să aprindem lampa. Mai trecea câte un tren, şi în compartimentele luminate se ghicea viaţa pasagerilor: o femeie care broda o cuvertură pe cuşetă, un tânăr cu mâinile făcute streaşină şi cu obrazul lipit de

geam, ca şi cum mai spera să-i vadă pe cei pe care tocmai îi părăsise... Alexandra deschisese fereastra, adierea călduţă aducea mirosul amărui plăcut al ultimului strat de zăpadă, al scoarţei umflate a copacilor. O promisiune de primăvară.
Mă gândeam la toate acestea urmărind-o pe Alexandra cum citea cu glas tare, cu o umbră de zâmbet în colţul buzelor. Mi-am imaginat pentru prima dată ce poate simţi o femeie la apropierea unei noi primăveri. O femeie de vârsta ei. Sau poate vârsta nu avea importanţă?
Cartea din care citea provenea din biblioteca răvăşită, din acel vraf de volume de autori uitaţi din care făcea parte si Ultimul careu. Era o culegere de texte scurte, interesante doar prin construcţia atractivă ce lăsa să plutească în aer suspansul, pe cuprinsul unei jumătăţi de pagină, înainte de triumful Binelui. Ascultam, legănat de epilogurile uşor de prevăzut, când deodată, povestirea următoare, şi mai scurtă decât celelalte, a rupt fluxul naraţiunii. Un îndrăgostit face o pasiune nebună pentru o tânără pe cât de frumoasă, pe atât de crudă, îşi mărturiseşte iubirea şi îi oferă inima. „Nu, dragul meu, inima ta îmi aparţine deja. Ca să-mi dovedeşti că mă iubeşti cu adevărat, adu-mi inima mamei tale, da, inima smulsă din piept." îndrăgostitul aleargă acasă, îşi înjunghie mama şi îi ia inima. Grăbit să-şi mulţumească iubita, se împiedică pe drum şi scapă inima care se rostogoleşte printre pietre, îndrăgostitul icneşte, se ridică şi, deodată, aude un glas îngrijorat, inima mamei: „Te-ai lovit rău, fiule ?"
Nu mai ţin minte când am sărit în sus, am ieşit din odaie şi am luat-o la fugă. Pur şi simplu, după o pierdere totală a cunoştinţei, m-am trezit în picioare, în cămăruţa părăsită în care se pare că ajunsesem ieşind pe palier, strecurându-mă pe lângă zidul casei pe o scândură putredă şi împingând uşa. Eram aici, îmi muş-casem buzele până la sânge ca să nu urlu, ochii mei nu desluşeau nimic la început, apoi am văzut golul din spatele uşii: câmpul acoperit de o zăpadă cenuşie, obosită, cerul stins, primăvara. O lume cu totul familiară şi de nerecunoscut.
Alexandra nu m-a strigat, m-a lăsat singur şi a aşteptat liniştită să cobor. Nu a mai adus niciodată vorba despre povestirea aceea. legăturile cele mai profunde şi mai subtile -cele mai intraductibile - din sufletul nostru. Mi-am adus aminte atunci de iubirea maternă pe care o descoperisem în franceză, într-o cărţulie de doi bani cu filele atinse de flăcări.
Mulţi ani mai târziu, diferenţa dintre limba maternă şi cea învăţată urma să devină un subiect la modă. Aveam să aud adesea că numai prima poate evoca în vâlvătaia soarelui, imense blocuri de gheaţă coborau de-a lungul fluviului, se spărgeau, dându-şi la iveală grosimea ce atingea uneori un metru. La trecerea noastră, un colţ de banchiză a izbit unul din picioarele podului. Puntea ne-a trepidat sub picioare. Ecoul şocului a bubuit îndelung. Despărţindu-ne unii de alţii, ne-am aruncat spre parapet. Era ca într-o beţie: explozia fascicolelor de

lumină, răceala sălbatică a apelor eliberate si forţa animalică a gheţurilor care se îndreptau spre stâlp ridicându-se în salturi. Pe malul din faţă, ca nişte furnici negre, nişte copii se jucau de-a plutaşii, sărind de pe un sloi pe altul. Suprafaţa albă se desfăcea în bucăţi, tinerii temerari se lansau spre blocul cel mai masiv care se împrăştia la rândul lui, gonindu-i când spre malul solid, când, pe cei mai nebuni, spre vreun sloi a cărui instabilitate cerea arta unui echili-brist. Privit de la înălţimea podului, jocul acesta semăna cu sclipirile unui caleidoscop. Chiar şi viaţa noastră în lunile acelea de primăvară te ducea cu gândul la un caleidoscop căruia i se zgâlţâise bine cilindrul şi lăsa să curgă, din când în când, bucăţelele de sticlă şi de oglindă. Evenimentele se succedau, nu atât ca să ne orienteze spre viitor, cât ca să spulbere, până la ultima ţandăra de vis, anii noştri de orfelinat.
în câteva săptămâni au avut loc câteva evadări, evadări adevărate, fără întoarcere, dintre care una s-a sfârşit, după cum aveam să aflăm, în Extremul Orient. Apoi, chiar înaintea sărbătorilor din mai, o elevă a fost dusă de director la o ambulanţă oprită în faţa intrării. Era greu de închipuit că o adolescentă de paisprezece ani, slabă şi cu trăsături şterse, avea să devină în curând mamă şi că încă din toamnă purta în ea încă o viaţă şi reuşise să nu se trădeze faţă de noi, cei care mâzgăleam paginile manualelor şi spuneam bancuri cu Brejnev.
într-una dintre primele seri de mai am înţeles că lumea celorlalţi aşteaptă de la noi un tribut. Stăteam sprijinit de o masă înaltă lângă un chioşc unde se vindea bere. Nu aveam bani, dar atâta vreme cât chel-neriţa nu-şi dădea seama de prezenţa mea, puteam asculta conversaţia clienţilor. Erau mai ales bărbaţi care, înainte de a se întoarce fără chef la căminele lor (descopeream astfel că un cămin adevărat putea fi lipsit de bucurie), îşi etalau aici virilitatea, vorbeau despre femei (de două categorii: cele care „dădeau" si celelalte), blestemau vitregia sorţii. Femei erau puţine în acest loc prin excelenţă masculin. In seara aceea nu era decât una, la două mese de mine. Omul care o însoţea îi vorbea pe un ton atât de dispreţuitor încât aveai impresia că la fiecare cuvânt îşi adună saliva să scuipe. La un moment dat, i-a tras o palmă scurtă, grăbită. Ea şi-a întors faţa şi am recunoscut-o. Era Muza, o fată de la orfelinat, mai mare cu trei ani ca mine. Cred că avea ceva sânge caucazian sau tătar, pentru că trăsăturile ei aveau o extraordinară fineţe rasată, una dintre acele figuri ale cărei nobleţe şi armonie te fac să te îndoieşti de originile zoologice ale speciei umane. Nici unul dintre elevi nu îndrăznise să-i facă curte. Pentru noi, acest grad de frumuseţe o plasa într-o altă categorie de vietăţi, ceva între o ramură ninsă şi o stea căzătoare... Nu erau prea mulţi clienţi, chioşcul se pregătea de închidere. Am auzit clar cuvintele scrâşnite de bărbat printre dinţi: „O să te duci unde îţi spun eu să te duci, putoare. Dacă n-as fi eu, n-ai avea nici chiloţi pe tine..." Muza a protestat clătinând din cap, iar atunci bărbatul, cu un rânjet plin de ură, a ciupit-o de buza inferioară, vârându-şi degetul în gura

strâmbată. Avea de două ori vârsta ei şi, din cauza costumului bej şi a culorii deschise a părului rar, semăna cu o ţigară din care se scutură scrumul. Ea a încercat să scape, dar i-a strâns gura cu şi mai multă forţă, împiedicând-o să vorbească. Cu obrazul umflat de degetul lui, fata a reuşit să îngaime pe un ton înduioşător de comic: „Ştiu unde să mă duc. N-o să dorm pe stradă..." El a râs batjocoritor, retră-gându-şi mâna, aproape dezgustat: „Da, da, sigur, întoarce-te în cocina ta. în curând or să vă arunce pe drumuri..." Ea a început să plângă şi am fost şocat, dt lacrimile acelea, pentru că era plânsu unei femei deja coapte, uzată de viaţă.
Ospătăriţa a ciocnit câteva halbe goalt pe care le-a adunat cu degetele răşchirate. „Ei, ţi-ai terminat pileala sau cheu miliţianul? Vezi că e pe-aproape, cară-tt până nu fac urât!"
Am plecat cu regretul că nu i-am sărit fetei în apărare, ruşinea aceea pe care fiecare bărbat o încearcă de zece sau douăzeci de ori în viaţă. Momentul acela va deveni pentru mine unul dintre cele mai jalnice.
Nu am fost singurul care a văzut-o pe Muza însoţită de bărbatul ca o ţigară cafenie. După câteva zile, un elev spunea că i-a surprins într-o barcă trasă la mal mai sus de oi-felinat. In ciuda exagerărilor picante ale relatării, i-am dat crezare pentru că purtarea omului cafeniu corespundea exact celei observate de mine, Potrivit povestirii spuse pe un ton excitat bărbatul fluiera încet, aşezat în barcă, cu pantalonii descheiaţi şi vintrele dezgolite, iar Muza, îngenuncheată, avea capul lipit de el, dar din cauza pletelor nu se vedea
mai mult... Mândru de succesul său, povestitorul a jucat din nou scena, imitându-l pe bărbatul care privea norii fluierând şi pe femeia cu gura deformată de efortul acelui du-te-vino... Ţăranu', care nu participa niciodată la discuţii, a spart brusc cercul nostru şi, fără să spună un cuvânt, l-a izbit scurt. Naratorul s-a răsturnat dând din mâini, s-a ridicat cu gura plină de sânge, a scăpat o înjurătură şi a tăcut când a observat privirea lui Ţăranu'. Nu era o privire ameninţătoare, ci tristă. într-un fel sau altul, eram cu toţii de acord cu Ţăranu', chiar şi cel care încasase pumnul.
Am văzut-o din nou pe infirmieră într-o duminică de mai. Ieşea dintr-un magazin, ducând într-o mână o sacoşă mare. Cu cealaltă îl ţinea pe... La început am crezut că era fratele ei geamăn. Avea aproape aceeaşi înălţime, aceeaşi corpolenţă, era mai degrabă rotofei. Aceleaşi bucle blonde şi vaporoase, mai strălucitoare însă la el. Nu m-am simţit nici gelos, nici dezamăgit. Cuplul te ducea cu gândul la purce-luşii din desenele animate şi nu avea nimic de a face cu femeia tăcută care îmi îngrijise rana. Am vrut să cred cu toată puterea de care eram în stare în posibilitatea unei astfel de dedublări. Aveam nevoie să păstrez în caleidoscopul zdruncinat al vieţii noastre măcar această frântură de vis.
In această rapidă reflectare a viziunilor, au mai existat şi două fete care stăteau de vorbă cu prietenii lor la capătul unei alei. îi urmăream

din camionul care ne aducea de pe un şantier. Şoferul parcase sub copaci si plecase după ţigări. Unul din băieţi era călare pe o bicicletă, celălalt o ţinea pe-a lui de ghidon. Din ascunzişul nostru păzit de obloanele camionului, le spionam mica oază lipsită de griji. Libertatea lor ne subjuga. Nici măcar pielea lor nu era ca a noastră. După câteva zile la furnale, feţele noastre se cojeau, iar părul tuns scurt ne era aspru şi decolorat. Tenul arămiu al fetelor ţinea de un mod de viaţă misterios în care ai grijă de propriul corp ca de un bun de preţ... La un moment dat, băiatul de pe bicicletă a apucat o şuviţă care căzuse pe obrazul prietenei şi i-a aranjat-o după ureche. Ea nu părea să fi remarcat gestul şi continua să vorbească. Am simţit în jurul meu o rapidă încordare musculară, ca într-o sală de cinema când eroul se îndreaptă spre o primejdie... O ploaie de înjurături s-a iscat în mulţimea noastră îngrămădită. Râsete, obscenităţi, bufnituri în capota cabinei, iar apoi, ca la o comandă, tăcere. Cele două cupluri au dispărut sub copacii aleii. Alături de mine, o fată care se sprijinea de marginea oblonului avea ochii în lacrimi.

Din acelaşi caleidoscop spart ţâşneşte o ploaie de scântei: derbedeii oraşului care veneau uneori să ne provoace erau înarmaţi cu nişte cuţite scurte, cu tăiş dublu, cărora li se spunea „finlandeze", iar în seara aceea, chiar la căderea întunericului, izbitura unei lame de o bară de fier a iscat un mic nor albastru-violet. Nu ştiam pe atunci că încăierările acelea erau, de fapt, pentru drojdia locală, un mod de testare. Din mijlocul unor tineri ca noi erau recrutaţi cei care nu aveau nimic de pierdut şi pe nimeni la care să ţină. Lumina ploii de scântei mi-a fixat pe retină figura turtită, pocită a unuia dintre agresori. După câteva zile, aveam să-l întâlnesc aproape de gară. Ii oferea un foc omului cafeniu.

Din gara aceea plecam spre orăşelul în care stătea Alexandra. Nu o mai văzusem de la sărbătorile din mai şi ne aflam deja la sfârşitul lunii. Pasagerii vorbeau despre un incendiu care distrusese un depozit a! căilor ferate, suflul cald avea un gust acru de răşină arsă... Nu am găsit-o pe Alexandra acasă, am coborât, ocolind clădirea şi am zărit-o departe, dreaptă, lângs terasament. O vedeam din spate, dar îi bănuiam gestul: cu mâna streaşină, pri vea norii de fum de deasupra halelor lungi ale depoului. Circulaţia trenurilor fusese oprită, căştile pompierilor străluceau printre şine, se auzea trosnetul bârnelor care se prăbuşeau, şuieratul jeturilor de apă. Din când în când, eclipsa făcea loc soarelui prin stratul de fum, ziua înţepenea în contrastul alb-negru al unui negativ. Apoi, vioiciunea flăcărilor, intensitatea cerului se revărsau în acel crepuscul instantaneu. La un capăt de linie, între şine, ciorchinele delicat al unui liliac părea să înflorească în lumina unei alte lumi.

Silueta Alexandrei se pierdea prin trâmbele înalte de fum, în zarea câmpiilor spre care duceau traversele goale. O priveam şi aveam impresia că înţeleg mai mult decât oricând cine este. Mi-am amintit

cuvintele bătrânului tătar Iusuf: „Ştii, Alexandra, voi, ruşii..." Avea dreptate, femeia aceasta dintre şine, cu privirea aţintită spre flăcări, era rusoaică. Timpul ştersese în ea tot ceea ce o putea deosebi de viaţa ţării acesteia, de războaiele, de durerile, de cerul ei. Făcea parte din ele ca unduirile unui fir de iarbă în mijlocul clătinării nesfârşite a stepei, îşi inventase o ţară îndepărtată şi o limbă. Dar adevărata ei patrie era acea odaie micuţă dintr-o casă de lemn veche, pe jumătate distrusă de bombe. Casa aceea şi infinitul stepelor din jur. Locul în care va rămâne închisă pe veci, prizonieră a unei epoci de războaie şi suferinţe. Simţeam că mă clatin la graniţa acestui trecut, riscând să mă las înghiţit de prăpastia lui întunecată. Trebuia să plec de acolo, să fug. O sferă de foc, înconjurată de fum negru s-a ridicat deasupra depoului. M-am dat înapoi înspăimântat şi a căutat cu o privire alarmată silueta Alexandrei care era tot acolo, nemişcată. Şi am luat-o la fugă, sărind peste traverse. Mi-era teamă că o să se întoarcă şi o să mă strige...
In tren, m-am gândit la limba pe care o învăţasem de la ea. Ştiam că vorbele acelea nu pot desemna nimic din lumea care ne înconjura. Mi-am adus aminte de Muza, de frumuseţea ei, de omul cafeniu, de povestea elevului care îi pândise... într-unul dintre ultimele poeme pe care le descoperisem în biblioteca lui Samoilov era vorba de un cuplu de îndrăgostiţi giugiulindu-se într-un „câmp cu o mie de flori de toate culorile". M-am simţit deodată aproape dezgustat de dulcegăria acestei vorbării. Dincolo de fereastră se întindea monotonia stepei, uscată şi aspră, însângerată de apus.
învăţasem, deci, o limbă moartă.
Când m-am întors la orfelinat, mi-am dat seama de absenţa lui Ţăranu', care nu venise la cină. L-am găsit sub sălciile de pe malul râului, într-unul din locurile lui de pescuit. A fost stânjenit că e prins meşterind o jucărie: o plută mică din rămurele legate cu fire de curmei. Lângă el fumegau urmele unui foc de vreascuri. Ca să nu-l iau peste picior, mi-a explicat făcându-mi cu ochiul: „Asta o să plutească mai întâi pe râu, apoi, hop, pe Volga şi, dacă nu o haleşte vreo ştiucă, ajunge drept în Caspica. Iţi dai seama, într-o bună zi or s-o tragă persanii la mal!" A scos din cenuşă cu un băţ câţiva tăciuni încă aprinşi, i-a pus pe plută şi i-a dat drumul pe apă. Am rămas o bucată de vreme urmărind plutirea luminiţelor în aerul violet al apusului.
Pe cărăruia care ducea spre orfelinat, mi-a mărturisit cam încurcat: „Ştii, barca aia în care ticălosul ăla şi Muza... în sfârşit... barca aia, am scufundat-o..."
După douăzeci de ani, când începusem să scriu, mă gândeam să fac din seara petrecută în tovărăşia lui Ţăranu' o nuvelă despre ultimele douăzeci şi patru de ore din viaţa unui tânăr. Pentru că avea să moară în noaptea următoare. Iată cu adevărat un subiect, îmi spuneam, chintesenţa unei vieţi revelate în calmul banal al unui crepuscul de mai. Nu am scris-o niciodată, bănuind, desigur, cât de fals sună un astfel de joc de idei. în loc să reconstitui cele douăzeci şi patru de ore

cărora să le aflu tâlcul, trebuia să mă limitez la puţinul pe care îl ştiam şi să încerc să-l redau evitând orice tentaţie filosofică.
în seara următoare (era o duminică), a apărut aceeaşi bandă de derbedei aflaţi în Căutare de ciraci care, de data aceasta, ne-au invitat la băutură. Era clar că, oscilând între bâtă şi zăhărel, încercau să ne afle punctul slab. Nu i-am refuzat, unii dintre noi fiind dornici să facă pe durii, ceilalţi, dacă nu toţi, gata să răspundă celui mai mic semn de prietenie. Au băut şi ei, fără să prevadă probabil încăierarea pornită de la vreun pahar vărsat, vreo înjurătură, vreo palmă. Sau, dimpotrivă, totul era calculat, ca să bage zâzanie între noi, să-i despartă pe aceia care vor apuca zăhărelul de aceia care vor rezista.
Singurele noastre arme erau bănuţii de cinci copeici cu marginile ascuţite, mai târziu o rangă de fier smulsă unuia dintre ei, un ciob de sticlă... Ştiam deja că lupta corp la corp e frumoasă numai în filme şi că şi bătaia de-acum o să fie ca acelea de dinainte: zdrobiri în picioare, lovituri date în gol, lipsa de îndurare faţă de cel
căzut, bucuria sălbatică la orice semn de slăbiciune. Alcoolul a făcut lupta şi mai urâtă, aveam pur şi simplu impresia că abia dacă vom scăpa cu viată. Unul dintre ai noştri era la pământ, chircit ca un păianjen, ca să nu fie lovit în cap.
L-am zărit pe Ţăranu' într-o clipă de răgaz când, cu un gât de sticlă în mână, am reuşit să-mi ţin la distanţă adversarul, care-şi pierduse suflul, ca şi mine. Ţăranu' urca dinspre râu, atras fără îndoială de urletele noastre. L-am văzut aruncându-şi undiţele, culegând un bolovan de pe jos şi venind în grabă spre noi. Aveam să-l văd câteva clipe mai târziu (am avut timpul să-mi scuip un rest de dinte). Asaltul derbedeilor slăbea inexplicabil, băteau în retragere, unul dintre ei, bătându-i pe umeri, le spunea să se care. Până la urmă, au fugit spre un maidan, cedându-ne o victorie neaşteptată. Râdeam, ne ştergeam de sânge, ne lăudam cu loviturile cele mai reuşite... Deodată am auzit o voce. L-am văzut pe Ţăranu' trântit, cu braţele căzute la pământ, cu privirea fixă şi aproape mirată. Nu gemea, dar de pe buze i se prelingea o bolboroseală umedă ca de nou-născut. Cineva i-a pus mâna pe umăr. Ţăranu' a alunecat încet pe spate. L-am înconjurat ghemuiţi, stingheriţi de privirea lui fixă, i-am pipăit stângaci pieptul, capul... Toate mâinile întinse spre el păreau că vor să-l oprească pe un mal alunecos. S-a găsit unul care a mai avut timp să glumească spunând ceva de un pahar de votcă, dar de sub cămaşa descheiată se vedea de-acum o şuviţă firavă de sânge şi strălucirea cenuşie a unei lame -un „cuţit finlandez" cu mânerul rupt.
Din fuga noastră nebună spre orfelinat si din minutele care-au urmat nu-mi mai aduc aminte decât ciocăniturile disperate în uşa infirmeriei: uitaserăm că era duminică.
Am trăit zilele următoare sub obsesia unui gest, a unui gând pe care moartea aceasta le-ar fi aşteptat de la mine şi pe care nu izbuteam să le aflu. Un gest semnificativ, grav. Numai că tot ceea ce se petrecea

mă rănea prin lipsa de însemnătate. A doua zi, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, la nouă fix, infirmiera a deschis uşa cabinetului. După alte două zile ni s-a ordonat să scoatem vechile noastre bănci din clase şi nimeni nu a observat, printre pupitrele acoperite de desene si inscripţii, banca lui Ţăranu'
Lipsit de importanţă era şi calculul retroactiv al hazardului: dacă mi-ar fi trecut prin cap să aduc în ziua aceea pumnalul Mizericordia, poate că... Ştiam însă că o lovitură de rangă ar fi făcut ţăndări lama subţire a stiletului.
Nu reuşisem să scap de această vorbărie goală a remuşcării, când, într-o seară de la începutul lui iunie, mi-am amintit de mica plută pe care o lansase la apă Ţăranu' la un miez de noapte. Mi s-a părut dintr-o dată foarte important să-mi închipui minuscula barjă cu luminiţele ei, să nu-i întrerup, măcar în memorie, lenta înaintare spre Marea Caspică. Să cred că încă pluteşte.
în ziua înmormântării, ne dăduserăm seama cu toţii că nu avem pe nimeni de înştiinţat despre moartea lui Ţăranu'. Nu era un lucru nou pentru noi, dar ne izbea aspectul său absolut, cosmic chiar: nimeni, chiar nimeni, pe tot acest glob pământesc ! Mi-am adus iar aminte de vorbele pe care le auzisem cu o iarnă înainte rostite de preot: „...cei pentru care nu se roagă nimeni". M-am gândit din nou la pluta cea mică, la sclipirea tăciunilor înde-părtându-se în noapte, sub cerul nesfârşit de peste Volga.

IV

Cerul alb de căldură, eterna letargie a stepelor, o pasăre dând din aripi fără să poată zbura mai departe în golul acesta prea dens. înaintam ca şi ea, fără alt punct de reper decât depărtarea câmpiilor şi linia orizontului devenită fluidă sub scurgerea aerului fierbinte. Enormul excavator din faţa noastră sfâşia scoarţa pământului cu roata sa plină de cupe, deschizând un drum drept, nesfârşit. Acoperiţi de praf, asurziţi de huruiala maşinii şi de zgomotul pietrelor sfărâmate, târâm stâlpi lungi de pin cu care muncitorii consolidau pereţii viitorului canal de irigaţii. Ca un fel de speranţă nebună că vom opri, prin acest cofraj efemer, prăvălirea statică a infinitului... Seara, oboseala se măsura prin zumzăitul unei viespi care se lovea de pereţii barăcii şi pe care nu mai aveam puterea să o alungăm. Ar fi trebuit să te scoli, să treci peste trupurile înghesuite pe priciuri, să fluturi o cămaşă, să goneşti insecta spre uşă... Noi eram însă cufundaţi în somn, iar bâzâitul ei devenea primul vis.
Topirea în acest deşert de lumină era cea mai bună uitare, cel mai bun doliu, cea mai bună uitare a doliului. Vorbeam mult mai puţin decât în anii dinainte, când încă mai credeam că această ocnă estivală este un purgatoriu plin de promisiuni. Acum ştiam că viitorul nu va fi prea diferit de marşul nostru cotidian pe urmele maşinii spintecătoare, de traseul absurd de încăpăţânat căruia trebuia să-i întărim pereţii la

nesfârşit.
Intr-o bună zi. excavatorul s-a apucat să arunce în lături, împreună cu straturile de pământ, resturi umane, cranii, cizme soldăţeşti, căşti din ultimul război. Altă dată au apărut oseminte mai vechi, armuri, săbii mâncate de rugină... Un mileniu îi despărţea probabil pe toţi aceşti războinici. O mie de ani de somn. Zece secole de neant. A doua zi, când maşina s-a depărtat de mormintele răvăşite, am văzut nişte arheologi veniţi la
faţa locului. Un pâlc de puncte negre pierdute în golul însorit al câmpiei.
Ca şi în verile precedente, lucrările se întrerupeau uneori: eram îmbrăcaţi în bluze albe şi pantaloni curaţi şi duşi să facem figuraţie pe nişte platouri imense unde oaspeţi importanţi rosteau discursuri în faţa monumentelor comemorative si a obeliscurilor de beton. Astfel, am avut într-o zi privilegiul de a-l vedea, de departe, ca de obicei, pe un conducător nord-co-reean. Citea poticnit dintr-un teanc de foi pe care vântul cald, foarte puternic în ziua aceea, ameninţa să i-l smulgă în orice clipă. Bărbatul, slăbănog şi uşor încovoiat, se lupta cu foile răvăşite ca un marinar care nu mai apucă să întindă pânzele... A mai fost un om de stat african care s-a decis să se exprime în ruseşte şi a vorbit foarte rar, decupând silabele, punând accentul greşit. Vârful obeliscului avea o albeaţă verzuie pe fondul negru al cerului încărcat de apropierea furtunii. Bubuitul leneş al tunetului dincolo de râu semăna cu un râs înăbuşit. Dar noi stăteam nemişcaţi: fotografii aveau nevoie de rândurile noastre şi de feţele întoarse în aceeaşi direcţie...
Mulţi ani mai târziu, când se întâmpla să-mi întâlnesc foştii colegi, ne părea rău că nu dăduserăm mai multă atenţie personajelor invitate. Cu timpul, i-am fi putut recunoaşte, încă prezenţi în viaţa politică sau trecuţi în paginile cărţilor de istorie. Atunci, însă, nu aşteptam decât momen-tulîn care răbdarea noastră va fi răsplătită printr-o baie în Volga, în vara aceea, nici măcar scăldatul nu mai stârnea entuziasmul zgomotos de altădată.
Geamul ferestruicii din baraca noastră era spart şi, în fiecare seară, până să adormim, vedeam un splendid spectru solar născut în spărtură, o coadă lungă de păun care inunda dintr-o dată, pentru câteva minute, interiorul înghesuit al sălaşului nostru, alunecând către cuiele de care atârnau hainele noastre pline de pământ. Intr-o seară, curcubeul acela nu s-a mai arătat. Eram la sfârşitul lui iunie şi unghiul razelor se schimbase. Nimeni nu vorbea despre asta, dar i-am văzut pe mulţi cum trag cu ochiul spre „vestiarul" rămas în întuneric, în uitarea completă a timpului, uitarea salvatoare pe care ne-o oferea stepa, ne-am dat seama brusc că era ultima vară petrecută împreună.
A doua zi dimineaţă, chiar lângă traseul canalului, am descoperit o cruce de lemn cu o cască atârnând de un braţ. Am încon-jurat-o, intrigaţi de anonimatul şi singurătatea acestui mormânt în mijlocul imensităţii câmpiilor orbite de soare. Eram obişnuiţi să vedem munţi de

beton celebrând moartea, inscripţii aurite, efigii ale eroilor. Aici, două crengi de mesteacăn, cu scoarţa crăpată, o movilită de mult împrăştiată de vânturi. Cu totul straniu, vederea acestui mormânt nu degaja nici o spaimă, nu-ţi trezea nici o durere. Crucea avea chiar ceva uşor, aerian, aproape lipsit de griji. Prezenţa ei în locul acela (de ce tocmai acolo şi nu la trei sute de kilometri la nord sau la sud?), hazardul uman al acestei prezenţe părea să demonstreze că lucrurile esenţiale se petrec în altă parte decât pe acest pătrăţel de pământ...
De pe cealaltă parte a canalului ne-a strigat un supraveghetor: „Haideţi repede, plecăm! E o ceremonie..." Era formula consacrată pentru rolul nostru de figuranţi.
De data aceasta a început rău. Ne-a luat cinci ore până să ajungem la locul festivităţii şi, deghizaţi în buni şi curajoşi pionieri cu cravate roşii, am început să aşteptăm, închişi în autobuz, la marginea unui drum. Era limpede că nu se ştia dacă are sau nu cineva nevoie de noi. Altădată, am fî pus la cale o revoltă, am fi cerut pâine, am fi simulat o criză de diaree colectivă. In ziua aceea, fiecare era cufundat în propriile gânduri, unii încercau să doarmă, alţii se refugiau în amintirea altei zile, a unui surâs. Supraveghetorii păreau mai îngrijoraţi ca de obicei. Şi totuşi, părea să nu fie vorba decât de vizita unui general. Pe când noi văzuserăm mareşali şi chiar un cosmonaut...
O oficialitate în costum negru a urcat pe scara autobuzului şi a scos un fel de strigăt şoptit: „Repede ! Coborâţi, sosesc. Repede, încolonarea!" Avea faţa roşie şi un aer speriat.
Am fost duşi în pas alergător pe un teren larg, în vârful unui deal, unde se aflau deja câteva detaşamente de figuranţi tineri. Unul dintre unghiurile acestui gard viu părea desfrunzit, iar noi l-am umplut cu formaţia noastră. După ce ne-am aliniat, am aruncat o privire în spate: departe, o clădire neterminată îşi căsca ferestrele goale. Eram acolo, deci, ca să o ascundem de privirile vizitatorilor... Ce ne trebuia acum, o ştiam din experienţă, era să cădem cât mai repede în toropeală, să nu mai simţim arsura soarelui, nici setea, nici absurda lungime a ceremoniei. Să ne concentrăm asupra formei acestui nor care se prelungeşte încet, încetişor...
O rapidă crispare musculară m-a smuls brusc din moţăiala. Din cauza vieţii noastre în comun, aveam reflexele sincronizate. Vederea mi-a revenit, am parcurs cu ochii esplanada. O mulţime de notabilităţi, desigur mai-marii oraşului, se afla adunată acolo, întoarsă spre celălalt capăt al terenului, acolo unde şirul de cămăşi albe se întrerupea, într-o deschidere largă. Privirile tuturor camarazilor mei erau îndreptate spre breşa aceea. Un grup destul de numeros înainta cu pas liniştit, cum se obişnuia de fiecare dată la acest gen de ceremonii, nu era nimic extraordinar în această procesiune...
Mi-am dat seama deodată ce anume era extraordinar.
Prima impresie a fost cea mai neverosimilă şi, totuşi, cea mai exactă. „Liliputanii îl duc pe Guliiver capturat..." Omul din mijlocul grupului îi

depăşea pe ceilalţi cu cel puţin un cap. Sau, mai bine zis, i se vedeau capul şi umerii deasupra agitaţiei de persoane din preajmă. Căutam din ochi sclipirea galoanelor de general, un chipiu cu stemă, aşa cum îmi imaginam eu, având în minte uniformele generalilor din armata noastră. Dar uriaşul care s-a aflat din primul moment în centrul ceremoniei purta un costum închis, fără nici un însemn ierarhic. Avea poate ceva milităros chiar în mers, în modul cam ţeapăn cu care călca, în poziţia hotărâtă a corpului. De altfel, aveam să constat, pe măsură ce se apropia, că nu atât înălţimea excepţională îl plasa în centrul atenţiei, cât felul în care reuşea să modeleze spaţiul în jurul său.
Ii puteam deja privi figura a cărei expresie te ducea cu gândul la un bătrân elefant înţelept şi plictisit, cu pleoapele ridicându-se încet spre a lăsa să străbată o privire surprinzător de ageră. Chiar lângă mine, l-am auzit pe unul murmurând cu o teamă plină de admiraţie: „I-ai văzut nasul?" Acea formă de relief puternică era fascinantă în ţinutul stepelor unde feţele plate din Asia erau predominante. Dar şoapta entuziastă voia să spună de fapt altceva : sosirea unui astfel de om nu putea să nu se lase cu vreo năzdrăvănie.
Ceea ce s-a şi întâmplat. Din grupul notabilităţilor oraşului s-a desprins un om cu fizionomia banală a unui preşedinte de colhoz, care s-a îndreptat spre bătrânul uriaş ce tocmai se oprise cu alaiul său în mijlocul terenului. Cu toată imobilitatea noastră impusă, mi-a ajuns la urechi o uşoară trosnitură de vertebre: toate capetele s-au întors brusc spre spectacolul incredibil.
Pentru că omul care semăna cu un şef de colhoz ţinea de urechi un nisetru imens. Dădea mai degrabă impresia că dansează cu peştele monstruos al cărui bot îi înţepa obrazul, în timp ce coada i se încolăcea printre gambe. Greutatea monstrului îl obliga pe dansator să-şi tragă umerii înapoi şi să înainteze cu un pas sacadat ca într-un straniu tango pe puntea unei şalupe. Se apropiase deja de uriaş. Toată lumea şi-a ţinut răsuflarea.
Cu câţiva paşi înainte, s-a produs o iluzie optică. Nisetrul a început să scadă, părea mai puţin lung, mai uşor. în sfârşit când darul s-a aflat în mâinile oaspetelui corpul argintiu al peştelui părea aproape descărnat. A fost arătat mulţimii ca un frumos trofeu de pescar, uriaşul l-a ridicat fără nici un efort vizibil. Un conducător venit de la Moscova s-a îndreptat spre microfon şi a început să citească, cu ochii aţintiţi pe foile dactilografiate.
Nu îl vedeam nici pe orator, nici mulţimea de oficiali. Tocmai ghicisem adevă râtul secret al bătrânului uriaş. Imediat după ce a încredinţat peştele unuia dintre aghiotanţi, acesta a profitat de tumultul uralelor şi cu îndemânarea unui prestidigitator, aprobând din cap cuvintele ce i se adresau din suită si pe care nu le asculta, şi-a strecurat mâna dreaptă în buzunarul hainei, a scos o batistă şi şi-a şters repede degetele lipicioase de la zeama peştelui, Eram poate singurul care îi observase gestul şi acest amănunt mi-a dat senzaţia că i-am pătruns taina:

singurătatea. Era înconjurat, aclamat, se preta de bunăvoie
la aceste jocuri diplomatice, accepta chiar acest monstru plin de zeamă lipicioasă şi ştia, din instinct, câte secunde trebuia să arate darul înainte de a-l strecura unui aghiotant. Era foarte prezent. Şi cu toate acestea, foarte departe, într-o singurătate visătoare deplină. Acum asculta discursul, cu urechea plecată spre gura interpretului obligat să se ridice pe vârfuri. Pe măsură ce vorbele deveneau mai pompoase, figura sa părea tot mai îndepărtată. Din când în când, pe sub pleoapele grele strălucea o privire care, ca un trasor, ţintea îngrămădeala de oficiali, atingea rândurile de cămăşi albe, îl lovea pe orator. La un moment dat, ochii i s-au oprit asupra careului nostru, sprâncenele i s-au ridicat ca şi cum ar fi avut o bănuială si aştepta confirmarea. Dar oratorul şi-a strâns foile în aplauzele disciplinate ale asistenţei. Bătrânul uriaş, cu pas măsurat, cu capul înclinat într-un gest de concentrare, s-a îndreptat spre microfonul pe care un tehnician l-a înălţat repede. Nu a scos nici o foaie şi printre funcţionarii partidului s-a simţit un fior de nelinişte: discursurile improvizate erau, în esenţă, subversive.
A început să vorbească. Şi am avut certitudinea că eram singurul care înţelege limba în care vorbeşte. Era limba pe care o credeam moartă. Franceza.
La urma urmei, impresia că eram singurul său auditor nu era falsă. Oficialii erau incapabili să asculte un discurs nescris. Cei din jurul uriaşului credeau că ştiu dinainte ce urma să se spună. Tinerii figuranţi cu cravate roşii percepeau muzica, frumoasă şi puternică, uneori chiar puţin ţipătoare a frazelor sale, dar nu înţelesul lor. Interpreţii erau atenţi la sintaxă.
Spunea ceea ce trebuia spus la o ceremonie ca asta, la umbra apăsătoare a unui monument de beton, pe pământul încărcat de plumbul şi de rămăşiţele luptători lor. Eu însă, iniţiat în taina lui, aveam impresia că aud o voce tăcută, ascunsă sub ritmul amplu al discursului. Vorbea de miile de eroi, dar vocea ascunsă amintea nu de acele mii de oameni fără nume şi fără fizionomie, ci de cel care zăcea poate sub picioarele noastre. Evoca recunoştinţa popoarelor, dar cu o amărăciune perceptibilă dădea de înţeles că ştie cât
de ingrat se poate arăta un popor faţă de cei care-şi dau viaţa...
La un moment dat, s-a produs o scurtă agitaţie în suită. O şoaptă strecurată la ureche, o privire discretă spre ceas... Diplomaţii şi-au dat seama, desigur, că erau în întârziere faţă de programul vizitei. Orator încercat, uriaşul a trecut cu vederea deranjul, a întors încet capul spre conciliabul, cu sprânceana ridicată ca şi cum ar fi spus: „Linişte în front!" Contemplarea acestor oameni în costume elegante l-a agasat. Nu şi-a schimbat ritmul discursului. Pentru mine, însă, vocea ascunsă a devenit brusc mai uşor de distins, parcă desprinsă de pe buze: „Uitaţi-vă la birocraţii aceştia! Au început să numere minutele până la chiolhan. Au ei habar de cât timp are nevoie o companie ca să

cucerească dealul acesta? Şi câţi oameni trebuie să cadă ca să-l păstrezi ? Ştiţi câte eternităţi durează fiecare secundă când te smulgi din pământ şi te arunci în foc ?"
A tăcut brusc. Unii au crezut că discursul a luat sfârşit. S-au făcut auzite două sau trei aplauze ezitante. Apoi toată lumea a îngheţat, cu privirea aţintită la bărbatul acela din mijlocul terenului.
Imobilitatea făcea din el o stâncă, indiferentă la agitaţia oamenilor, în tăcerea care ni se părea căzută din cer, s-a auzit suflul puternic al vântului fierbinte care străbătea câmpia.
Timp de câteva clipe, bătrânul uriaş şi-a plimbat privirile în depărtare, peste capetele noastre, dincolo de clădirea neterminată pe care voiau să i-o ascundă, peste Volga, în nesfârşita singurătate a stepei. Şi am avut impresia că vede crucea făcută din două crengi de mesteacăn, la căpătâiul unui mormânt necunoscut.
Acest minut de tăcere (de fapt, sase sau şapte secunde) era foarte probabil involuntar, dar a schimbat sensul ceremoniei. Uriaşul s-a trezit şi, într-un acord final mai bolovănos decât cuvintele precedente, a vorbit de victorie, de onoare, de patrie. Şi-a ridicat braţele, iar inimile noastre i-au urmat mişcarea. Poate pentru prima dată la o astfel de ceremonie, aplauzele erau sincere.
Oficialii l-au înconjurat şi, reconstituind escorta de liliputani, au început să-l conducă spre coborâre. Dar, cu arta de a face spaţiul să se adapteze voinţei sale, el a rupt cercul şi s-a îndreptat cu paşi mari spre careul foi mat de tineri. I-a trecut în revistă. Figuranţii cu bluze albe au surâs larg, fiecare a fluturat garoafa primită cu această ocazie. Uriaşul trecea scrutându-le feţele cu o umbră de decepţie. In faţa careului nostru s-a oprit. Nu aveam flori şi nu zâmbeam, stăteam în poziţie de drepţi. Nu ştiu dacă a înţeles cine eram, cu feţele cojite, tunsi chilug, fetele prea puţin diferite de băieţi. Cred că da. Trebuie să fi înţeles, în orice caz, că veneam din altă epocă, o vreme ce trebuia îngropată sub betonul monumentelor. Epoca pe care o îndrăgise. Ne-a privit, clătinând din cap şi mijindu-şi ochii, ca şi cum ne-ar fi spus: „Păstraţi-vă curajul!" L-am văzut îndepărtându-se nu cu tot alaiul, ci cu un militar bătrân. Ei doi nu aveau nevoie de interpretul care se strecura printre ei. Militarul făcea gesturi largi explicându-i desigur nişte mişcări de trupe, amplasamentul pieselor de artilerie, raidurile diviziilor blindate. Bătrânul uriaş dădea din cap aprobator, potolindu-l cu mâna pe interpretul întârziat, depăşit de moment... Cu aerul unui condamnat la moarte rostindu-şi ultima dorinţă, i-am spus supraveghetorului care ne aştepta lângă autobuz: „Trebuie să văd pe cineva în oraş. Pe mătuşa mea... Dacă nu mă lăsaţi să plec, o să fug." M-a privit atent, măsurând graniţa instabilă dintre supunerea oarbă de care dădeam dovadă de obicei şi revolta ce putea izbucni în cel mai neaşteptat moment, în clipe ca acelea, ni se promitea, pentru a doua zi, o dimineaţă întreagă de scăldat în Volga. Bun psiholog, şi-a dat seama că era vorba de un caz excepţional. „Dacă mâine nu te prezinţi,

te dau pe mâna miliţiei ca evadat şi te aşteaptă colonia de reeducare, Bagă la cap. Şi acum, şterge-o, mai poţi prinde ultimul tren. Stai puţin, ia banii ăştia pentru bilet."
A doua zi, Alexandra avea să-l caute şi, sub pretextul unei insolaţii şi al unei febre puternice, avea să obţină câteva zile pe care să le petrec la ea şi care aveau să conteze în viaţa mea mai mult decât ani întregi. Am ajuns pe la zece seara şi, fără nici o explicaţie, i-am povestit tot cu o gâfâială grăbită care chiar putea trece drept o stare febrilă sau un început de beţie. Fereastra ce dădea spre calea ferată era deschisă, se auzea zdrăngănitul greu al unui tren venind din Urali. Ea a pregătit ceaiul, a aprins lampa. I-am ghicit emoţia doar când m-a întrebat cu voce calmă, prea calmă: „Şi despre ce a vorbit ?"
Am tras adânc aer în piept şi am fost cuprins brusc de o senzaţie de sufocare, incapabil să scot un cuvânt. Puteam povesti despre batista cu care bătrânul îşi şterse degetele de zeama nisetrului. îmi aminteam orice detaliu din mimica lui. Păstram în memorie până şi momentul în care, la jumătatea discursului, a apărut o formă verbală, arhaică pentru urechea mea (ceva de genul „născare" sau, pur şi simplu, „fuseră"), care m-a surprins de parcă vedeam o reptilă preistorică. Mi-ar fi fost uşor să spun : „A vorbit despre război, despre victorie, despre recunoştinţa pe care o poartă popoarele eroilor..." Dar esenţialul nu se afla aici, ci în vocea aceea ascunsă pe care mi s-a părut că o aud, în privirea aruncată spre crucea uitată în mijlocul câmpiei... Dar cum să spun asta? Şi, la urma urmei, era adevărat sau visasem ?
Văzându-mi zăpăceala, Alexandra a crezut că nu am putut urmări limba vorbită sau că miezul discursului era prea complex pentru un adolescent de vârsta mea. Mai mult ca să mă scoată din încurcătură, a spus ca şi cum evoca o amintire foarte îndepărtată:
— A mai fost în oraş. în '44. Da, în toamna lui '44. Nu l-am văzut. Spitalul era înţesat, lucram zi şi noapte. Dar vorbeam despre el cu mult înainte...
— Noi, care noi ? am întrebat, ieşit din amorţeală.
— Noi, eu şi... Jacques Dorme. „Insolaţia" mea a durat mai puţin de o săptămână. Soarta lui Jacques Dorme, schiţa fragmentară a acestui destin, a avut timp să pătrundă pentru totdeauna în fiinţa mea de atunci. Povestea Alexandrei, în acel iulie 1966, a fost dintre acelea pe care nu le poţi auzi decât o singură dată în viaţă.
La patru ani şi câteva luni de la ceremonia de pe esplanadă, am aflat despre moartea uriaşului. Privirea care îmbrăţişa stepa dincolo de Volga si acel minut de tăcere pe care îl prelungise s-au pierdut în eternitate. Mai văd şi acum chioşcul de ziare, lângă podul Anicikov din Leningrad, pagina cu portretul său, comunicatul funebru. „Liliputanii au învins", îmi spuneam în timp ce îmi cumpăram ziarul. Nici nu-mi închipuiam pe atunci cât de dreaptă era această formulă. Eram totuşi destul de matur ca să ştiu că moartea aceea fusese

precedată de trădarea unora, de laşitatea celorlalţi. Şi mai ales de ingratitudinea unei ţări căreia pe vremuri îi salvase onoarea.
în amintirea mea, rămânea însă neschimbat: un bătrân uriaş pe un fost câmp de bătălie, care aduce un omagiu războinicilor căzuţi. O singură fraza a lui, pe care aveam să o descopăr într-o carte, s-ar mai putea adăuga acestei imagini, ca un răspuns târziu la întrebarea Alexandrei care voia să ştie ce spusese: „Acum, când josnicia iese victorioasă, ei privesc Cerul fără să pălească şi Pământul fără a roşi."
"l Ziua aceea a şters orice distanţă între datoria dureroasă a vieţii şi acceptarea calmă a morţii.
O zi din mai 1942, la aproape treizeci de kilometri de Stalingrad, o căldură densă ca smoala, calea ferată plină de pansamente murdare, de schije de bombe, de mizerie. Tocmai a fost lovit un convoi. Mecanicii încearcă să decupleze o cisternă în flăcări ca să o tragă pe o linie moartă. Petrolul arde, aruncând împrejurimile într-o noapte străpunsă de un soare violet. Mişcarea trenurilor devine prudentă, dar nu se întrerupe - singurul lucru care e cu adevărat important. Convoaie spre vest: soldaţi, obuze, arme. Convoaie spre est: carne sfâşiată, mistuită de lupte. Gigantica bucătărie a războiului, un cazan imens ce trebuie alimentat în fiecare clipă cu tone de oţel, de petrol, de sânge. Alexandra se află înghesuită între muntele de cisterne imobile şi vagoanele ce înaintează pe linia de alături. Dacă focul se răspândeşte, nodul feroviar se va preface într-un rug de un kilometru lungime. Ar trebui să cadă, să se arunce sub garnitură, să treacă de cealaltă parte, să fugă. Nu se mişcă, îşi contemplă fix figura reflectată pe corpul cisternei lucind de petrol. In tăcere, se articulează brusc în ea prenumele ei, adevăratul prenume şi numele ei franţuzesc. Viata ei rătăcită aici, într-un crepuscul de prânz, în ţara aceasta care agonizează înjur. Aerul roşiatic, ţipetele răniţilor, corpul său dizolvat în căldură, murdăria, abrutizarea efortului, înăbuşeala, îşi spune că moartea nu ar putea coborî niciodată peste o tortură atât de cumplită. La capătul convoiului, fumul se îngroaşă, şinele nu se mai văd... Reflexia figurii alunecă şi dispare. Oamenii au reuşit să împartă garnitura în două şi să îndepărteze partea în flăcări. Viaţa poate începe din nou. O viaţă care se confundă atât de bine cu moartea.
Prin huruitul roţilor de tren, aude un glas care o strigă: „Şura!" Se întoarce la traiul ei rusesc, îşi reia lucrul, împreună cu alte femei, descurcă, zi de zi, cadrilul convoaielor, mersul locomotivelor. Totul se face cu nervii întinşi la maximum, printre zbierate şi înjurături, uitând de oboseală, de foame, de sine. Un mecanic o înjură, ea răspunde cu arţag, scurt şi eficient, O colegă o ajută să coboare un mort dintr-un convoi de răniţi, îl apucă zdravăn şi îl aşază pe o grămadă de traverse vechi. Ochii deschişi ai bărbatului par vii, poţi vedea în ei fumul petrolului ars. Alte două convoaie o strâng între obloanele lor, primul se îndreaptă spre vest (acorduri de armonică, figura surâzătoare a unui soldat care, făcându-şi mâinile pâlnie la gură, o cere în căsătorie),

celălalt către est, în tăcere (la o fereastră, un cap înfăşurat complet în bandaje, un om care încearcă să tragă o gură de aer). Ei nu-i rămâne, între aceste două ziduri în mişcare, decât o iluzie de singurătate şi de repaus. Şi gândul: de ce mă agăţ de iadul acesta? îşi priveşte mâna dreaptă, degetele ciuntite într-un bombardament. Picioarele încălţate în cizme mari soldăţeşti, îşi bănuieşte, fără s-o vadă, masca uscată şi îmbătrânită a feţei.
Cele două trenuri se retrag aproape în acelaşi moment. Un bărbat se apropie sărind peste şine, legănând liniştit o valiză mică, fără să ia seamă la manevrele haotice ale convoaielor. Are o costumaţie stranie, pe jumătate militară, pe jumătate civilă. Mersul degajat, privirile pe care le aruncă în jur fac din el un paşnic plimbăreţ de duminică, nimerit din întâmplare în această zi de război. Rămâne pentru câteva clipe ascuns de norul de fum, apoi apare din nou, se fereşte în ultima clipă de o locomotivă şi îşi vede de drum. „Un spion german...", îşi spune Alexandra, cu gândul la nenumăratele afişe care îndeamnă lumea să-i demaşte pe aceşti duşmani paraşutaţi, după cât se pare, în masă, în spatele frontului. Bărbatul, cu mâna streaşină, urmăreşte zborul rapid al unui avion de vânătoare deasupra flăcărilor, apoi se îndreaptă spre cabina acarilor. Nu, e prea neîndemânatic ca să fie spion. O să sfârşească sub roţile vreunei drezine sau chiar ale trenului care tocmai a apărut, sfâsiind fumul. Alexandra o ia la fugă spre bărbat, făcându-i semne să se dea la o parte, încearcă să acopere cu glasul ei scrâşnetul şinelor, îl ajunge din
urmă, îl împinge, se clatină amândoi izbiţi de suflul trenului. Cuvintele pe care i le aruncă şuieră ca un bici. Vorbe aspre, grosolane, care îi dau un timbru bărbătesc. Ştie că sunt vorbe urâte, că ea însăşi trebuie să fie urâtă în ochii acestui vilegiaturist rătăcit, dar are nevoie de un soi de dezgust, caută chiar durerea şi răul fără scăpare. Plimbăreţul îşi mijeşte ochii, ca şi cum s-ar strădui să înţeleagă, zâmbind în colţul gurii, îi răspunde, explică liniştit, cu o politeţe nepotrivită, din alte vremuri. Vorbeşte corect, dar cu o corectitudine prea vizibilă. „Ce accent are!", îşi spune ea şi, deodată, zăpăcită, neîncrezătoare, crede că ştie ce e cu accentul acela.
Mai au timp să schimbe câteva cuvinte în ruseşte, dar se recunosc deja dintr-o serie de amănunte : timbrul vocii, mimica, un gest care ar arăta altfel la un rus. încep să vorbească în franceză şi, de data aceasta, mai ales ea are impresia că are un anume accent. După douăzeci de ani de tăcere în limba aceea.
Ii înconjoară acelaşi infern, acelaşi labirint mobil al convoaielor, acelaşi scrâşnet de oţel care spulberă peste şine
cel mai scurt moment de tăcere, aceleaşi elice care sfâşie cerul deasupra lor şi fumul care le flutură peste obraz umbra unor zile neştiute. Ei nu văd nimic din toate acestea. Când zgomotul le acoperă vocile, îşi ghicesc vorbele după mişcarea buzelor. El ştie de-acum că femeia e infirmieră dar că, după ce a fost rănită acum trei săptămâni,

au trimis-o la acest post de mişcare. Ea află că, în gara Stalingrad, bărbatul a greşit trenul şi nu poate ajunge j la escadrila unde a fost repartizat. Numai f că, pentru moment, mai mult decât înţe- \ leşul, sonoritatea cuvintelor e importantă, j simpla posibilitate de a le recunoaşte, \ de a auzi aceste vorbe vii în franceză. Să pronunţe numele oraşului de lângă Paris, unde s-a născut ea, al altuia de lângă Roubaix, care e oraşul lui. Nume care sună ca nişte parole.
Rămân amândoi cu senzaţia că nu s-au despărţit. La ora trei dimineaţa mai vorbesc încă, ghemuiţi într-o odaie fără lumină, în faţa ceaiului rece. îşi dau seama deodată că noaptea a pălit şi că prin zidul crăpat s-au ivit zorii. Se despărţiseră, bineînţeles, după întâlnirea de pe linia trenului: el îşi continuase
căutarea, ea se repezise înapoi, la drezina pompierilor. Au mai avut timp să-şi spună că se vor vedea seara târziu. Dar pentru ei timpul nu mai e acelaşi, a devenit neîntrerupt, invizibil pentru ceilalţi, fragil ca lumina alburie ce se strecoară prin crăpătura peretelui, ca frăgezimea unui cireş sălbatic sub fereastra deschisă.
Nu ar fi trebuit să-şi spună ce şi-au spus, el vorbind despre escadrilă (secret de război!), ea mărturisindu-şi teama (defetism !): „Dacă nemţii ajung la Volga, războiul e pierdut..." Dar au vorbit în franceză, cu sentimentul că folosesc un limbaj cifrat, făcut anume pentru confidenţe, care îi îndepărta de şinele înecate în fum.
Ea măsoară depărtarea aceasta mai ales acum, la trei dimineaţa. Prima geană de lumină pe cer, aroma cireşului sălbatic, o adiere reavănă venind dinspre Volga. Obrazul bărbatului din faţa ei, ceaiul foarte tare din ceşti, ceaiul adus de el, al cărui gust ea îl uitase de mult. Până şi momentele de tăcere dintre ei sunt altfel decât tăcerea pe care o ascultă de obicei. Cu toate acestea, infernul e chiar alături, la câteva sute de traverse de casă. La
cinci dimineaţa, ea se scufundă în iad. Bărbatul va pleca să-şi găsească formaţia, îl aude povestind de ultimele zile petrecute la Paris înainte de război, în august 1939. Ieşea de la cinema (văzuse Tot oraşul dansează: „Nu prea grozav... Muzică drăguţă") când, prin geamul unui ghişeu, a văzut o femeie blondă cu o mască de gaze caraghioasă vorbind la telefon. Un exerciţiu de alarmă... Au izbucnit în râs.
Mărturisirile lor sunt fără şir. Sunt prea mulţi ani, prea multe figuri de amintit. Pe întuneric, femeii îi vine mai uşor să-i vorbească de durerea pe care o poartă în suflet şi pe care a înăbuşit-o până ieri, când s-au întâlnit. Aceeaşi disperare de acum şapte ani. Soţul ei („bărbatul meu rus", precizează) tocmai fusese arestat şi împuşcat, după un proces de douăzeci de minute. Ar fi vrut să-şi dea duhul atunci, se gândea la moarte ca la un fel de izbăvire, dar se gândise şi la altă soluţie: să evadeze din orăşelul siberian unde o exilaseră, să încerce imposibilul, să se întoarcă în Franţa. Doar gândul acesta o ţinuse în viaţă. Vânase orice ştire măruntă venind din Paris, într-o zi, găsise o culegere de texte: câţiva autori francezi traduşi în ruseşte. Primul era intitulat:

Stalin, omul prin care se vede o lume nouă. Apoi, un poem cu titlul Imn pentru GPU, Versurile proslăveau poliţia secretă care îi omorâse bărbatul, printre alte milioane de oameni... A citit culegerea până la capăt, fără să reuşească să înţeleagă speţa umană a acestor francezi, fără să-şi poată închipui privirea lor care opta pentru orbirea aceea ticăloasă, buzele care rosteau acele cuvinte.
I-a spus lui Jacques Dorme că acum ideea de a ajunge în Franţa i se pare şi mai neverosimilă. Nu din cauza poeţilor francezi care înalţă imnuri pentru GPU, ci din cauza războiului, acelaşi de la Volga la Sena. Din cauza convoiului de răniţi pe care trebuie să-l trimită în spatele frontului.
El povesteşte de casa în care şi-a petrecut copilăria şi tinereţea, de unităţile germane care trec acum strada prin faţa ferestrelor de la salon. Pe un perete de-acolo se află poza tatălui său, încă foarte tânăr, înainte de a pleca la război, războiul celălalt, „Războiul cel Mare", de unde s-a întors bătrân, ca să-şi aştepte
moartea, în 1925. Nu ştie dacă amintirea pe care o păstrează despre tatăl său este legată doar de portretul acela sau de cele câteva clipe când un copil de trei ani urmărea cu privirea, pe treptele peronului, un bărbat cu o raniţă pe umăr şi apoi silueta aceluiaşi om, îndepărtându-se pe stradă şi dispărând.
Spre seară, se întâlnesc din nou, cu aceeaşi senzaţie că nu s-au despărţit nici măcar o clipă.
„Nu pretind nimic, sunt..."
Atunci când, cu mulţi ani mai târziu, aveam să mă gândesc la Jacques Dorme, exact aceste vorbe îmi vor reprezenta cel mai bine caracterul unui bărbat, crezul nerostit al acestui aviator, un necunoscut apărut pe neaşteptate dintre vălătucii de fum ai unui convoi în flăcări. Cuvintele rostite de un rege al Franţei.
Pe vremea adolescenţei, am vrut să văd în el un erou strălucit, iar în viaţa lui, o înşiruire de aventuri. Un obicei rămas, fără îndoială, de la visele noastre copilăreşti din orfelinat. Numai că, încă de la începutul povestirii Alexandrei, înclinaţia spre grandilocvenţă a cedat în faţa simplităţii lucrurilor auzite. O viaţă care nu simţea nevoia să fie dăltuită într-un destin, care îşi păstra distanţa faţă de
159evenimente şi care, câteodată, rămânea chiar nemişcată, ca în timpul nopţilor acelea, într-o odaie cu peretele surpat, deschis către cer, lăsând să pătrundă mireasma amară a unui cireş sălbatic. Departe de timpul celorlalţi.
A ajuns prea târziu în Spania (dorinţa mea de a-l vedea în fruntea unei brigăzi internaţionale era zadarnică). In ianuarie 1939, cu două luni înainte de căderea Madridului. Nădăjduise oare că se va bate cu aviaţia franchistă şi avioanele germane, la manşa unor aparate Dewoitine sau Potez pe care le pilotase în Franţa? în orice caz, realitatea îi rezerva altceva. Nu a luptat, ci a dus resturile bătăliei pierdute: arme, răniţi, morţi. Şi nici nu a zburat cu un avion de vânătoare nervos, ci la bordul

unui trimotor greoi de transporturi, un Junkers capturat de la naziști. Visase, desigur, lupte aeriene şi mici stele marcate pe flancul carlingii, scorul victoriei. Suferinţa mulţimilor zăpăcite, acea ingenioasă multiplicare de suferinţe pe care o inventează războiul, i-a oferit o idee ceva mai umilă a muncii lui de pilot: să duci oamenii dintr-un loc în care suferă mult către un loc în care au de îndurat mai puţin.
S-a împăcat până la urmă chiar şi cu avionul lui nemţesc. La început, încerca să se convingă singur că trebuie să se înveţe cu el, ca să poată dobori avioane de acelaşi tip, în cazul unui război cu Germania. Mai târziu, fidelitatea răbdătoare a maşinăriei a încălzit relaţia lor până la o prietenie aproape omenească, capricioasă, dar indulgentă în momentele grele. „L-am reeducat...", le spunea el piloţilor ruşi cu care se întâlnea des şi care îl învăţaseră câteva vorbe în limba lor. Nu-şi putea încă închipui cât de importante vor deveni mai târziu aceste două detalii, la urma urmei, lipsite de semnificaţie: familiarizarea cu acest Junkers bătrân şi capacitatea de a spune câteva fraze în rusă.
A mai învăţat că amintirile de război pândesc mai ales clipa când te prinde somnul şi urzesc, pentru un aviator, ceruri încărcate de stâlpi de oţel, capete de cablu, rămurişuri prin care aparatul îşi croieşte un drum sinuos, insuportabil de lent. Se trezea adesea sufocat de straniul păienjeniş. Iar dimineaţa era surprins de golul din jur. O străduţă pustie la Port-Vendres, la câteva ore de ultimele focuri de armă, la câţiva kilometri de oraşele bombardate şi de urletele mulţimii, o fereastră deschisă la parter, o femeie călcând rufe, fetiţa ei care întinde din stradă o păpuşă şi o aşază pe pervaz, sfârâitul uşor al apei sub fierul de călcat, aburul cu gustul sfâşietor al unei vieţi fericite, îi vor trebui luni întregi ca să se obişnuiască cu aceste deschideri spre fericire, capcanele uitării.
La Paris, a încercat să umple golul cu frenezia volubilă a cinematografului, s-a dus să vadă toate filmele noi şi a observat, într-o sală, o spectatoare plângând: pe ecran, eroina izbucnise în lacrimi, privind fix o scrisoare. Nu a mai urmărit şirul povestii, şi-a adus aminte de străzile din Barcelona, de mama înnebunită cu o fetiţă moartă în braţe... La ieşire, s-a amuzat văzând o blondă care, în spatele unei vitrine, vorbea la telefon, desfigurată de o mască de gaze. Era amuzant, dar şi tulburător, pentru că tânăra semăna foarte tare cu logodnica lui. Tocmai primise o scrisoare de adio: îi reproşa angajarea în Spania, absenţa pe care nu o mai putea suporta şi pe care o numea „înclinaţia ta spre vagabondaj". A zâmbit cu amărăciune, în spatele geamului, un bărbat aranja masca de gaze pe capul blondei care întorcea spre el un bot de tapir. Ei nu, era de-a dreptul amuzant. Şi-a promis să povestească scena alor lui, când avea să-i vadă la începutul lui septembrie.
Ziua sosirii în casa părintească a fost cea în care s-a declarat războiul. Fratele lui, de şaisprezece ani, îşi ascundea cu greu bucuria: visa să ajungă căpitan de vas. Jacques Dorme l-a auzit chiar strigând: „Măcar

de-ar ţine o bucată de vreme!" Nu a scos un cuvânt; ştia că trebuia să faci războiul ca să înveţi cu adevărat teama şi ura. în momentul plecării, maică-sa a rostit câteva vorbe, fără îndoială aceleaşi pe care i le spusese soţului în 1914. Portretul tatălui se afla în acelaşi loc, dar acum bărbatul fotografiat cu un an înainte de a pleca pe front îi părea lui Jacques Dorme uluitor de tânăr. Şi era, într-adevăr, mai tânăr decât fiul lui.
Şi-a adus aminte de episodul fetei cu masca de gaze în noaptea aceea fără somn, la Stalingrad, în mai 1942, şi i l-a povestit femeii întâlnite printre garniturile de tren. Au izbucnit în râs închipuindu-şi ce bolboroseală ar fi auzit un îndrăgostit la celălalt capăt al firului. Şi, într-o clipă de ameţeală, a revăzut tot ceea ce îl despărţea de acea seară pariziană, tot ceea ce îl transformase în altcineva în mai puţin de doi ani, toată încărcătura de viaţă şi moarte care se îngrămădise în el. O zi de august la Paris, la ieşirea din cinematograf, iar acum, casa asta mare de lemn pe jumătate distrusă de o explozie, femeia necunoscută şi deodată atât de apropiată, orăşelul acesta de pe malul Volgăi, spasmul teribil al unei ţări pregătite să lupte pentru supravieţuire şi calmul nesfârşit al acestor clipe, al stelei ivite în spărtura zidului, al aromei ciorchinilor albi ce respiră în noapte. Şi ameţeala care-l cuprinde la gândul lucrurilor ce l-au adus până aici.
Se va strădui să spună tot, chiar în noaptea aceasta, cu toată dezordinea amintirilor, a uitărilor, a mărturisirilor surprinzătoare până şi pentru el. Din când în când, se va lăsa tăcerea, se vor privi, îngemănaţi de conştiinţa extremei fragilităţi a cuvintelor.
Tăcerile mai ascundeau şi reticenţa lui de a mărturisi că îşi pusese de mai multe ori viaţa în joc. I-a vorbit despre „serpentine de foc", pentru a-i descrie rafalele trasoarelor din nopţile de luptă aeriană din mai-iunie 1940. Tocmai îi spusese că piloţii din escadrila lui se bătuseră unul contra cinci şi s-a oprit, temându-se că sună a bravadă, i-a pomenit de jocul de serpentine în flăcări în care îi împingea aviaţia germană. Ca într-o noapte de bal...
Jacques Dorme i-a povestit în câteva cuvinte si de ultima sa bătălie, mai ales pentru a da de înţeles că prezenţa sa aici, în gara de triaj, în acest oraş rusesc, ţine, la urma urmei, de hotărârea lui încăpăţânată de a prinde din urmă un bombardier german, un Heinkel golit de cele două tone de moarte ale sale şi care revenea la bază aşa cum te întorci de la muncă, într-o frumoasă după-amiază de iunie... Avantajul de viteză pe care îl avea avionul său Bloch asupra germanului era minim, ştia că urmărirea va lua ceva timp. Mai avea puţină muniţie: trebuia să se apropie cu prudenţă, evitând ploaia de rafale ale bombardierului, să manevreze brusc şi să tragă fără să mai aştepte o a doua şansă. I-a trebuit o oră interminabilă ca să reducă distanţa, să potrivească unghiul de atac şi, până la urmă, părea că-l ştie de multă vreme pe cel ce pilota Heinkel-ul, că ghiceşte gândurile omului de după sticlirea carlingii... L-a doborât cu sentimentul unei legături

personale, care, de obicei, nu avea timp să se stabilească în febra rapidelor dueluri aeriene. Satisfacţiei sarcinii îndeplinite i s-a adăugat o idee abia mijită: viaţa acestui pilot şi a oamenilor din echipaj, ultimele secunde ale vieţii lor... In momentul acela, a fost atacat, ca şi cum cineva l-ar fi rechemat la ordine. Visarea interzisă! Transparenţa geamului s-a irizat sub dârele de ulei ţâşnind ca un evantai, vântul şuiera prin carcasa ciuruită, silueta unui Messerschmitt se contura încet, într-o plonjare verticală. A reuşit să aterizeze pe fuselaj, şi-a pierdut cunoştinţa şi s-a trezit prizonier.

Povestea acestei ultime lupte e întreruptă de trecerea unui convoi care îşi trage cu greu sufletul în noapte. Un convoi care merge spre est. Jacques Dorme tace şi rămân amândoi ascultând gâfâiala trenului şi, de la un vagon la altul, câte un geamăt de durere, un strigăt, o înjurătură de răspuns. Răcoarea aerului se amestecă cu izul sălciu al rănilor.

„Oricum, cred că nu aş fi avut destul carburant să mă întorc, zburam deja prea departe în spatele frontului. M-am aventurat. .."Ea îşi dă seama că bărbatul surâde în întuneric. Ca pentru a-şi cere scuze că se laudă cu victoria, cu strădaniile sale să scoată avionul din vrie, cu leşinul. Că a vorbit despre toate astea lângă vagoanele pline de mii de soldaţi care se zbat între viaţă şi moarte. Zâmbeşte.

Dacă iubirea are vreun început, probabil că, pentru Alexandra, începutul a fost surâsul acela uşor, invizibil pe întuneric.

în timpul lunilor de prizonierat se întorcea adesea cu gândul la zilele din mai si iunie 1940 şi, de fiecare dată, era surprins de bogăţia cerului. Nu rămăsese nimic altceva din acele săptămâni de luptă, nici o amintire despre ceea ce se întâmplase la sol, nici o întâlnire pe străzile din oraşe, numai azurul acela, arhipelagurile răzleţe de nori, un infinit albastru de unde pământul dispăruse. Memoria nu îl înşela: cu cele câteva zboruri zilnice, cu somnul scurt, tulburat de aceleaşi zboruri, nici nu mai avea timp să simtă pământul sub tălpi. Acum, în spaţiul redus al lagărului, gravitaţia lipicioasă a pământului i se agăţa de tălpi. Iar noaptea, mirosul de pământ reavăn se strecura în baracă şi le pişcă nările cu aciditatea sa umedă. Totuşi, el si cei trei piloţi polonezi cu care împărţea coşmelia scundă a fermei trans-

formate în lagăr de prizonieri de război erau privilegiaţi. Trecuse prin mai multe locuri, mai întâi în Germania, până să ajungă aici, la graniţa de răsărit a Poloniei înfrânte, îşi dădeau seama cu toţii că se punea de un alt război. Aceşti piloţi închişi puteau fi de folos. Ofiţerii nemţi care veneau din când în când în inspecţie le dădeau de înţeles că aveau de acum un duşman comun şi că, între oamenii civilizaţi, o înţelegere este oricând posibilă. Aşa că aveau dreptul la aceeaşi hrană cu gardienii şi la un adăpost unde, în loc de priciuri, fiecare dispunea de un pat. Se şi puteau deplasa de colo-colo prin lagăr fără vreo autorizaţie specială.

In timpul acestor plimbări, Jacques Dorme a văzut, de partea cealaltă a drumului, barăcile prizonierilor obişnuiţi şi într-o zi, pentru prima dată

în viaţă, a asistat la o execuţie prin spânzurare: unul dintre spânzuraţi era foarte înalt, degetele de la picioare împungeau pământul ca vârfurile unui titirez, trupul i s-a zvârcolit de câteva ori, după care s-a destins... Jacques Dorme a fost cuprins de un vag sentiment de ruşine, se jena de statutul de aristocraţie militară de care se bucurau piloţii. în acelaşi lagăr de dincolo de drum a observat în toamna lui 1941 un şir lung de soldaţi ruşi şi şi-a dat seama că a izbucnit celălalt război, la care toată lumea se aştepta.
Intr-o noapte, mireasma de pământ care îl urmărea a devenit insuportabilă. S-a sculat, a străbătut odaia pe întuneric, a vrut să împingă uşa când, deodată, în spatele unui maldăr de lăzi a zărit o lumină, apoi silueta unuia dintre polonezi. De acolo venea mirosul. S-a apropiat. Oamenii, prinşi în flagrant delict, nu i-au mai ascuns nimic, într-un colţ al clădirii se deschidea o gaură în pământ. Din ea s-a ivit un cap şi nişte ochi care clipeau la lumina unui chibrit. Polonezii au schimbat priviri scurte între ei. Fără să scoată un cuvânt, ca şi cum i-ar fi venit pur şi simplu rândul, Jacques Dorme a început să sape alături de ei.
Au evadat pe o noapte de potop, la începutul toamnei. Gardienii nu îndrăzneau să scoată nici măcar nasul afară, proiectoarele semănau cu luminile palide ale unui batiscaf, mirosurile, urmele paşilor se topeau în noroi. Witold, unul dintre piloţi, cunoştea bine regiunea. Spre dimineaţă, au ajuns într-un sat unde au rămas două zile, ascunşi în pivniţa unui ţăran. El i-a avertizat că s-a organizat scotocirea locului pentru descoperirea fugarilor. Au avut timp să scape, dar, intrând în pădure, au început să se certe : Witold voia să continue drumul spre est, ceilalţi doi propuneau să se învârtă pe loc, să aştepte, să se pregătească de iarnă. Jacques Dorme l-a urmat pe Witold şi astfel, după câteva nopţi de mers, au trecut, fără să-şi dea seama de la început, graniţa rusească şi s-au trezit în acest univers instabil şi înşelător care este spatele frontului.
Au dat peste sate cu livezi grele de roade, dar cu uliţe pline de cadavre, ca acel cătun din regiunea Kiev, unde vreo zece femei împuşcate păreau că se odihnesc după o zi de cules. Au ocolit oraşele -noaptea, li se întâmpla să audă cântece nemţeşti, glasuri răguşite de băutură. Intr-o zi, s-au trezit într-o zonă încercuită, au trecut pe lângă unităţi ruseşti, dar nu au încercat să le iasă în întâmpinare: nu mai era o armată, ci rămăşiţe omeneşti care se lipeau unele de altele, se odihneau în noroi, îşi smulgeau hrana, cădeau împuşcaţi de ofiţerii dornici să oprească retragerea, îi ucideau la rândul lor pe ofiţeri ca să-şi croiască un drum. în mijlocul acestei scurgeri dezordonate, existau insuliţe uimitor de stabile, detaşamente izolate care, fără speranţa vreunui ajutor, săpau adăposturi, adunau arme, pregăteau apărarea. Când nodul fluid s-a strâns şi toate direcţiile au devenit la fel de nepotrivite, s-au ascuns printre morţii unui câmp de luptă. Regimentele germane treceau la câţiva metri de ei, acordurile unei armonici

chicoteau uneori într-o pală de vânt, dar erau atâtea trupuri întinse pe tot câmpul, în tranşee, în spatele resturilor împrăştiate ale câte unei fortificaţii, încât ar fi fost nevoie de o armată întreagă ca să descoperi doi oameni vii: polonezul acela înalt şi roşcovan întins în groapa căscată de un obuz, francezul brunet care pândea cu ochii mijiţi trecerea camioanelor. Noaptea, ca să uite de freamătul aripilor ce băteau fără încetare deasupra cadavrelor, vorbeau îndelung, într-un amestec de-acum obişnuit de cuvinte poloneze, ruseşti, germane, franceze. Se mirau amândoi că nemţii ajunseseră deja atât de adânc în inima Rusiei. „Dacă merg tot aşa, spunea Witold, până la vară or să taie Volga, iar pentru ruşi, Volga e ca o..." Şi cu muchia palmei îşi reteza gâtul în dreptul carotidei. Şi-au mai spus că, de câteva săptămâni, nu mai văzuseră nici un avion rusesc pe cer.
La începutul iernii, au fost capturaţi, apoi adoptaţi de un grup de partizani care trăiau pe un teren ascuns în mijlocul pădurilor şi al mlaştinilor. După o perioadă de neîncredere, au fost acceptaţi şi Jacques Dorme a descoperit acel război invizibil, înfundat sub pământ, o luptă adesea neîndemânatică, pentru că era dusă de ţărani bătrâni înarmaţi cu puşcoace străvechi, dar care, cu timpul, îl epuiza pe duşman mai mult decât atacurile unei armate în toată regula. A mai constatat că, în acest fel de război, ura era mult mai puternică decât cea pe care o simţise el în înaltul cerului, într-o zi, au reuşit să-i alunge pe nemţi dintr-un sat şi au găsit, la o încrucişare de drumuri, o mulţime de femei dezbrăcate şi de copii, în picioare, acoperiţi de zăpadă: trupuri transformate, sub un jet de apă, într-o jerbă îngheţată. Era, fără îndoială, răspunsul la ceea ce se vedea câteodată de-a lungul drumurilor: un soldat german, dezbrăcat, ca o statuie de gheaţă şi el, al cărui braţ ridicat şi ţeapăn arăta direcţia marcată pe o tăbliţă ce-i atârna de gât: „Berlin". Sau poate ideea venea chiar de la ocupant? Jacques Dorme a observat privirea ţăranului care îşi recunoscuse nevasta în grupul transformat în sloi de gheaţă şi a înţeles că aici o asemenea întrebare nu-şi avea rostul.
în martie 1942, un avion venit să aducă arme în taberele de partizani i-a îmbarcat pe cei doi piloţi. Când avionul a decolat, au început să cânte de bucurie. Jacques Dorme nici nu mai ştia în ce limbă cântă.
Cam aşa îşi închipuiseră sfârşitul periplului : un aerodrom, un şir de avioane de vânătoare, mecanici care îşi făceau de lucru pe lângă aparate şi un şef de escadrilă care le cere să arate de ce sunt în stare, înainte de a-i angaja.
Ceea ce li se întâmplă nu e prea departe de speranţele lor. Este un teren care te-ar putea duce cu gândul la un aerodrom, dar e pustiu, se vede doar silueta bombardierului rusesc Pe-2, fără tren de aterizare, cu fuselajul ciuruit de găuri. Câteva barăci ar putea ţine loc de hangare, dar nu lucrează nici un mecanic acolo. Există, în schimb, foiala soldaţilor care par să pregătească evacuarea locului. Se aud si avioane, undeva pe cer, dinspre oraş. „Sunt Junkers 87, da, şi

Stukas...", îşi dau seama piloţii. Sunt închişi într-unul dintre hangare şi încearcă să nu creadă că e semn rău. Poarta se deschide: încadrat de doi soldaţi, apare cel care, speră ei, este şeful escadrilei. E un bărbat mic de statură, slăbuţ, îmbrăcat cu o manta de piele neagră, încins cu o bandulieră. Mantaua şi cizmele îi lucesc în soare. Nu îi salută, anunţă că vor fi interogaţi separat şi le spune gardienilor, arătându-l pe Witold: „Luaţi-l..."

Jacques Dorme urmăreşte acţiunea printr-o crăpătură mare dintre scândurile barăcii, în mijlocul curţii se văd o masă de lemn şi două bănci. Omul îmbrăcat în piele neagră se aşază, Witold vrea să facă acelaşi lucru, dar soldaţii îl îmbrâncesc, îl menţin în picioare. Locul începe să semene cu acele curţi dosnice şi nesigure în care te rătăceşti în coşmaruri. O masă, în plin soare, în mijlocul zăpezii mărunţite de paşi. Soldaţii care transportă lăzi, canistre de benzină şi bidoane traversează curtea fără să dea atenţie interogatoriului, dispar de cealaltă parte. Şuierul avioanelor devine uneori asurzitor, apoi se întrerupe, şi atunci se aude căderea picăturilor ce alunecă de pe acoperişul încă plin de gheaţă. Omul îmbrăcat în piele neagră strigă un ordin, iar agitaţia hamalilor se opreşte. Nu se mai vede altceva decât masa interogatoriului şi un camion militar garat sub un copac.

Când zgomotul avioanelor scade, Jacques Dorme desluşeşte câteva vorbe, dar, mai mult decât cuvintele, simte că diferenţa dintre cei doi bărbaţi e mai importantă, de ea depinde concluzia: pilotul înalt, cu faţa deschisă, cu vocea fermă şi bărbatul în negru, foarte îngrijit în ciuda noroiului primăvăratic şi care îl priveşte pe polonez fără să-şi ascundă ura. La un moment dat, amândoi ridică glasul. Ca să acopere scrâşnetele avioanelor, îşi spune

Jacques Dorme. Dar tonul continuă să se înăsprească şi după căderea tăcerii, îl vede pe bărbatul cu haină de piele că se ridică şi se sprijină cu pumnii de masă. Witold strigă agitându-şi mâinile, soldaţii îl împung cu mitralierele în coaste. Jacques Dorme aude numele lui Stalin pe care polonezul îl strigă cu o undă de dispreţ. Omul în negru se ridică din nou, cu gura crispată, şuieră de câteva ori: „Câine de spion..." şi, deodată, îşi scoate pistolul. Clipele devin incredibil de lungi. Witold şi cei doi soldaţi îl urmăresc nemişcaţi. Jacques Dorme crede că această imobilitate a privirilor durează cel puţin un minut. Omul întinde pistolul, toată lumea are timp să-şi dea seama de ceea ce se întâmplă, Witold are timp să-şi umezească buzele. Şi glonţul porneşte, apoi îl urmează altul.

Jacques Dorme înţelege că aşa ceva este imposibil. Nu omori un om aşa, fără judecată. E un glonţ orb, fără îndoială, pentru intimidare. Nu poţi să omori un om în faţa mesei aceleia, sub razele soarelui. .. Witold se prăbuşeşte. Omul în piele neagră îşi pune pistolul la loc, soldaţii târăsc corpul pe uşa deschisă a unei barăci.

Trezindu-se pe bancă, Jacques Dorme are sentimentul ciudat că nu şi-a părăsit postul de observaţie din spatele peretelui hangarului, că

observă scena în continuare, că pur şi simplu celălalt bărbat, adică el, va vorbi acum timp de câteva minute şi apoi va muri. Cel care priveşte prin crăpătură ar trebui să facă ceva: să se arunce peste micuţul îmbrăcat în piele, să-i smulgă pistolul, să ţipe, să alerteze un comandant. Omul repetă întrebarea, unul dintre soldaţi fixează ţeava mitralierei în ceafa lui Jacques Dorme, îndem-nându-l să vorbească. Răspunde, se miră şi el de corectitudinea mecanică a celor spuse, îşi dă seama că vorbeşte ruseşte şi că este pentru prima dată când limba aceasta îi e atât de utilă. Mai are încă sângele rece să înţeleagă ciudăţenia acestui început. Să priceapă că răspunsurile nu îl vor scuti de ceea ce îl aşteaptă si că faptul că ştie ruseşte este proba cea mai grea împotriva lui, a acestui „spion" paraşutat de nemţi şi care se dă, câtă fantezie!, drept pilot francez. I se pare, mai ales, că l-a recunoscut pe omul îmbrăcat în piele neagră, nu chiar pe el, ci tipul acesta de oameni pe care l-a descoperit în Spania.

Oameni în haine de piele neagră, îşi aduce aminte că aviatorii ruşi îşi întrerupeau conversaţia când apărea unul dintr-ăştia şi Jacques Dorme nu reuşea să înţeleagă teama aceasta la nişte piloţi care se întâlneau cu moartea de zece ori pe zi. Se încrâncenau şi ofereau drept orice explicaţie o combinaţie de litere: GPU sau NKVD...* Urletul avioanelor în picaj le acoperă cuvintele. Cei doi tac, faţă în faţă, pri-vindu-se în ochi. Brusc, Jacques Dorme îşi dă seama că omului cu haine de piele îi este teamă, că ochii lui mici şi căprui se uită cruciş de spaimă. Un avion trece deasupra hangarelor, plonjează în direcţia infanteriştilor care, pe strada vecină, pregătesc evacuarea. Se aud strigăte, tropotele unei mulţimi. Jacques Dorme ridică privirea, observă dâra unui alt avion şi, într-o ochire automată, imediată, apreciază unghiul, distanţa, viteza

GPU, organizaţie a securităţii statului (poliţie politică) responsabilă cu menţinerea autorităţii statului în domeniul economic, politic şi militar (1922-l934). în 1935, a fost rebotezată NKVD, sigla însemnând în ruseşte „Comisariatul poporului pentru afacerile interne" (n. tr.).

să-l prevină pe omul cu haine de piele, dar acesta aleargă deja, aleargă încet încurcându-se în poalele ţepene ale mantalei, strângând în mână patul pistolului. Ar trebui să cadă, să se arunce după un zid, sub banca unde se ascunde Jacques Dorme, dar avionul a ajuns deja deasupra, le sparge urechile cu zumzetul lui, mitraliază.

Aceeaşi masă în mijlocul curţii, acelaşi soare, gheaţa care se topeşte în prelungi picături irizate. Dar acum, aproape de treapta camionului, un trup învelit în piele neagră, ghemuit, cu capul crăpat căzut în piept. „Omul care voia să mă ucidă...", îşi spune Jacques Dorme, fără a pătrunde pentru moment înţelesul cuvintelor. „Omul pe care am vrut să-l salvez..."

Nu mai are timp să-şi dea seama de ceea ce i se întâmplă. Un jeep se opreşte în curte, ofiţerul care i-a adus aici dimineaţa coboară din el, îl bate pe umăr: „Gata, v-a verificat vânătorul de spioni ?" Jacques

Dorme îi arată cu vârful bărbiei camionul. Ofiţerul fluieră prelung a pagubă, după care scoate o ploaie de înjurături. Se duce să vadă cadavrul, se apleacă, apucă pistolul şi explică, făcându-i cu ochiul: „Cu ăsta a omorât mai mulţi ruşi decât nemţi. Numai să nu spui nimănui ce ţi-am zis..." Jacques Dorme îi povesteşte despre Witold. Aceeaşi fluierătură, ceva mai scurtă, aceleaşi înjurături: „Bietul poleac ! Chiar că n-a avut noroc... Nu, n-avem timp. Friţii or să fie aici până la noapte. Urcă repede, trebuie să-l vedem pe colonelul Krîmov." Jacques Dorme refuză, argumentează. Ofiţerul insistă, se înfurie, agită pistolul luat de la mort. Jacques Dorme zâmbeşte: „Dă-i drumul, trage, o să fie unul mai puţin printre cei care nu-s ruşi." Până la urmă, încarcă trupul lui Witold în maşină şi pleacă, strecurându-se printre gropile făcute de bombe şi carcasele camioanelor în flăcări. Colonelul Krîmov este de negăsit. La postul de comandă, oamenii ridică din umeri, aghiotantul lui îi sfătuieşte să aştepte. Hotărăsc să caute în toate casele, nu prea multe, din care răzbate lumina. Ultima e o izbă prin geamurile căreia clipeşte câte un licăr pieziş. Până să bată la uşă, se apropie de fereastră şi privesc înăuntru. Odaia e luminată de jăratecul dintr-o sobă mare. Pe pat, se vede zbă-tându-se un bărbat gol, greoi, care pare singur, se aruncă cu tot trupul său lung, saltă din nou, cade iar. Deodată, mâna i se afundă în adâncitura patului, de unde scoate un sân plin de femeie pe care îl striveşte cu degetele. Patul este foarte adânc, foarte lăsat de greutatea amanţilor, iar trupul femeii e scufundat în această prăpastie. Bărbatul slăbeşte ritmul, reapare din aşternut, mâna lui scoate la iveală de data aceasta o coapsă lungă, arămie în lumina focului. E un pat cu rotile: la fiecare asalt, zvâcneşte înainte, după care alunecă puţin înapoi. O manta militară e aruncată, ţeapănă, pe un scaun.

Cei doi îl văd pe Krîmov după o oră, la postul de comandă. Le spune pe ce drum să o ia mâine şi îi sfătuieşte să plece foarte devreme, pentru că „aici, o să fie o veselie". Asprimea şi tristeţea glasului său îl surprind pe Jacques Dorme. Veselie... Nu înţelege. „Limitele rusei pe care o ştiu", îşi spune el.

Gerul nopţii nu e prea puternic, pământul din colţul livezii e afânat. Când mormântul este acoperit, Jacques Dorme înfige o cruce: două bucăţi de scândură legate cu sârmă. „Până la urmă, ai făcut treabă bună", oftează ofiţerul şi trage cu pistolul trei focuri în aer.

Pulsaţiile unei vieţi noi, scăpate în ultima clipă, îl împiedică să adoarmă. Şi, mai ales, gândul că nu va putea explica nimănui că războiul înseamnă şi toate astea.

Războiul se făcea auzit şi prin glasul noului său însoţitor (Jacques Dorme a crezut până la urmă că toţi aceşti ghizi succesivi nu ştiau cum să scape de el). Locotenentul a anunţat cu un chicotit scurt: „Că veni vorba de regimentul lui Krîmov... Harcea-parcea. Unul nu a scăpat. Din sat, n-a rămas nici o casă. Da, un adevărat abator." Şi a făcut un gest ce venea în sprijinul vorbelor.

A doua zi, au trecut din nou prin satul acela, cucerit între timp din mâinile nemţilor, si au dat de un tânăr telegrafist mort, întins în mijlocul drumului, lângă firul rupt de explozie. Cu braţele sfâşiate de schije, strânsese capetele firului între dinţi... Locotenentul părea mirat mai ales de ideea soldatului.
Şi uşurinţa aceea ţinea tot de război.
Ca şi halucinaţia care l-a înviat din morţi, în dimineaţa următoare, pe bărbatul cu manta neagră de piele...
Au ajuns la capătul unui drum înzăpezit, au recunoscut escadronul pe care îl căutau de patru zile şi acolo, în jurul unui aparat greu cu trei motoare, scena interogatoriului se repetă ca în visul febril al unui rănit. Era un bărbat care purta o manta lungă din piele neagră, un om mai înalt şi destul de diferit de primul, dar având acelaşi rol. Cu pistolul în mână, se învârtea în jurul unui grup de soldaţi, ameninţa si înjura în gura mare, arăta spre avion şi, din când în când, lovea cu pumnul fuselajul. Nu părea să observe sosirea lui Jacques Dorme şi a însoţitorului său, locotenentul.
„Ştiu tot despre munca voastră de sabotori! urla el. V-am prins cu mâţa-n sac. Ştiu că vreţi să sabotaţi hotărârile Comandantului suprem..." Amestecate cu înjurăturile, aceste acuzaţii aveau, pentru Jacques Dorme, o rezonanţă bizară: Comandantul suprem, Stalin, între o „curvă" şi un ,,'tu-ţi mama mă-tii"... Un militar cu salopetă de pilot a intervenit ca un elev care încearcă să se scuze: „Dar,tovarăşe inspector, nu putem încărca dublul capacităţii..." S-a făcut auzită o nouă înşiruire de „mame" şi „curve", urmată, de această dată, de Partid: „Dacă Partidul a hotărât că acest avion poate lua trei tone înseamnă că le poate lua! Şi cel care se împotriveşte hotărârilor Partidului este o slugă fascistă şi va fi lichidat!" Ţeava pistolului s-a înfipt în obrazul aviatorului care a înghiţit în gol şi a şoptit: „O să mai încerc o dată, numai că..." Omul cu manta de piele a coborât pistolul: „Dar să fie ultima dată. Partidul nu va tolera prezenţa agenţilor fascişti în escadrilele noastre."
Pilotul şi un alt militar şi-au ocupat locurile în avion. Jacques Dorme avea impresia că îi urmează, că face aceleaşi gesturi în carlingă, că vede tabloul de bord... Recunoscuse avionul la prima vedere, cu toată starea jalnică a aparatului : era un Junkers 52, acelaşi model pe care îl pilotase în Spania. I se scosese mitraliera, i se demontase turela (probabil ca să poată încărca faimoasele trei tone hotărâte de partid...). Suprafaţa fusela-jului şi aripile fuseseră vopsite într-un albastru incert.
Pista era destul de lungă, dar lansarea s-a angajat greu, zgâlţâielile cursei trăgeau aparatul la sol. Cu vreo sută de metri înainte de grosul nămeţilor, avionul a tresărit, a ridicat botul, apoi s-a lipit de pistă, a făcut un viraj şi s-a înfipt în zăpada imaculată. Motorul a amuţit.
Omul cu haină de piele şi-a scos pistolul şi a început să alerge spre aparat. Ceilalţi l-au urmat, dar cu pas şovăielnic, neştiind cum să evite

laşitatea participării. Pilotul coborâse şi stătea lângă avion, cu privirea aţintită spre cel care fugea. Camaradul lui se ascunsese în spate, prefăcându-se că examinează o elice.
Omul cu haină de piele a început să zbiere, cu glasul răguşit din cauza aerului rece şi furiei: „Nu numai că nu asculţi ordinele Partidului, dar mai şi încerci să distrugi materialul de război. Pentru asta veţi fi judecaţi toţi de curtea marţială! Şi tu la fel!" S-a întors spre un gradat care se ţinea deoparte.
în acel moment, a intervenit locotenentul, s-a prezentat, l-a prezentat pe Jacques Dorme. Omul cu haină de piele i-a privit cu dispreţ, apoi a strigat cu voce ascuţită: „Ce mai aşteaptă? Să urce, să dea dovadă că e pilot, nu un spion paraşutat azi-noapte!"
Jacques Dorme a ocolit avionul, a cerut să vadă încărcătura. Pilotul a oftat, a deschis portiera, au sărit amândoi în carlinga întunecoasă a Junkers-ului. Interiorul era ocupat cu lăzi pline-ochi cu bucăţi de fier vechi: plăci groase de fontă, şenile de tanc... Acest zbor de probă era fără îndoială prevăzut pentru a verifica încărcătura maximă. S-au strâns toţi în jurul lui Jacques Dorme. Tăcerea era de oţel. Se auzea şuierul vântului pe lamele elicelor, „Se poate face, a spus Jacques Dorme, dar am nevoie de ceva..."
Omul cu haină de piele s-a strâmbat cu neîncredere: „Ce-ţi mai trebuie? Un motor în plus, poate?" Jacques Dorme a clătinat din cap. „Nu, nu un motor. O să am nevoie de două bucăţi de săpun..."
Hohotele au izbucnit cu atâta violenţă, încât un stol de corbi s-a smuls de pe acoperişul unui hangar şi s-a aruncat peste câmpuri ca dus de furtună. Locotenentul se rupea în două de râs, pilotul râdea lovindu-se cu fruntea de fuselajul avionului, gradatul râdea cu pumnii la ochi, ceilalţi se învârteau, cu picioarele moi, ca
la beţie. O caschetă s-a rostogolit la pământ, din ochi curgeau lacrimi. Omul cu haină de piele se agita printre ei, îi lovea cu crosa pistolului în spate, în umeri... Degeaba, ei continuau să râdă, pentru că se găseau prea aproape de moarte. Când, în sfârşit, spasmele s-au potolit, când militarii au încetat să se săpunească, în glumă, pe gât şi pe piept, l-a apucat râsul şi pe omul cu haină de piele. Nu se putea opri, îşi îngroşa vocea să pară ameninţător, îşi încorda muşchii obrazului, dar hohotul îi destindea buzele strânse, îi deforma masca de ceară - omul râdea cu sughiţuri. Ceilalţi îl priveau în tăcere, cu figuri îngrijorate, aproape întristate. Poate pentru a salva aparenţele, omul a strigat, între două sughiţuri: „Aduceţi-i ce vrea!"
Avionul a accelerat, a parcurs toată lungimea pistei şi s-a oprit. Jacques Dorme a sărit la pământ, s-a apropiat de omul cu salopetă rămas în mijlocul lăzilor încărcăturii. La celălalt capăt al câmpului, îl vedeau pe inspectorul care alerga spre ei, cu pistolul în mână... Urniră din loc lada cea mai voluminoasă. Jacques Dorme strecură sub ea cele două bucăţi de săpun, câte una de fiecare parte. „Dacă reuşeşti s-o mişti din loc, îi spuse el omului care începea să se dumirească, suntem salvaţi..." Şi i-a

explicat în ce moment anume trebuie jonglat cu centrul de gravitaţie. Avionul şi-a reluat elanul, a trecut la câţiva metri de omul în haină de piele, s-a smuls de la pământ, măturând sloiurile de gheaţă. Şi a început să cadă.
Cei aflaţi la sol vedeau cum se înclină pe aripa stângă, pierde viteză, ba chiar li se părea că se opreşte pe loc. „Kaput!" a murmurat gradatul. Deodată, printr-o balansare bruscă, aparatul a basculat de cealaltă parte, s-a înclinat de data aceasta pe aripa dreaptă, dar mai puţin periculos şi încetinind mai uşor. Şi din nou s-a întors spre stânga, apoi încă o dată la dreapta... Urca astfel, reducându-şi tangajul, începând să semene tot mai mult cu un avion obişnuit. „A naibii jucărie!" a exclamat unul dintre aviatorii din grupul de pe pistă. Şi mai multe glasuri au repetat, pline de admiraţie: „A naibii jucărie..."
Manevra le era cunoscută, o foloseau pentru a smulge de la sol avioanele
supraîncărcate, dar numai piloţii adevăraţi o stăpâneau.
în pântecul Junkers-ului, omul cu salopetă stătea lipit cu spatele de o ladă lungă aşezată oblic. Avea ochii roşii şi respira sacadat. Când şi-a recăpătat suflul, s-a ridicat şi s-a târât spre un hublou. Jos şerpuia un râu, cenuşiu sub stratul de gheaţă, iar aerodromul nu se mai zărea. Omul a deschis portiera şi a început să arunce bucăţile de fier vechi, apoi a împins pe planşeul uns cu săpun o ladă întreagă. „Aşa o să fim mai siguri că aterizăm cu nebunul ăsta..." A ciulit urechea. Pilotul cânta. Intr-o limbă care nu-i era cunoscută.
La sfârşitul lunii aprilie, Jacques Dorme a aflat că va fi afectat unei escadrile foarte noi, o unitate specială care să aducă avioane americane din Alaska, traversând Siberia. A fost dezamăgit. Sperase să fie angajat ca pilot de vânătoare, să meargă pe front să se lupte. Un singur amănunt l-a consolat: traseul, lung de cinci mii de kilometri, era considerat mai periculos decât survolarea liniilor inamice.
I s-a întâmplat adesea, în timpul săptămânilor de aşteptare, să se gândească la imposibilitatea de a explica războiul; îşi spunea că, după război, toată lumea va vorbi despre el, comentând, acuzând, justificându-l. Toată lumea, mai ales cei care nu l-au făcut. Şi toate vor fî limpezi atunci: duşmanii şi aliaţii, cei drepţi şi monştrii. Anii de luptă vor fî consemnaţi, zi cu zi, în mişcările trupelor şi în bătăliile glorioase. Se va uita esenţialul: timpul războiului este format dintr-o puzderie de clipe de război, iar în spatele vastei col-căieli a fronturilor se înghesuiau uneori câte o curte însorită, o zi de martie, un om cu haină neagră de piele care ucidea un alt om pentru că avea chef să omoare şi, în aceeaşi zi, mai era şi colonelul Krîmov, bărbatul acela gol care se grăbea să se bucure de trupul unei femei înainte de a fi sfârtecat de mitraliere, si mai era şi tânărul acela, strângând în dinţi firul telegrafic... Se rătăcea repede printre amintiri şi ajungea la concluzia că esenţialul era să păstreze în memorie toate aceste fragmente de război, toate aceste războaie minuscule ale soldaţilor uitaţi.

La începutul lui mai, a trecut Volga la Stalingrad şi şi-a adus aminte de cuvintele lui Witold: „Volga pentru ruşi e ca o..." A greşit drumul, a coborât din tren prea devreme şi a mers mult timp peste şinele unei gări de triaj. Prin fumul unei cisterne de petrol incendiate de bombe, a zărit o femeie care dirija haosul circulaţiei. „Iată o altă faţă a războiului, s-a gândit el, femeia asta, atât de frumoasă, atât de prost îmbrăcată, atât de repede uitată..." Nu a înţeles de prima dată că pe el îl striga femeia aceea.

VI

In vara în care Alexandra mi-a vorbit de pilotul francez aveam treisprezece ani. întrebările pe care le puneam se refereau la viteza maximă a avioanelor Bloch, la raza de acţiune a bombardierului doborât de Jacques Dorme, la marca pistolului cu care era înarmat omul cu haină neagră de piele, la masca de gaze prin care puteai vorbi la telefon (cele pe care le foloseam în timpul exerciţiilor de apărare de la orfelinat nu ofereau o astfel de posibilitate)... Ea zâmbea şi-şi mărturisea ignoranţa în aceste domenii.

După mulţi ani, aveam să aflu ce ascundea surâsul acela: infinita distanţă dintre obiectul curiozităţii mele şi viaţa ei de câteva zile alături de Jacques Dorme. Nu-mi putea povesti dragostea lor. Din cauza vârstei mele, mă gândeam la

început, şi regretam stupiditatea acestei vârste fixate asupra amănuntelor de război şi a episoadelor aventurii. Din cauza pudorii de modă veche, aveam să-mi spun mai târziu, părându-mi rău de fragilitatea câtorva clipe fugare din acel mai 1942, pe care povestirea abia mă făcuse să le întrezăresc. Iar apoi, într-o zi, am înţeles că era cu neputinţă să spui mai mult despre dragostea aceea. Şi că acele momente („mi-a povestit cum era vremea", m-am gândit de mai multe ori cu amărăciune), evocările întâmplătoare ale unei ploi sau ale unei dimineţi ceţoase erau suficiente şi spuneau esenţialul despre iubirea aceea scurtă şi simplă. Şi, an după an, aveam să învăţ să le desluşesc mai bine, să le ghicesc lumina, să aud vântul şi ropotul ploii care pătrundea prin spărtura peretelui şi-şi aducea răcoarea până la pat. Dragostea aceasta niciodată amintită avea să se dezvăluie şi să crească în mine pe măsură ce mă maturizam. Ca şi acel moment în care s-a rupt şiragul de chihlimbar şi care, la început, nu evoca decât o noapte de ploaie şi vânt.

Vântul împrăştie zăduful răşinos al stepelor. Mirosul de petrol ars, densitatea suflului omenesc înghesuit în sutele de vagoane. Picăturile care încep să străpungă tavanul prin spărtură îşi unesc brusc răpăiala cu zornăitul mărgelelor din şiragul rupt. Trupurile îşi opresc un moment zbuciumul îndrăgostit, respiraţiile îngheaţă şi îndată se contopesc din nou, se pierd în ritmul cadenţat de dorinţă, lasă mărgelele să alunece din şirag şi să numere clipele.

A trebuit să trăiesc ca să pot înţelege şi ploaia, şi fericita oboseală de

care se impregnau gesturile femeii care se ridica, se apropia de spărtură, rămânea învăluită în îmbrăţişarea caldă şi fluidă a furtunii. Să înţeleg încetineala cuvintelor care piereau în scurgerea zgomotoasă a ploii, să ghicesc că ceea ce era important era tocmai încetineala aceea şi nu sensul cuvintelor. Să înţeleg că vorbele acelea şterse, fericirea gesturilor lente, mireasma cireşului sălbatic amestecată cu aciditatea fulgerelor, toate aceste elemente, pe care nici o memorie nu le înregistra, formau o viaţă esenţială, cea pe care cei doi îndrăgostiţi o trăiseră cu adevărat, cea sortită să dispară prima în uitare.
Amintirea „vremii de-afară" ascundea şi cealaltă noapte, imobilitatea hipnotică a aerului, densitatea statică a furtunii care nu izbucneşte. Ei coboară, traversând calea ferată, se îndepărtează de orăşelul încremenit în întuneric ca decorurile unui teatru închis, o iau pe un drumeag nisipos către stepă. Liniştea lasă să se audă scârţâitul fiecărui pas şi, când se opresc, foşnetul uşor al ierburilor uscate. Stelele aburite de căldură par mai vii, mai puţin aspre cu viaţa scurtă a oamenilor. La un moment dat, un obstacol antitanc îşi ridică braţele de oţel încrucişate. Ei ating capetele de şină înălţate în întuneric. Metalul e cald încă de la soarele de peste zi. In moleseala nopţii, şirul acesta nesfârşit de cruci seamănă cu vestigiile unui război vechi, uitat de mult. Nu-şi spun nimic, ştiind că nu pot evita gândul: o linie de apărare, deja de partea cealaltă a Volgăi, deci acceptarea faptului că războiul trece fluviul, aruncă flăcări peste malul stâng, ameninţă Stalingradul. Se gândesc amândoi la asta şi, totuşi, braţele de oţel sudate par scoase dintr-o istorie revolută, fără nici o legătură cu noaptea de-acum. înaintează tăcuţi, simt fizic cum
slăbesc iţele care-i ţineau legaţi de casele orăşelului, de încrengătura de linii ale triajului, de viaţa lor de acolo. Nu mai există altceva decât reflexiile alburii ale drumului, întunericul albăstrit de freamătul mut al fulgerelor şi, brusc, la picioarele lor, abisul acestui cer al nopţii, stelele plutind pe suprafaţa neagră a apei.
E una din buclele fluviului care apar primăvara, la topirea zăpezilor, si pe care stepa le absoarbe din câteva înghiţituri în timpul secetei verii. Existenţa ei trecătoare este, pentru moment, în plin avânt. Apa ajunge la buza malurilor efemere, mirosul de lut pare să fi domnit pe aici dintotdeauna. Corpul înotătorului care se scufundă în apă e mângâiat de lungile tije adânc înrădăcinate ale nuferilor.
Rămân amândoi o oră prelungă în acest flux lent, se mişcă puţin, schiţând câteva mişcări de înot, apoi se opresc în mijlocul întinderii de ape nu prea adânci. Fulgerele tăcute durează destul ca sa se poată vedea, ca să vadă această femeie cu părul ud, cu mâinile mângâind un obraz întors către stele. Să vadă ochii închişi ai femeii. Să o vadă întinsă pe malul înalt, al cărui nisip foarte fin, foarte curat, pare încălzit din străfunduri.
„Dacă nu ar fi fost războiul acesta, nu te-aş fi. întâlnit niciodată..."
Vocea bărbatului este foarte apropiată, ca o şoaptă la ureche, şi în

acelaşi timp pierdută în depărtarea stepelor. Probabil că se aude şi acolo, în zarea străluminată de fulgere fierbinţi. „Nu, nu asta am vrut să spun, mai zice el. Vezi tu, câmpia, apa, noaptea aceasta, totul este atât de simplu şi, în fond, nu avem nevoie de nimic altceva. Nimeni nu are nevoie de altceva. Şi, cu toate astea, războiul o să ajungă până aici..." El tace, simte mâna femeii pe braţul său. Trece o pasăre, i se aude alunecarea catifelată prin aer. Au sentimentul că războiul aflat atât de aproape a trecut deja peste stepe, a distrus, a năruit şi până la urmă s-a împrăştiat în neant, îl vor trăi, desigur, foarte curând şi totuşi o parte din ei înşişi este deja dincolo, într-o noapte în care barajele de oţel de curând instalate nu mai sunt altceva decât urme ruginite, în care nu mai rămâne decât sfârâitul neauzit al zării, o stea reflectată în urma de talpă umplută de apă, mângâierea şuviţelor de păr umed. O noapte de după război, nesfârşită.

în viaţa lor împreună, care va dura ceva mai mult de o săptămână, a mai existat şi o dimineaţă orbită de ceaţă. Nici un avion pe cer, nici un risc de bombardament, trenuri înaintând cu o încetineală de somnambul. Femeile care lucrau cu Alexandra o lăsaseră să plece, o obligaseră aproape să-şi ia o dimineaţă liberă, pentru că aflaseră sau poate ghiciseră că era cea din urmă.

Era frig, ai fi zis că e o zi de toamnă. O dimineaţă rece şi ceţoasă de mai. S-au plimbat de-a lungul unui câmp, au străbătut un sat din care locuitorii fuseseră evacuaţi. Prezenţa fluviului se trăda prin ceaţă prin ecoul surd al golului şi prin mirosul de nuferi. Una dintre dimineţile vieţii lor... Simţeau că a sosit momentul să rostească lucruri grave, definitive, cuvinte de adio şi de speranţă, dar ceea ce le trecea prin cap părea greoi şi inutil. Trebuia mărturisit că această săptămână fusese o lungă viaţă de dragoste. Că timpul dispăruse. Că durerea ce urma să vină, absenţa, moartea nu vor atinge această viată. Trebuia spus acest lucru. Dar ei tăceau, siguri că împărtăşesc, aproape prin cea mai mică vibraţie, acelaşi sentiment.

Invizibilă în orbirea de pâslă a ceţei, a trecut o barcă, aproape de mal. Se auzea scufundarea leneşă a vâslelor, geamătul ritmic al cârligelor. De-a lungul ceasurilor petrecute împreună, Alexandra i-a povestit lui Jacques Dorme tot ceea ce aveam să aflu eu în copilărie. Sosirea în Rusia, în 1921, a unei tinere franţuzoaice care făcea parte dintr-o misiune a Crucii Roşii, o vizită temporară, crezuse ea, şi care devenea din ce în ce mai fără întoarcere pe măsură ce, foarte rapid, ţara îşi rupea legăturile cu lumea.

Au vorbit, de fapt, despre patru ţări diferite: două Rusii şi două Frânte. Pentru că Rusia pe care o străbătuse Jacques Dorme, o Rusie zdrobită de înfrângere, îi era prea puţin cunoscută Alexandrei. Cât despre Franţa ei, cea de după Războiul cel Mare şi de la începutul anilor douăzeci, amintirile se confundaseră de mult cu umbra dulce si adesea iluzorie a unei patrii visate. El cunoscuse o cu totul altă ţară.

într-o zi, datorită unei ştiri auzite din întâmplare la radio, cele două

Frânte s-au ciocnit una de alta.
Luau masa împreună în ziua aceea. Când trecerea trenurilor pe sub fereastră se întrerupea şi zumzetul avioanelor se liniştea, te-ai fi putut gândi la un prânz pe timp de pace, într-o zi frumoasă de primăvară... Tocmai se pregăteau să se despartă, când Alexandra murmură cu un aer misterios: „In seara asta o să am nevoie de ajutorul tău. Nu. Nu, e ceva foarte serios. Trebuie să-ţi pui o cămaşă curată, să-ţi faci pantofii şi să fii proaspăt ras. O să fie o surpriză..." El a zâmbit, promiţând că o să vină pus la patru ace. Atunci au auzit la radio vocea crainicului, gravă şi cu accente metalice, anunţând căderea oraşului Kerci, vorbind de apărarea încrâncenată a Sevastopolului... Ştiau că asta însemna apropiata pierdere a Crimeei, înaintarea germană în sud, drumul deschis spre Volga. La radio se mai spunea că Aliaţii nu se grăbeau să deschidă „al doilea front". Poate că aceste cuvinte au pus paie pe foc. Alexandra vorbea pe un ton de batjocură îndârjită pe care el nu i-l ştia. Se prefăcea că se miră de nepăsarea americanilor, de prudenţa englezilor care se adăposteau în fortăreaţa insulei lor. Dar, cu un şi mai mare resentiment, s-a arătat scârbită de Franţa, de ticăloşia comandanţilor de armate, de trădarea guvernului. Avea, fără îndoială, în minte amintirea armatei epuizate, dar victorioase de la defilarea din 1919. Cât despre cea din 1940... A vorbit despre laşitate, despre eschivare, despre liniştea cumpărată prin compromisuri îndoielnice. „Atâta doar că noi ani luptat..." Jacques Dorme nu a ridicat vocea ca să spună asta. A vorbit cu tonul unui om care acceptă argumentele celuilalt, căutând doar să-şi depună propria mărturie în legătură cu faptele.
Nu voi şti niciodată ce putea răspunde un soldat francez ca el. A evocat bătălia din Ardeni ? Cea din Flandra ? Sau poate luptele în care au căzut camarazii săi de escadrilă? In orice caz, avea aerul că se justifică. Alexandra i-a luat vorba din gură:
— Lasă-mă cel puţin să-mi închipui o întreagă ţară care se ridică şi îi alungă pe nemţi, în loc să pactizeze cu ei. Asta sunt ruşii pe cale să facă. Şi se vede de pe acum că germanii nu sunt de neînvins.
Numai că atunci când nu ai chef să iei pericolul în piept...
— Spui ceea ce se va zice după război, ceea ce vor zice oamenii care nu l-au făcut.
Vocea lui Jacques Dorme rămânea calmă, poate puţin cam uscată. Scoasă din fire, Alexandra aproape strigă:
— Şi oamenii aceia vor avea dreptate! Pentru că dacă francezii ar fi hotărât cu adevărat să intre în război...
— Dacă s-ar fi hotărât, am avea asta în loc de Franţa...
Jacques Dorme a luat harta lumii care zăcea împăturită pe o etajeră, a întins-o pe masă, în mijlocul farfuriilor de la prânz şi a repetat: „Asta am avea..." Ţinea în mână o cutie de chibrituri şi această cutie a acoperit aproape complet hexagonul violet al Franţei, lăsând să iasă numai un colţ din Finistere şi lanţurile alpine. Apoi, survolând Europa,

cutia se aşează pe URSS, pe teritoriul cucerit de nazişti. Era destul loc pentru patru cutii.
— De patru ori Franţa..., spuse el cu o voce mai aspră. Şi să ştii, am văzut aceste patru Frânte devastate, oraşe rase de pe faţa pământului, drumuri acoperite de cadavre. Am traversat aceste patru teritorii franceze. Asta ca să ştii cât înseamnă armata nemţilor. Cât despre ruşi, am văzut de tot felul, am văzut chiar unul care, cu braţele retezate de schijele unui obuz, strângea în dinţi capetele unui fir telegrafic rupt, cupru pe cupru, şi o bucată de cârpă deasupra, conform instrucţiunilor, şi a murit cu dinţii încleştaţi... Or să piardă în război zece milioane de oameni, poate mai mulţi. Or să piardă, înţelegi? Zece milioane... Este tot ceea ce ar fi putut da Franţa ca bărbaţi apţi de luptă.
A împăturit harta şi a pus-o la loc pe etajeră. Şi cu o voce potolită, care nu mai încerca să judece, a adăugat:
— De altfel, nici noi în 1940 nu aveam un „al doilea front"...
Seara, a venit îmbrăcat cu o cămaşă albă, cu obrazul ras proaspăt şi cu pantofii lustruiţi lună. Şi-au zâmbit, au vorbit, evitând orice revenire la cearta de mai devreme. „O să vezi, e o mică surpriză", repeta ea pe drum. Cu o zi înainte, directorul spitalului militar o rugase să participe la concertul organizat înainte de evacuarea tuturor răniţilor: frontul se apropia. Vor fi, îi explicase el, mai multe cântăreţe şi (aici conta pe ea) o pereche care va dansa vals. Sala nu era amenajată la spital, ci într-un depou din care, pentru o seară, se scoseseră locomotivele.
Când au pătruns înăuntru, ea a făcut un pas înapoi. Surpriza era mai mare pentru ea decât pentru el. Sute de priviri fixau estrada încă pustie, nenumărate rânduri de scaune înghesuite ocupate de bărbaţi, toţi diferiţi, dar asemănători în acelaşi timp, a căror îngrămădeală vie ajungea până în fundul clădirii lungi de cărămidă şi se pierdea în întuneric, dând impresia că se prelungeşte, rând după rând, în infinit. Era obişnuită să-i vadă repartizaţi în saloane, aglomerate, ce-i drept, dar unde mulţimea mutilării şi suferinţelor avea încă figuri individuale. Aici, în înşiruirea de durere, ochiul nu mai distingea decât o materie amorfă sfâşiată. Punctată de capete palide, albită de pansamente. Vreo sase femei au cântat în cor, fără acompaniament. Vocile răsunau goale, şi chiar în cântecele cele mai zglobii lăsau să se strecoare o undă prea încordată, prea aproape de lacrimi. Aplauzele abia se auzeau: multe braţe erau în eşarfe, multe proteze înlocuiau braţele. Acum era rândul lor. O infirmieră a pus un scaun pe marginea scenei. Doi soldaţi au adus pe braţe un olog, un tânăr cu o chică de un roşu aprins şi cu o privire hotărâtă. I s-a dat un acordeon. Ca într-un vis, Alexandra şi Jacques Dorme au urcat pe scena care mirosea a lemn proaspăt tăiat.
Memoria trupurilor a învins repede teama de a nu-şi mai aduce aminte mişcările. Acordeonistul cânta un vals, cu o imperceptibilă întârziere în ritm, ca şi cum ar fi vrut să-i privească dansând cât mai mult. Când se

întorceau, îi zăreau pletele în flăcări şi acest contrast sfâşietor : un zâmbet larg, sclipirea dinţilor şi ochii plini de deznădejde, în răstimpuri, observau şi privirile răniţilor, şiruri de scântei ce ardeau corpurile dansatorilor. Nu mai rămăsese nimic din cearta lor de la prânz. Toate cuvintele erau carbonizate de focul privirilor. Un avion a trecut la joasă înălţime şi, timp de câteva secunde, a acoperit notele. Au continuat să se învârtă în acel vacarm, aşa cum te arunci în valuri, şi au reintrat în ritm când muzica s-a făcut din nou auzită.
La sfârşit, aveau impresia că sunt singuri, că dansează într-o sală goală, fiecare văzându-se în ochii celuilalt. Ea şi-a coborât de câteva ori pleoapele, ca să-şi alunge lacrimile.
După două zile, a venit acea dimineaţă rece şi plină de ceaţă, iar seara, despărţirea. Până să urce în tren, el se amestecase deja printre ceilalţi membri ai viitoarei sale escadrile, în noua sa viaţă. Trenul s-a urnit, oamenii vorbeau parcă mai tare, ceva mai voios. A mai avut timp să-i zărească figura, alături de chipul vesel al unui tip mătăhălos care-şi lua rămas-bun de la cineva de pe peron, apoi noaptea a transformat vagoanele într-un singur zid întunecat... Ajunsă acasă, asculta în ea însăşi cuvintele pe care i le spusese dimineaţă, când se plimbau de-a lungul fluviului: „După război, va trebui să te întorci totuşi în ţară... Ba da, or să te lase să pleci. Vei fi soţia unui francez,
dacă eşti de acord să ne căsătorim, bineînţeles. Vei fi din nou franţuzoaică şi o să-ţi arăt oraşul meu, casa în care m-am născut..."
Vorbea încet, întrerupându-se, ca şi cum ar fi vrut să asculte vântul care mătura stepa sau să urmărească vreo pasăre pe cerul de iulie. Ori poate că pauzele acestea corespundeau, în memoria ei, nesfârşitelor luni care nu mai aduceau nici o veste despre Jacques Dorme ? Mi-am lăsat privirea să rătăcească de-a lungul unui râu firav de unde ajungea până la noi o adiere răcoroasă, printre ramurile sălciilor şi arinilor care ne ocroteau sub plasa lor mişcătoare. Malurile erau crăpate de căldură, firul apei scădea parcă văzând cu ochii, absorbit de soare, îmi închipuiam în locul lui o vastă întindere de ape, într-o îndepărtată lună de mai, un lac nocturn şi cele două siluete ale înotătorilor decupate pe albăstreala unei furtuni mute.
Nu mai avea multe să-mi spună. Nu mi-a vorbit despre luptele de la Stalingrad, ştiind că la şcoală ne învaţă despre ele în fiecare an, cu mărturiile unor veterani în plus. Nici despre iadul trăit în spatele frontului, în târgurile transformate în imense spitale de campanie.
După plecarea lui Jacques Dorme, timp de trei ani, cât au durat zborurile lui deasupra Siberiei, primise patru scrisori. Transmise din mână în mână, datorită militarilor aflaţi în trecere: singurul mod de a coresponda din deşertul polar unde îşi avea baza escadrila lui şi, mai ales, de a dejuca vigilenta vânătoare de spioni.
Munca piloţilor de pe linia „Alaska-Siberia", Alsib, era de două ori secretă. In timpul războiului, trebuia ascunsă de nemţi. După război, chiar şi de sovietici: Războiul Rece tocmai începuse, iar poporul nu

trebuia să ştie că imperialiştii americani le furnizaseră aliaţilor ruşi peste opt mii de avioane pentru frontul de est. Tot ceea ce avea să afle Alexandra provenea din acele patru scrisori, dintr-o fotografie şi din convorbirile cu camarazii trimişi de Jacques Dorme să o caute, un angajament pe care oamenii din escadrilă şi-l asumau cu gândul la cei de acasă. A mai fost şi călătoria pe care a încercat să o facă la începutul anilor cincizeci, cu speranţa că va găsi locul unde căzuse. S-a întors de acolo cu prea puţin: amintirea unei regiuni greu accesibile, împestriţată ici-colo de sârma ghimpată a lagărelor şi, ca răspuns la întrebările sale, muţenia prudentă, neştiinţa reală sau prefăcută. A reuşit, totuşi, să mă facă să-mi imaginez - aproape să retrăiesc - perioada acestui pod aerian ascuns de lume. Printre itinerarele parcurse ori visate în viaţă, Alsib a fost primul care şi-a marcat în mine spaţiul şi vertijul. Cinci mii de kilometri din Alaska la Krasnoiarsk, în inima Siberiei, vreo douăzeci de aeroporturi instalate pe liziera tundrei şi numele lor, misterioase ca etapele unei căutări: Fairbanks, Nome, Ouelkal, Omolon, Seimcean... Violenţa vânturilor arctice, care îi dobora pe oameni şi îi ţâra pe gheaţă în locuri unde nu aveai de ce te agăţa. Aerul, la minus şaizeci de grade, din care gura muşca precum dintr-o grămadă de lame de ras. Escadrile care se schimbau între ele, de la un aerodrom la altul, fără nici o zi de repaus, fără nici un drept la slăbiciune, fără scuza intemperiilor, a furtunilor magnetice, a supraîncărcării avioanelor. Pistele de aterizare construite de prizonierii din lagăre, împrejurimile semănate cu cadavrele lor îngheţate pe care nimeni nu-şi dădea osteneala să le numere. Singurul bilanţ ţinut era cel al avioanelor conduse de fiecare pilot: peste trei sute pentru Jacques Dorme, potrivit scrisorii din septembrie 1944. Şi o socoteală ceva mai discretă: numărul de aviatori morţi în accidente - peste o sută, printre care si el, de Anul Nou 1945.

Alexandra intuise probabil ce nu trebuia să afle din aceste scrisori şi conversaţii. Pe 31 decembrie 1944, nu şi-a petrecut revelionul împreună cu colegii săi feroviari. O înăbuşea o presimţire persitentă, ascunsă. Era ceva ca un glas care amuţise acolo, în întinsurile îngheţate ale Siberiei, o voce care nu mai răspundea. După câteva luni, când un prieten de-al lui Jacques Dorme avea să vină să-i spună adevărul, n-a îndrăznit să-i vorbească de acel presentiment, de teamă ca acesta să nu-l considere „superstiţie de muiere". Mi l-a mărturisit mie, în schimb, cu un uşor zâmbet trist, iar eu am roşit, fără să îndrăznesc să-i spun cât de tare o cred - credeam fiecare cuvânt, şi mai ales acea premo-niţie care îmi dovedea puterea cu care se iubiseră.

Nu aveam pe atunci (nici astăzi nu ştiu dacă am) o definiţie mai potrivită a dragostei decât acel gen de rugăciune tăcută ce leagă două fiinţe, despărţite de spaţiu sau moarte, într-o intuiţie permanentă a durerilor şi clipelor de bucurie trăite de celălalt.

In ziua aceea, durere însemna să examinezi un Douglas C-47 greoi pe

care reuşiseră să-l urmeze, ca pe un animal rănit, luându-se după un fir subţire de sânge: în ciuda viscolului, pe versantul stâncos de care se zdrobise aparatul, acea lungă dâră roşcată, de culoarea carburantului, ţâşnea din mijlocul infinitului alb. O culoare caldă într-o lume de gheaţă. Vieţi fierbinţi, secerate brusc, din care Jacques Dorme mai reţinea chipuri şi glasuri... Strângerea de mână a pilotului care, înainte de a urca în avion, îi vorbise de fiul său de trei ani rămas la Moscova. O strângere călduroasă de mână.
Pe gerurile acelea, orice lichid îngheţa în măruntaiele maşinilor. Uleiul se solidifica, transformându-se în marmeladă. Până şi oţelul devenea casant ca sticla. Aerul încerca să dizolve avioanele în substanţa lui de cristal. Piloţii treceau foarte aproape de zona care bătea recordurile gerurilor planetei: „Minus şaptezeci şi două de grade!" îl avertizase pe Jacques Dorme mecanicul rus cu un accent de mândrie.
Bucuria însemna să înveţi o tehnică anume pentru a lupta cu carapacea de ger care, în timpul zborului, devenea mai densă şi învăluia puţin câte puţin avionul cu totul. Trebuia schimbat mereu regimul motorului: prin varierea vibraţiilor, crusta de gheaţă se spărgea.
Bucuria mai însemna să te gândeşti că vreo zece avioane în plus se îndreptau spre Stalingrad, unde rezultatul bătăliei depindea poate de cele zece aparate sosite la timp. Sau chiar de avionul de vânătoare pe care îl pilota, acest Aircobra încărcat, din cauza distanţelor siberiene, cu un rezervor suplimentar de şase sute de litri, plasat sub fuselaj. Nu se lăsa păcălit, ştia că în monstruoasa luptă corp la corp dintre două armate, pentru milioanele de oameni care se ucideau unii pe alţii la Stalingrad, această bucată de tablă cu elice nu însemna mai nimic. Şi totuşi, la fiecare zbor, avea o siguranţă iraţională: tocmai acest avion va feri de distrugere o bătrână casă de lemn, cu un cireş sălbatic în faţa ferestrelor.
în aprilie 1944, a devenit ceea ce se numea în limbajul piloţilor „un lider". Aflat la comanda unui bombardier - un Boston sau un Boeing 25 - conducea acum zece sau cincisprezece Aircobra, simţind cu totul altfel greutatea acestei escadrile în balanţa războiului.
Bucuria însemna încrederea pe care o aveau ceilalţi în el, lumina convalescentă a soarelui polar care rămânea tot mai mult pe cer, devotamentul oamenilor de la sol, care, pe timp de viscol, marcau pista cu cetină. Ca şi gândul că zborurile acestea de la capătul lumii grăbesc eliberarea ţării sale natale.
într-o bună zi, i-a fost dat să încerce un şoc pe care nici un pericol de moarte nu i l-ar fi provocat. Tocmai aterizase şi, încă înţepenit după câteva ore de zbor, a văzut o coloană de prizonieri la marginea aerodromului. De o săptămână, din zori până la căderea nopţii, oamenii aceia spărgeau gheaţa, montau plăci de oţel, le acopereau cu pietrişul noilor piste, în seara aceea, se îndepărtau în şir indian printre nămeţi. Gardienii îi încadrau, cu mitralierele îndreptate spre masa

umană rebegită şi moartă de oboseală. Jacques Dorme i-a urmărit îndelung, a vrut să se uite în ochii celorlalţi piloţi, dar aceştia întorceau privirile, grăbiţi să se pună la adăpost de vântoasă, să se aşeze la masă... O mitralieră a început să latre în momentul în care se pregătea şi el să treacă pragul. A văzut ceea ce se petrecuse înainte să se audă focul de armă. Un prizonier alunecase şi, ca să nu cadă, se îndepărtase puţin de şirul indian. Gardianul a tras fără să mai aştepte, vinovatul a căzut, coloana a încremenit o secundă, apoi şi-a reluat marşul său clătinat. Jacques Dorme s-a repezit la gardian, l-a îmbrâncit, a început să strige furios. A auzit o voce fără inflexiuni: „Aplicarea regulamentului." Apoi, pe un ton mai scăzut, dar plin de dispreţ şi de ură: „Vrei şi
tu o pereche de gloanţe în boaşe ?" Un pilot l-a luat pe Jacques Dorme pe după umeri şi l-a tras hotărât spre oamenii escadrilei... In timpul cinei, a simţit că vocile lor erau contrafăcute de neputinţa de a mărturisi, dar şi de ruşine. Ruşinea că un străin văzuse toate astea. Singurul lucru adevărat pe care avea să-l înveţe la cina aceea a fost „regulamentul", cuvintele repetate automat de gardieni înaintea plecării coloanei de prizonieri: „Un pas la stânga sau la dreapta, şi trag fără somaţie."

Noaptea, în carlinga unui Douglas de transport care îi aducea la bază, a rămas treaz, gândindu-se mereu la ţara aceasta ciudată a cărei limbă o vorbea deja corect, pe care credea că o cunoaşte atât de bine şi pe care nu o înţelegea, ba chiar refuza uneori să o înţeleagă. A comparat-o cu Franţa şi a avut atunci o reflecţie de care s-a mirat singur. Ţara aceasta era şi ea ocupată. Ca şi Franţa. Nu, mai rău decât Franţa, pentru că era ocupată dinăuntru, de regimul care o guverna, în virtutea acestui regulament: „Un pas la stânga sau la dreapta..."

Amintirea acestei morţi îi întuneca bruma de bucurie încercata înainte : luminozitatea blândă, albăstruie a tabloului de bord de la aparatele Boston, mult mai plăcută decât eclerajul crud al avioanelor ruseşti, confortul aproape inutil al cock-pit-ului şi, la aterizare, un mecanism perfect ascultător. La coborârea pe pistă, îi reveneau acum în minte şirul indian al prizonierilor şi omul care alunecase pe o cărare de gheaţă.

Şi-a adus aminte de el la sfârşitul lui august 1944, dar altfel, în ziua aceea, toţi camarazii lui, piloţi şi mecanici, sărbătoreau încă de dimineaţă: tocmai aflaseră de eliberarea Parisului. Răspunzându-le la felicitări, Jacques Dorme se întreba ce ştiau ei despre Franţa, în uralele lor reveneau Comuna din Paris, Maurice Thorez* şi, acoperit de sudalme şi deformat de absenţa sunetelor nazale în rusă, numele mareşalului Petain. Nu încerca nici măcar să explice, simţindu-se în sfârşit scăpat de povara înfrângerii franceze, pe care

Om politic france/ de stânga (1900-l964) (n. tr.).

uneori, în timpul discuţiilor, oamenii păreau să i-o reproşeze. Acum râdeau toţi şi spuneau că, după alungarea lui Hitler, francezii or să-şi

încheie socotelile cu capitaliştii şi or să înceapă construirea comunismului. Aproape asurzit de vocile lor, se gândea ce fel de cărţi despre Franţa au putut citi tovarăşii lui. Şi-a amintit de povestirea Alexandrei: culegerea aceea de texte descoperită de ea în biblioteca unui oraş siberian în care avea domiciliu forţat. Texte de autori francezi traduşi în ruseşte, printre care un poem, un „adevărat imn pentru GPU"...
în monotonia zborului, îşi imagina Parisul, bucuria populară, ferestrele deschise căti-e un cer frumos de vară. Şi, mai ales, terasele cafenelelor, o viaţă petrecută la masă, volubilă, uşoară, făcută din frânturi de cuvinte, din ocheade schimbate, din înţelegerea trupurilor care se ating unele de altele... Sub aripile avionului Boston, printr-un strat subţire de nori, se ridicau crestele nesfârşitului podiş Kolîma, încă verde şi însufleţit de cursuri de apă. „în câteva zile, totul va fi alb. Şi lipsit de viaţă..." Vor rămâne doar şirurile acelea pătrate, barăcile şi foişoarele unui
lagăr, jalon credincios al piloţilor în mijlocul acestei nemărginiri stâncoase lipsite de repere. Unica baliză, miile de vieţi omeneşti concentrate în neantul acesta. I-au venit în minte mesele mici şi rotunde de pe terase şi şi-a zis că autorul „imnului pentru GPU" era probabil aşezat, în momentul acela, la una dintre ele, discuta cu o femeie, comanda vin şi cafea, vorbea despre trecut, criticând prezentul şi exaltând viitorul. Jacques Dorme a înţeles brusc că nu i se va putea povesti niciodată acestui autor infinitul ce se întindea sub aripile avionului, nici regulamentul „un pas la stânga sau la dreapta", nici moartea prizonierului care a alunecat... Nu, era imposibil. A simţit un fel de spasm muscular care i-a blocat maxilarele. Acolo jos, la masa lor de cafenea, ei vorbeau o altfel de limbă.
In timpul acelui zbor, Jacques Dorme s-a văzut un străin în ţara în care se născuse.
Nu l-a recunoscut de la început pe omul cu haină de piele neagră. De altfel, acesta semăna prea puţin cu micuţul inchizitor care îl omorâse pe Witold. Şi cu atât mai puţin cu celălalt, cu uriaşul isteric care ordonase decolarea avionului supraîncărcat. Aceia semănau teroarea când războiul părea pierdut, se temeau mai mult decât soldaţii pe care îi ameninţau. Bărbatul întâlnit de Jacques Dorme în decembrie 1944 avea deja siguranţa unui învingător. Era mic şi slab ca şi primul, dar mantaua sa de piele avea o căptuşeală groasă de blană. Şi-a scuturat reverele când a căzut puţină gheaţă de pe o elice ale cărei caracteristici voia să le afle, deşi nimeni nu înţelegea pentru ce. Curiozitatea lui era deconcertantă. Piloţii aveau impresia că sunt supuşi unui interogatoriu, cu întrebări prea simple, puse anume ca să-l zăpăcească pe anchetat. Surâdea în răstimpuri, dar Jacques Dorme a observat că atunci dispărea zâmbetul de pe feţele celorlalţi.
Omul inspecta avioanele, punea întrebări pe care le-ai fi putut crede stupide dacă nu ar fi avut dublu înţeles, nu te asculta niciodată până la

capăt şi zâmbea. Toată lumea înţelegea că venise pentru că războiul urma să se încheie şi Moscova voia să se ştie cine este stăpânul. Cu toate acestea, piloţii nu-şi puteau da încă seama că, în curând, americanii care livrau aceste nenumărate Douglas, Boeing şi Aircobra aveau să devină duşmani şi că toţi cei care participaseră la podul aerian vor fi suspecţi. Omul cu haină de piele neagră era aici pentru a-i depista pe rătăciţi şi a preveni contaminarea ideologică.
La sfârşitul inspecţiei, i-a convocat pe responsabilii bazei şi pe „liderii" escadrilelor. A vorbit despre slăbirea disciplinei comuniste, despre scăderea vigilenţei de clasa, dar, mai ales, a criticat gravele erori în organizarea zborurilor. „Comandamentul a tolerat o anarhie totală, a tunat el. Bombardierele zburau în aceleaşi grupări cu avioanele de vânătoare şi cu cele de transport. Vă cer să puneţi capăt acestei dezordini. Avioanele de vânătoare trebuie să zboare cu cele de vânătoare, bombardierele..."
Piloţii se priveau pe furiş, îşi frecau frunţile. Sperau în taină că omul cu haină de piele se va pune brusc pe râs şi le va spune pe un ton glumeţ: „Este că v-am dus?" Dar vocea lui rămânea metalică şi acuzatoare. Când a vorbit despre itinerarele de zbor incorect trasate, unul dintre piloţi a intervenit, cu întârziere, ca si cum i-ar fi trebuit timp să se hotărască: „Dar, tovarăşe inspector, un Boston are mijloace de legătură mult mai..." Voia să spună că un bombardier era mai bine echipat cu mijloace de navigaţie decât un avion de vânătoare. Omul cu haină de piele a coborât vocea, a şoptit aproape, iar şoapta aceasta l-a amuţit pe pilot mai repede decât dacă interlocutorul ar fi ţipat: „Văd, tovarăşe locotenent, că ţi-au fost foarte folositoare contactele cu lumea capitalistă..."
Timp de câteva secunde de tăcere nu s-au auzit decât şfîchiuirile viscolului care se încrâncena asupra ferestrelor şi scâr-ţâitul pietrişului împrăştiat de prizonieri pe o pistă. Jacques Dorme simţea fizic, prin piele, fragilitatea graniţei care despărţea, în ţara aceasta, un om liber, locotenentul acela care tăcea privindu-şi mâinile mari aşezate pe masă, de prizonierii a căror unică identitate era un număr cusut pe pufoaică.
„Ei bine, în privinţa contactelor astea, o să mai vedem după victorie, a mai spus inspectorul. Dar acum trebuie să puneţi ordine în acest haos. Iată harta care vă arată itinerarele cele mai directe între aerodromuri. De acum, veţi trece prin Zîrianka şi nu prin Seimcean. Sunt sute de kilometri câştigaţi şi o economie de carburant corespunzătoare. Mă întreb de ce şefii de escadrilă nu s-au gândit la asta mai devreme. Doar dacă traseul mai lung nu le-a fost indicat de reprezentanţii americani..."
De data asta nu a mai spus nimeni nimic. Pe hartă, cu îndemânarea unui şcolar, era trasă o linie dreaptă pornind din Alaska, traversând Siberia. In logica sa geometrică, trecea mai aproape de Zîrianka, unul din aerodromurile auxiliare, mult mai la nord decât traseul obişnuit.

Era mai degrabă o pistă de urgenţă, prevăzută pentru zilele când cele de la Seimcean dispăreau sub troienele de zăpadă. Creionul omului cu haină de piele tăiase lanţurile înfricoşătoare ale munţilor Cerski, deserturi arctice, ţinuturi şi mai puţin explorate decât regiunile survolate de itinerarul Alsib... Rămaşi singuri, piloţii au privit îndelung harta cu linia trasă încăpăţânat cu creionul. Absurditatea era mult prea limpede ca să mai fie rostită. „Linia partidului...", a murmurat locotenentul care vorbise mai devreme.
Ştiau că inspectorul nu se putea întoarce la Moscova fără a raporta uneltirile duşmănoase descoperite, erorile cărora le pusese capăt, întreaga ţară funcţiona astfel, prin denunţuri, condamnări, doborâri de recorduri şi depăşiri de plan. Şi chiar la Siguranţa Statului („GPU-ul", se gândi Jacques Dorme) trebuia să depăşeşti planul, să arestezi mai mulţi oameni decât în lunile precedente, să împuşti mai mulţi decât colegii...
Au discutat pe scurt despre componenţa zborurilor de a doua zi şi s-au dus să se culce. Afară, în bezna nopţii polare, prizonierii continuau să spargă gheaţa pentru o pistă nouă.
După o oră de zbor, Jacques Dorme a transmis un mesaj grupului de avioane pe care îl conducea: „Urmaţi traseul doi. Aterizarea la Z. este imposibilă. Direcţia S." în cursul nopţii reuşise să-i convingă pe oamenii din escadrilă că soluţia cea mai bună era să meargă la Seimcean, ca de obicei. La Zîrianka avea să se ducă doar el şi să apeleze baza de acolo. Inspectorul, care urma să plece a doua zi, nu mai avea timp să facă anchetă.
A făcut un viraj lent spre dreapta şi, în penumbra de cenuşă a zilei aceleia, a văzut luminile aparatelor Aircobra îndrep-tându-se spre sud. Minutele s-au scurs, apropiindu-l încetul cu încetul pe om de maşina lui, armonizând zvâcnetele oţelului cu pulsul sângelui. Corpul se adapta vieţii mecanice, dispărea în cadenţa motorului care, în spatele pilotului, îşi modula din când în când murmurul vibraţiilor. Privirea i se pierdea în cenuşiul acestei zile în care soarele nu avea să-şi mai facă apariţia, apoi revenea la punctajul luminos al tabloului de bord. Omul era foarte prezent în mişcarea acestei cabine zburătoare, dar, în acelaşi timp, foarte absent. Sau, mai bine zis, prezent altundeva, departe de cerul de cenuşă, de munţii Cerski ce începeau să-şi înalţe spre el pustiurile îngheţate. Un altundeva făcut dintr-un glas de femeie, din tăcerile unei femei, din liniştea unei case, dintr-un timp căruia simţea că-i aparţinuse dintotdeauna. Acest timp se desfăşura dincolo de ceea ce se întâmpla în avion şi în jurul aparatului. Violenţa vântului îl obliga la manevre,
geamul plin de chiciură îi înceţoşa privirea. Deodată a devenit evident că pistele de la Zîrianka rămăseseră mai la nord-est şi că trebuia să zboare la o altitudine mai joasă, cu riscul de a acroşa vreo creastă; trebuia să observe, să se concentreze, să nu se lase cuprins de panică. Ţinutul acela îndepărtat pe care îl descoperise în el îi dădea puterea

să-şi păstreze calmul, să evite vria, acest blestem al avioanelor Aircobra, să nu verifice în fiece clipă nivelul carburantului. Să nu devină doar un om care vrea să-şi salveze viaţa cu orice preţ.
Avea să păstreze până la capăt senzaţia acestui altundeva, până la izbucnirea de lumină violetă a focului boreal care va incendia cerul.
Alexandra şi-a încheiat povestirea când o pornisem pe drumul de întoarcere. Noaptea cădea deja peste stepă. Mi-a vorbit de călătoria ei spre fostele aerodromuri ale Alsib, majoritatea abandonate după război, de vârful acela din sudul lanţului Cerski, trei steiuri înmănuncheate cărora localnicii le spuneau „Tridentul" şi la care nu a reuşit să ajungă. Mergeam alături de ea prin iarba uscată, a cărei unduire nesfârşită ne fascina privirea prin alternanţa de violet şi auriu, sub adierea vântului. Amănuntele călătoriei aveau să-mi marcheze memoria (ceea ce mă va ajuta, un sfert de veac mai târziu, să regăsesc locurile de care îmi vorbise), dar uluirea care m-a cuprins a fost provocată de altceva. Un bărbat din cap până în picioare, necunoscut până în urmă cu o săptămână, apăruse deodată în faţa mea. Jacques Dorme, al cărui destin îl perce-peam ca pe un întreg viu şi luminos.
Orice părere despre oameni şi lume are partea sa de adevăr. Cea a unui adolescent de treisprezece ani mergând prin stepa Volgăi nu era mai puţin adevărată decât judecata mea de adult. Prezenta chiar un avantaj sigur: necunoscând analiza, investigaţiile psihologice şi retorica sentimentală, opera cu entităţi, cu blocuri.
Aşa era Jacques Dorme, care apăruse brusc în faţa mea în flăcările unui apus de soare. Un om clădit din aceeaşi plămadă cu patria sa, acea Franţă pe care o descoperisem datorită lecturilor şi conversaţiilor cu Alexandra. Aduna în el trăsăturile care îmi aminteau de „cel mai frumos şi mai curat soldat al bătrânei Frânte", pe războinicul din Ultimul careu, pe împăratul detronat care se întorcea pe pământul natal la bordul Olandezului Zburător şi pe cei „patru gentilomi din Guienne". Sămânţa acestei substanţe umane era chiar mai subtilă, deosebeam nu atât personajele şi gesturile lor, cât aura densă a vieţii acestora. Spiritul angajamentelor lor pământeşti. Sufletul lor,
Nu deţineam probele adevărului unei astfel de viziuni. Certitudinea mi-era de ajuns. Ca şi fotografia pe care mi-a arătat-o Alexandra când am ajuns acasă. Un dreptunghi cu margini îngălbenite, dar păstrând claritatea tranşantă a alb-negru-lui. Cam douăzeci de piloţi, îmbrăcaţi în cojoace de oaie, încălţaţi cu cizme grele din piele de ren. Aviatori americani uşor de recunoscut după echipamentul mai lejer, mai elegant, cu aerul de „piloţi de cinema". Şi câţiva civili, oficiali cu mantale întunecate. Fotografia fusese făcută probabil după o ceremonie, pentru că într-un colţ al clişeului se vedea sclipirea metalică a unei orchestre militare. Fără îndoială, se intonaseră imnurile sovietic şi american... îndrumat de Alexandra, l-am descoperit pe Jacques Dorme. Nu se deosebea de ceilalţi nici prin aspectul fizic, nici

prin îmbrăcăminte (aceeaşi haină trei sferturi, aceleaşi cizme). Dar l-aş fi putut recunoaşte şi fără ajutorul Alexandrei. Dintre toţi piloţii care începeau să părăsească rândurile, după poziţia de drepţi impusă de imnuri, numai el rămăsese încă nemişcat, purtând pe chip semnele unei anume gravităţi, cu privirea pierdută
departe. Ai fi spus că asculta un cântec neauzit de ceilalţi, un imn pe care orchestra uitase să-l cânte.
Mi-a trebuit ceva timp să înţeleg că singurătatea lui Jacques Dorme, înconjurat de o mulţime de oameni, îl apropia de bătrânul uriaş pe care îl văzusem în faţa monumentului ridicat în memoria morţilor, acel general francez care îşi între-rupsese discursul, lăsându-şi privirea să se piardă în imensitatea stepei.
în seara următoare, am părăsit casa Alexandrei. Trebuia să mă întorc la orfelinat, să mă pregătesc de noua mea viaţă. Urcat într-un personal înţesat, am reuşit s-o zăresc o clipă pe Alexandra pe peronul invadat de vilegiaturist!. Nu mă vedea, ochii ei treceau înfrigurați de la o fereastră la alta. Cu o mână ezitantă, făcea un semn de adio celui pe care nu-l găsea printre atâtea chipuri. Mi s-a părut întinerită şi, în acelaşi timp, dezarmată. Mă gândeam la o altă plecare, la convoiul acela care, în mai 1942, îl ducea pe Jacques Dorme spre răsărit.
Viaţa acestei femei mi s-a părut dintr-o dată o acuzaţie gravă. Sau, cel puţin, un reproş mut făcut ţării acesteia care îi răvăşise atât de crud viaţa. O ţară care înghiţise o femeie foarte tânără şi care arunca acum, pe peronul murdar, o bătrână descumpănită, pierdută printre chipurile bronzate. Pentru prima dată în viaţă, am crezut că acest reproş mă vizează şi pe mine, că eram şi cu răspunzător, într-un fel greu de formulat, de această bătrână existenţă solitară, sortită marelui deznodământ, într-o căsuţă fără vârstă, într-un orăşel răstignit peste calea ferată, la marginea stepelor pustii. După tot ce făcuse, dăduse, suferise pentru ţara aceasta... Oamenii care mă înconjurau în tren, ghemuiţi unul într-altul, încărcaţi cu coşuri de legume pe care le aduceau din grădinile lor, aveau figuri placide, luminate de o fericire obişnuită, naturală. „Fericirea aceea simplă pe care ea nu a avut-o niciodată", mă gândeam eu pri-vindu-i. Nu o anume stare de fericire, nu, ci o simplă şi bucuroasă rutină a zilelor, o viaţă de familie, în scurgerea plăcută şi previzibilă a faptelor mărunte ale existenţei.
Din seara aceea am început să-i reinventez viaţa, ca şi cum, imaginând-o
altfel, aş fi putut izbăvi răul pe care ţara mea i-l făcuse. Obiceiul pe care îl aveam la orfelinat de a reface destinul părinţilor noştri decăzuţi din drepturi avea să-mi fie de mare ajutor. Puţin ar fi lipsit ca bărbatul ei să nu fi fost împuşcat (de câte ori nu auzisem de condamnaţi scăpaţi ca prin minune în epoca stalinistă), şi atunci ar fi avut copii, n-ar fi trăit în casa aceea neagră ci aici, de exemplu: mă uitam la o faţadă frumoasă cu balcoane încadrate de statuete cochete. Ar fi citit nu unui tânăr barbar ca mine, ci unui copil delicat şi sensibil, nepotului şi poate

şi nepoatei ei, doi copii care ar fi ascultat-o cu ochii mari.
Realitatea alunga adesea astfel de visări. Dar ţineam mult la ele, spunându-mi că, măcar într-o viaţă reconstruită astfel, puteam să-i redau Alexandrei adevăratul prenume. Ca şi limba ei din care, uneori, când îmi vorbea în franceză, pierdea câte un cuvânt, câte o expresie, căutate cu disperare şi cu un vag aer de descurajare în priviri, îmi dădeam seama că nu e vorba de un lapsus banal sau de scăpările unei memorii în pragul bătrâneţii. Nu, era vorba de o pierdere absolută, de dispariţia unei lumi întregi, patria sa, care începea să se destrame, cuvânt cu cuvânt, în fundul stepelor înzăpezite unde nu avea pe nimeni cu care să vorbească pe limba ei.

VII

Ajuns în oraşul natal al lui Jacques Dorme, nu m-am simţit dezrădăcinat. La Paris, locuisem pe strada Myrha, care traversează înghesuiala africană din Barbes. Mai stătusem şi la Aubervilliers, apoi într-o periferie la Montreuil, mai târziu la Belleville, unde sfârşisem prin a nu mai observa ciudăţenia acestei ţări de adopţie.
Orăşelul acesta din nord făcea parte într-adevăr din această ţară. Primăria, într-o piaţă foarte curăţică, semăna cu bătrânele parizience pe care le întâlneam uneori în Barbes: supravieţuitoare ale unei alte epoci, îmbrăcate şi coafate cu grijă, tropoteau curajoase prin amestecul omenesc de continente revărsate...
Insuliţa protejată a primăriei era, de altfel, foarte redusă. Strada principală,frumoasă la început, se sufoca repede, se fărâmiţa în nişte faţade cojite, cu ferestre acoperite de plăci de ipsos. Vitrina unei cofetării era ciuruită de o mulţime de găuri astupate cu rotocoale de carton. Un afiş meschin anunţa : „închis din cauză că m-am săturat!"
Mi-am consultat harta şi am luat-o la stânga.
La telefon, fratele lui Jacques Dorme mă sfătuise să iau un taxi de la gară: „E cam departe, stăm la capătul oraşului..." Simţeam însă nevoia să merg pe jos, să văd oraşul, să ghicesc cam ce era pe aici acum o jumătate de veac. Nu mă puteam obişnui cu ideea de a coborî dintr-un taxi, de a suna la uşă şi a intra pur şi simplu, ca un obişnuit al casei.
Un scuter a trecut cu toată viteza, m-a şters, a făcut un slalom printre pubelele răsturnate. O sticlă de bere s-a rostogolit la picioarele mele, nu am înţeles dacă fusese aruncată sau nu în direcţia mea. Plăcuţa cu numele străzii era mânjită cu vopsea roşie. Mi-au trebuit câteva clipe să descifrez : Henri Barbusse. Sub o fereastră spartă, atârnate de o frânghie, se înfoiau câteva zdrenţe. Geamul era înlocuit de o pungă albastră de plastic, o pată de culoare neaşteptată pe zidul de un brun cenuşiu. O altă fereastră, la parter, era aproape insolită cu florile şi perdeluţele ei vesele. Şi, în aerul stins de decembrie, acea mână uscată, trăgând obloanele, chipul ridat şi reflexul părului alb, privirea care mi se adresa: o femeie care locuia poate aici de pe vremea lui Jacques Dorme.
Oraşul s-a turtit curând sub acoperişurile depozitelor pustii şi ale

garajelor părăsite, s-a fărâmiţat în căsuţe muribunde. Apoi şi-au făcut apariţia locuinţele moderne, părând că au pândit epuizarea oraşului pentru a-şi ridica turnurile şi, printre ele, blocuri de patru sau cinci etaje. Fără să-mi dau seama, le-am comparat cu periferiile moscovite, doar că aici casele erau mai frumos aranjate şi aveau o arhitectură mai umană,., în clipa aceea, am observat o intrare arsă ca gura unui furnal enorm, un şir de cutii poştale aruncate pe gazonul acoperit de saci de gunoi. Oamenii pe care-i vedeam păreau grăbiţi să se întoarcă acasă şi mă evitau de cum încercam să mă apropii de ei ca să-i întreb pe unde s-o iau. Două femei, una dintre ele foarte bătrână, cu faţa acoperită de semne desenate cu cerneală albastră, cealaltă tânără, cu figura ascunsă de un voal, m-au ascultat, privindu-mă perplex ca şi cum locul de care întrebam ar fi fost lovit de vreun blestem. Tânăra mi-a arătat direcţia cu un gest vag şi am văzut că se întoarce după mine cu acelaşi aer incredul.
Cartierul de vile era despărţit de blocurile noi prin Bulevardul Egalităţii, întins de-a lungul unui zid poros, negricios. Abia când am ajuns la portal mi-am dat seama că era un cimitir. Una din porţi era smulsă şi atârna de ţâţâna de sus. Am intrat, fără să pătrund înăuntru de fapt, am aruncat doar o privire primelor pietre. „Parcela Verdun", se putea citi pe o stelă scundă. Crucile aveau forme de săbii: toate prea ruginite spre a putea desluşi numele, unele sparte, căzute printre cioburi de sticlă, ziare vechi, excremente de câini. Afară, a trecut o maşină, lăsând în urmă un zbierat ritmic, ţipetele ostentative ale unui cântăreţ de ocazie. Liniştea şi-a făcut loc din nou, atinsă uşor de freamătul crengilor desfrunzite de vânt.
Am văzut o altă maşină doar atunci când, ocolind cimitirul, mă pregăteam să pătrund pe aleile cartierului. O maşină înconjurată de cinci-şase tineri sau, mai degrabă, blocată de ei într-o curbă. Nu era chiar o agresiune. Loveau cu picioarele în caroserie, săreau pe capotă râzând, izbeau cu pumnii. Şoferul, care încerca să se ridice ca să-i alunge, era obligat să rămână ghemuit, nici aşezat, nici în picioare, pentru că tinerii îi presau gleznele cu portiera. Unul dintre ei, cu o sticlă de bere în mână, sorbea băutura şi apoi o scuipa în maşină. Poate că scuipăturile alea m-au făcut să mă îndrept către grup. Am observat piciorul şoferului, pantoful său negru, elegant, şoseta înaltă si pielea prea albă care se vedea pe sub manşeta pantalonului agăţat de portieră, o piele de bătrân, irizată de vine de culoare închisă. Elanul meu nu avea nimic eroic, era doar incapacitatea bruscă de a suporta vederea acestui picior de bătrân care scormonea caraghios în asfalt. De altfel, rezultatul intervenţiei mele ar fi fost cu totul altul dacă nu ar fi existat cele două scutere care au ţâşnit din spatele zidului cimitirului şi au pornit într-o cursă de urmărire prin labirintul străzilor. Patru dintre băieţii care atârnau de maşină au plecat în fugă să vadă cursa. Au rămas numai doi, cărora li se părea mult mai amuzantă hărţuirea şoferului. Unul din ei continua să scuipe, îne-cându-se de râs. Celălalt

împingea portiera cu toată puterea, iar cu pumnii bătea darabana pe caroserie... L-am lovit cu toată puterea pe cel care scuipa, i-am dat un pumn care să-l trântească la pământ. S-a clătinat, cu spatele lipit de maşină, şi am avut timp să văd în ochii lui un licăr de surpriză, mirarea aceluia care se crede intangibil. S-a ferit de a doua lovitură şi a luat-o la fugă urlând că se întoarce cu „fraţii" lui. L-am înhăţat pe celălalt, încercând să eliberez portiera. S-a răsucit, grohăind în acea franceză pe care o detestam cel mai mult: noua franceză, făcută din zoaie verbale şi aclamată drept limbajul tinerilor. Piciorul bătrânului rămăsese blocat în uşă. Vedeam o mână ce încerca febril să ridice geamul şi, pe locul din dreapta, silueta unei femei, nişte degete foarte subţiri încrucişate pe un pachet de prăjituri. Cele câteva secunde de încăierare păreau, ca întotdeauna, urâte si lungi. Urâte precum chipul frumos şi tânăr al agresorului („un chip frumos şi o mutră jegoasă în acelaşi timp", aveam să-mi spun mai târziu). Lungi ca gestul tânărului care nu mai reuşea să-şi scoată şişul din buzunar. Apăsase pe buton prea devreme si lama îi străpungea ţesătura blugilor. Mi-am strâns mai tare degetele în gâtul lui. Vocea i-a şuierat si s-a stins. O clipă, a căscat gura fără să scoată un sunet, apoi, deodată, ochii i s-au holbat şi au început să caute-n lături cu spaima unui animal care se înăbuşă. Corpul i s-a lăsat moale, ca o păpuşă de cârpă. Mi-am desfăcut degetele, l-am împins spre trotuar. A plecat, clătinându-se, frecându-şi gâtul, bolborosind ameninţări cu o voce spartă.
Portiera s-a trântit, maşina a demarat şi a cotit pe o alee.
Am petrecut câteva minute rătăcind pe străzi, cu un sentiment de greaţă, făcut din mânie zadarnică şi din teamă tardivă, din răbufniri scârbite de frică coincizând cu pufnetul scuterelor pe alei. Dar mai ales din conştiinţa foarte clară a totalei inutilităţi a intervenţiei mele. Chiar în clipa aceea m-aş fi putut târî la marginea drumului cu un şiş între coaste. Şi nici asta nu ar fî schimbat nimic, nu ar fi mirat pe nimeni, pentru că există nenumărate orăşele asemănătoare şi nenumăraţi bătrâni agresaţi. Furia mea se întoarce către automobilistul care a făcut tâmpenia să parlamenteze în loc să o şteargă acasă. Mă simt şi mai străin de această ţară. Ce treabă am eu să mă amestec în viaţa ei, să bruftuluiesc acele animale înarmate, să mă joc de-a cetăţeanul, cu paşaportul meu de apatrid în buzunar... ? Arsura acestor cuvinte îmi întârzie căutarea adresei. Până la urmă, găsesc Aleea Marne, dar numărul 16 pare inexistent. Traversez strada de două ori, cercetez fiecare casă cu certitudinea că pot recunoaşte, chiar fără număr, locuinţa lui Jacques Dorme. Dar tocmai numărul lipseşte. O iau în celălalt sens: un şir de clădiri cu un singur etaj, grădini pustii, impresia unei aşteptări în fundul unei odăi, a unei aşteptări străvechi. Poarta deschisă a unui garaj şi, de cealaltă parte a străzii, la numărul 11, o bătrână care îşi vâră mâna în cutia de scrisori, nu găseşte nici una, şi profită de aceste clipe ca să mă examineze. Sau, mai degrabă, se preface că-şi caută scrisorile şi îl supraveghează pe trecătorul ciudat

care face cale întoarsă. Ca să n-o îngrozesc, strig de departe: „Numărul 16, doamnă?" Vocea ei e surprinzător de frumoasă, puternică, asemenea unei voci de fostă cântăreaţă: „Dar e chiar acolo, domnule, în spatele dumneavoastră..." Mă întorc, fac câţiva paşi. Poarta deschisă a garajului ascunde plăcuţa de ceramică a numărului, înăuntru, un bărbat şterge cu un burete parbrizul maşinii. Il recunosc imediat: bătrânul cu pantofi negri eleganţi. Fratele lui Jacques Dorme. „Căpitanul", cum îi spuneam, după poveştile Alexandrei.
îmi spun numele, îi amintesc de convorbirea noastră telefonică, de scrisorile schimbate. Surâsul nu reuşeşte să-i şteargă cu totul umbra de amărăciune încrustată între riduri. Nu ştiu dacă l-a recunoscut în mine pe omul care a intervenit adineauri. Mi se pare că nu. închide garajul, mă invită să urc în casă şi pe treptele peronului îmi pune o întrebare care ar trebui să fie foarte banală: „Ne-aţi găsit uşor ? Aţi venit cu taxiul ?" Nu, nu e banală, un mic freamăt sonor trădează tensiunea secretă cu care au fost pronunţate cuvintele. M-a recunoscut deci... Instalaţi în salon, vorbim despre oraş, reuşind să evităm cea mai mică aluzie la ce s-a întâmplat pe Strada Egalităţii. Intră soţia lui, îmi întinde mâna, degetele acelea subţiri pe care le-am văzut crispate pe un pachet legat cu panglici. Chipul său are o fixitate asiatică (e vietnameză), nu dezvăluie nici o urmă de emoţie. „Aduc ceaiul imediat", spune ea cu un zâmbet uşor şi ne lasă singuri.
Nu am nimic să-i spun. In prima scrisoare, de vreo treizeci de pagini, i-am povestit, cu străduinţa unui cronicar, tot ce ştiam despre Jacques Dorme, despre Alsib, despre săptămâna petrecută de pilot la Stalingrad. Nu, nu chiar tot, departe de asta. Ca un adevărat arheolog, aş fi vrut pur şi simplu ca această poveste să se adauge istoriei ţării lor, ca un obiect de artă naţională descoperit în străinătate şi repatriat. Ii vorbesc despre călătoria
mea în Siberia, despre casa de la Capăt, despre muntele Tridentului... Călătoria aceea, făcută la începutul anului (suntem în decembrie) îmi e încă vie, cu sonoritatea vântului, cu glasurile limpezite de frig. Cu toate acestea, entuziasmul relatării mele pare să-l jeneze pe Căpitan, îmi ghiceşte scopul: repatrierea unui bucăţi de istorie rătăcită în pustiurile înzăpezite ale Siberiei orientale. Simt că figura i se crispează, ochii lui mă privesc fără să mă vadă, îndreptaţi către un trecut ce reînvie deodată în faţa noastră, în salonul acesta, într-o după-amiază de decembrie, îi interpretez greşit emoţia şi-mi dezvălui jocul: o carte pe care sunt pe cale s-o scriu îl va salva de uitare pe pilotul francez, ziariştii se vor interesa de el şi, cum ştiu unde a murit, s-ar putea să-i aducem rămăşiţele pământeşti în Franţa, în oraşul natal... Mă întrerup văzându-i buzele care încearcă să schiţeze un surâs nesigur, dureros de forţat. Vocea sa este mai înaltă decât înainte, aproape ascuţită: „în Franţa ? în oraşul natal ? La ce bun ? Ca să-l îngropăm în cimitirul acesta transformat în groapă de gunoi? în oraşul acesta în care oamenii nu mai îndrăznesc să iasă din casă? Să audă toate astea?"

O maşină trece pe stradă, revărsarea sloganurilor cadenţate de bateria unui grup muzical cutremură casa. Zgomotul scuterelor depăşeşte muzica rap. Căpitanul spune, mai mult strigă ceva, dar nu îl aud, înţelege că n-am auzit. Prind numai ultimele cuvinte: „... printre flegme..."
Timpul încremeneşte, îi privesc chipul zdruncinat de spasme rapide, buzele subţiate şi strânse, bărbia tremurătoare. E un bătrân care se luptă din toate puterile cu lacrimile. Rămân nemişcat, mut, incapabil de vreun gest, de vreun cuvânt care ar sparge această contemplare reciprocă a durerii. Criticul parizian care mă va trata drept „metec" ar avea dreptate: nu voi fi niciodată francez, pentru că nu ştiu ce trebuie spus într-o astfel de situaţie. Ştiu asta pe ruseşte, nu aş putea şi, de altfel, nici nu aş vrea să ştiu să o spun în franceză... Ochii îi rămân uscaţi, numai că se înroşesc...
Printr-un brusc efort al maxilarelor, reuşeşte să-şi stăpânească faţa care pare acum săpată adânc, ca după un doliu prelung. Cu o voce obosită, surdă, mai mult tuşeşte decât spune: „Nu, nu, nu are nici un rost... Ziariştii, discursurile. Prea târziu... Şi, pe urmă, să ştiţi că Jacques era un băiat foarte discret..." îi văd buzele crispându-se iar. Se ridică, se întoarce spre fotografiile atârnate pe pereţi. Ar vrea să nu fie văzut câteva clipe. Mă ridic şi eu, şi rămânând în spatele lui, îi ascult comentariul, într-una din fotografii sunt ei doi pe peronul casei. Al acestei case. Pe această stradă. Timbrul cuvintelor sale e încă inegal, alunecând des peste sonorităţile care-i fac rău.
Dinspre bucătărie se aude clinchetul farfurioarelor. Profită de ocazie: „Lien, e gata ceaiul?" Soţia apare chiar în clipa aceea, cu o tavă cu ceşti în mâini, spunând parcă : „Am vrut să vă las să vorbiţi între voi, bărbaţii. Cum de n-ai înţeles?" El înţelege, o ajută să aşeze tava, o reţine, apucând-o pe după umeri: „Rămâi cu oaspetele nostru, mă ocup eu de prăjitură..." Se duce în bucătărie. Femeia, văzându-mă lângă fotografii, reia comentariul întrerupt. „Asta e la Saigon..." Un chei, bordul luminos al unei nave, ea şi el, îmbrăcaţi în alb, cu ochii clipind în soare. „Aceasta e din Senegal. Şi asta e la dumneavoastră, la Odessa, da, faimoasa scară a lui Eisenstein..." Vorbeşte despre călătoriile făcute, nu aşa cum fac toţi turiştii, ci parcurgând pur şi simplu treptele vieţii lor. „Li, nu găsesc lopăţica!" Ea îmi zâmbeşte, se duce după bărbat în bucătărie. Ocolesc fotoliile, mă opresc la celălalt capăt al salonului. Pe perete, un portret: un bărbat tânăr, cu faţa deschisă si gravă, cu o mustaţă groasă şi, în colţul fotografiei o dată, 1913. Tatăl.
Ora aceea petrecută în casa natală a lui Jacques Dorme îmi lasă o impresie de plecare apropiată. Nu, nu e vorba despre plecarea mea spre Paris. Dar am conştiinţa clară că vorbele noastre se aud pentru ultima dată şi că după ceaiul acesta va trebui să ne ridicăm, să aruncăm o ultimă privire pe fotografiile din rame, să părăsim acest loc. Toţi trei, si fiecare o ghiceşte la celălalt, trăim acest început de

îndepărtare, această distanţă care apare între noi şi casă, ceea ce este cu atât mai dureros cu cât mâinile noastre mai pot încă atinge spătarul unui fotoliu vechi,
iar ochii mai pot întâlni privirea unui portret agăţat pe perete.
Casa lor, o adevărată casă de familie, este, totuşi, prea impregnată de memoria lentă a generaţiilor, de acea reflexie omenească pe care o capătă mobilele şi obiectele care leagă nişte vieţi din tată în fiu, marcând dispariţiile, salutând întoarcerea fiilor risipitori. Am chiar senzaţia clară că m-am întors după o lungă absenţă, ca să-i regăsesc pe cei pe care îi cunoscusem în casa Alexandrei. Odaia în care îmi citea pare alăturată, în amintirea mea, acestui salon în care ne luăm ceaiul. Franţa pe care mi-o imaginasem din paginile citite este aici, în privirea portretelor, în cuvintele pe care le aud. Dar casa regăsită va deveni din nou un vis.
Conversaţia noastră, în care ştiu că nu mai trebuie să-l evoc pe Jacques Dorme, oscilează adesea pe marginea acestei dispariţii. Căpitanul vorbeşte de biserica pe care am văzut-o în drum, o curiozitate locală. Şi tace încurcat, amintindu-şi fără îndoială în acelaşi timp cu mine zidurile vechi, dărăpănate, cotloanele din spatele absidei puţind a urină, îmi arată o carte cu coperte în roşu şi auriu, declamă un început de frază, închide brusc tomul: zgomotul de rodeo de-afară îl împiedică să vorbească. Stăm nemişcaţi câteva secunde, schimbând priviri stingherite, aşteptând să înceteze vacarmul. Urletul sacadat al cântăreţului ne aduce la urechi o rimă: „la-nchisoare - cei cu blănuri costisitoare". Lupta de clasă...
Ieşind pe peron, rămânem un moment în penumbra apusului de iarnă, Căpitanul verifîcându-şi legătura de chei, eu încercând să disting fundul grădinii ai cărei copaci dau iluzia unei adevărate păduri. Lien vorbeşte cu o voce egală, lipsită de amărăciune: „Altădată, te puteai pierde în desişul acela, dar acum, de când cu parcarea..." Fac câţiva paşi. In spatele ramurilor se desluşeşte clădirea plată, urâtă a unui supermarket înconjurat de o întindere de asfalt, de unde răzbate clănţănitul cărucioarelor adunate în şiruri. „Bine, putem pleca", anunţă Căpitanul şi se apleacă să o sărute pe Lien.
Aceste vorbe simple, cuvântul „pleca", explică dintr-o dată totul. Nu noi plecăm, ci ţara, ţara lor, Franţa lor este cea care se îndepărtează, înlocuită cu o altă ţară. Casa aceasta înconjurată de copaci desfrunziţi şi de ramuri de tisă, de un verde aproape negru, te duce cu gândul la ultima stâncă a unui arhipelag înghiţit de ape.
îi strâng mâna lui Lien, mă pregătesc să-mi iau rămas-bun de la Căpitan, dar acesta mă întrerupe: „Nu, nu, vă conduc la gară", şi mă conduce spre poartă în ciuda protestelor mele. Simt că pentru el e mai mult decât un gest de curtoazie. Are nevoie să-i arate străinului care sunt că se află încă la el acasă pe strada aceasta, în ţara aceasta.
în timp ce deschide garajul, mai am timp să privesc încă o dată intrarea, grilajul porţii, peronul, îmi spun că, de-a lungul secolului care

se apropie de sfârşit, casa aceasta a văzut de două ori aceeaşi scenă; un bărbat ducând o raniţă de soldat pe umăr traversează strada, la răscruce se întoarce, salută o femeie care stă lângă grilajul cu numărul 16. Un bărbat care pleacă pe front. Intersecţia aceea... Acolo unde, cu o oră în urmă, maşina Căpitanului a fost acoperită de flegme. Pe întuneric, văd fasciculele farurilor care mătură intersecţia, motoarele urlă, fîesta continuă.
Căpitanul mă invită să urc, maşina se îndreaptă spre intersecţie. Ar putea coti înainte, să o ia pe una din aleile transversale. Dar trecem exact prin locul în care cuplul a fost atacat. Un scuter ţâşneşte, se ia după noi, se lipeşte de portieră câţiva metri, apoi ne abandonează. Observ pe furiş figura Căpitanului. Este o mască cu buzele strânse, cu ochii uşor mijiţi, ca şi cum ar fi prea obosiţi să privească.
Până să ajungem, îmi mai încerc o dată norocul, îl întreb dacă ar accepta ca povestea fratelui său să apară sub acoperirea unui nume fictiv, sub trăsăturile unui personaj. Pare să ezite, apoi îmi mărturiseşte : „Ştiţi, de când era foarte tânăr, Jacques nu visa altceva decât să devină pilot. Avea un idol, un as din Războiul cel Mare, Rene Dorme. Vorbea despre el atât de des, încât i-am spus până la urmă Dorme. îl şi necăjeam: Dorme, ai dormit bine? La şcoală, colegii îi spuneau tot aşa. El se simţea mai degrabă mândru. Cele câteva scrisori pe care le-a trimis de pe front erau toate semnate cu numele acesta..."
în tren, aveam să evoc cu ochii închişi etapele vieţii pilotului francez: Spania, Flandra, Polonia, Ucraina, Stalingrad, Alsib... Puţin câte puţin, ca într-o lentă acomodare optică, această viaţă va primi numele Jacques Dorme.
In scrisoarea pe care am primit-o la doi ani de la întâlnirea noastră, Căpitanul spunea câteva cuvinte sobre şi judicioase despre cartea pe care i-o trimisesem, despre romanul în care povesteam viaţa Alexandrei, ori mai degrabă visam viaţa ei. Jacques Dorme nu apărea. Căpitanul a văzut, fără îndoială, în această absenţă faptul că respectasem învoiala. Nu am avut curajul să-i mărturisesc că pilotul francez fusese sacrificat fiind considerat „prea adevărat pentru un roman". Ca şi bătrânul general, în mijlocul stepei însorite a Volgăi... Scrisoarea era redactată în acea franceză exactă şi subtilă tot mai rar întâlnită în Franţa. Atent la fineţea expresiei, nu am observat de la început o uşoară umbră de regret ascunsă în cuvintele sale: aprobarea tacită văzând că acordul nostru era respectat şi, în acelaşi timp, o imperceptibilă părere de rău că nu-l încălcasem. Da, se citea în rândurile acelea, printre rânduri, speranţa că, prin cine ştie ce miracol al scrisului, Jacques Dorme şi-ar fi făcut apariţia, fără a fi totuşi expus curiozităţii comode a unei ţări care nu l-ar fi recunoscut ca pe unul de-ai săi.
Contradicţia pe care i-am intuit-o în scrisoare, acea ezitare între teama de uitare şi refuzul unei memorii trădate, mi-a sugerat acest gen lipsit de pretenţii: o cronică în care singurul sacrificiu ar fi fost fidelitatea

faţă de canavaua faptelor. Şi numele pilotului înlocuit prin poreclă. M-am gândit din nou la umila îndatorire a cronicarului un an mai târziu, când mă întorceam de la Berlin, în nici un alt oraş nu văzusem atâtea eforturi de a comemora trecutul şi o voinţă atât de triumfătoare de a îngropa acelaşi trecut sub schelele unui oraş renăscând precum pasărea Phoenix. La drept vorbind, preferam acea năruire brutală, faţă de ce se gândea şi se spunea în Franţa. Decât ironia condescendentă a acelui istoric alături
de care m-am trezit într-o zi pe un platou de televiziune. Cu un uşor aer de dispreţ sarcastic, vorbea despre „campaniile picrocholiene* ale lui Hitler". Participanţii au zâmbit ca la o glumă bună şi au reluat duelul verbal subliniind ruşinoasa lipsă de acţiune a Franţei şi asprimea iernii ruseşti care a blocat, din fericire, înaintarea naziştilor... Ar fi trebuit să primească un răspuns pe loc, să li se spună că acest Picrochole de care vorbeau învinsese cele mai puternice armate din lume şi se afla, lângă carotida formată de Volga, la un pas de victoria decisivă. Era însă imposibil de intervenit, se vorbea pe rupte. Mi-a venit atunci în minte un gest anume: un pilot francez care desfăşoară o hartă şi acoperă hexagonul violet al ţării sale cu o cutie de chibrituri, apoi o aşază pe suprafaţa roşie a Uniunii Sovietice. Gestul acesta ar fi fost cel mai bun răspuns pentru strategii din platoul de televiziune. Dar emisiunea se apropia de sfârşit, cu remarca

* Picrochole, rege lăudăros care îşi etalează cu emfază cuceririle, personaj din romanul Gargantua şi Pantagrucl al lui Franţois Rabelais (n. tr.).

ghiduşă a unuia dintre participanţi: „La Stalingrad, un totalitarism i-a sucit gâtul altuia, asta e tot!" In clipa aceea, am avut impresia că înţeleg mai bine ca niciodată reticenţele Căpitanului... In cabina de machiaj, patru sau cinci tinere îşi aşteptau rândul, excitate bolnăvicios, aşa cum sunt adesea invitaţii din anticamera acestor bazare mediatice. Erau romanciere şi urmau să participe la dezbaterea „Poate spune condeiul totul despre sex?".

Seara, după emisiune, am citit o cărţulie veche pe care o găsisem la anticarii de pe cheiuri. Tipărită pe o hârtie ieftină şi aspră, fusese scoasă la numai trei luni de la înfrângerea din 1940 si consemna, fără să tragă concluzii istorice, faptele de arme ale campaniilor duse de Franţa. O cronică fragmentară, cenzurată de nemţi, pe deasupra, o înşiruire de schiţe prinse pe viu: apărarea unui sat, o luptă corp la corp într-un orăşel, pierderea unui nave... Date. Nume. Grade. Un război văzut de soldaţi, nu unul reconstituit după o jumătate de veac în cărţile de istorie:

„Apoi a urmat retragerea în şapte zile de luptă continuă care a adus regimentul în regiunea Charmes. Patru divizii franceze
dispuse în careu şi încercuite din toate părţile se băteau acolo fără speranţă. Divizia a 18-a de infanterie a pierdut mai mult de jumătate din efectiv...

Lupta devine în acest moment extrem de crâncenă. Luptăm cu grenade, iar în unele puncte cu baioneta. Căpitanul Cafarel îşi apără singur postul de comandă, e doborât... Batalionul 2 din Regimentul 17 de puşcaşi algerieni a pierdut în ultimele două zile: doisprezece ofiţeri din cincisprezece, toţi subofiţeri, în afară de 4, şi patru cincimi din efectiv. Au căzut ca nişte eroi, fără să dea un pas înapoi...
Efectivul diviziei e redus acum la câţiva oameni. La orele 18, duşmanul, care vrea să dea lovitura finală, lansează un atac masiv. Folosind muniţia răniţilor şi a celor morţi, cavaleriştii din Divizia a 2-a rezistă. Mitralierele trag ultimele benzi. Inamicul este respins...
Torpilorul Foudroyant se scufundă repede. Etrava navei mai pluteşte câteva minute la suprafaţă. Comandantul Fontaine, cu un curaj minunat, rămâne drept pe etravă, până la dispariţia totală a vasului..."
Abia în noaptea aceea a început cu adevărat să se scrie în mintea mea cronica vieţii lui Jacques Dorme. Ştiam că va trebui să vorbesc şi despre adolescentul care descoperea o ţară unde trăiau cei patru gentilomi din Guienne, şi despre soldatul din ultimul careu, şi despre celălalt, care cădea pe malurile Meusei „aproape la fel de sărăcit de bani cum era pe când venise la Paris". După treizeci de ani, toţi erau foarte aproape, în mintea mea, de căpitanul Cafarel, de comandantul Fontaine, de Batalionul 2 din Regimentul 17 de puşcaşi algerieni.
Am revenit în oraşul lui Jacques Dorme la o săptămână după întoarcerea de la Berlin. Intenţionam să stau de data aceasta câteva zile, instalându-mă într-un hotel, ca să am timp să reconstitui oraşul de altădată aşa cum refaci un mozaic, folosind, în loc de bucăţi smălţuite, copacul centenar de lângă biserica dărăpănată, firma unei brutării, literele ei înflorite care nu se mai schimbaseră din perioada interbelică, perspectiva unei străzi care scăpase de sluţenia antenelor parabolice. Mă gândeam că pot reconstitui, fie şi pentru o clipă, ceea ce văzuse Jacques Dorme în tinereţe, ceea ce era oraşul său natal, patria lui.
L-am căutat pe Căpitan la telefon, dar nu am dat nici de el, nici de Lien. Până şi robotul, a cărui politeţe ironică mă făcuse să zâmbesc, rămânea mut. Dacă ar fi trebuit să imaginez aceste momente în intriga unui roman, as fi vorbit probabil de o nelinişte crescândă, de semne de întrebare... De fapt, primul lucru la care m-am gândit a fost moartea. Iar emoţia cea mai acută a acestei idei nu a fost durerea, nici măcar regretul că am întârziat şi mi-am pierdut timpul cu nimicurile ce însoţesc de obicei apariţia unei cărţi. Nu, am rămas fără grai. Ca şi cum limba în care vorbeam cu Căpitanul nu mai era vorbită de nimeni.
în tren, mi-am spus că această impresie că vorbeşti o limbă dispărută era aceea pe care trebuie să o fi trăit Alexandra în timpul întregii sale vieţi din Rusia.
Nici un semn nu trăda moartea pe Aleea Marna. Doar absenţa se putea ghici, golul din spatele obloanelor închise de la numărul 16. Uşa garajului era acoperită de mâzgălituri cu sclipici care, de-a lungul timpului, îşi pierduseră din agresivitate. Bucăţile de sârmă care fixau

de grilaj tăbliţa „De vânzare" erau ruginite. Nici o hârtie nu dădea însă pe dinafară din cutia de scrisori. M-am întors auzind o voce cunoscută: vecina de la numărul 11, pe care o luasem drept fostă cântăreaţă. „Eu adun toate plicurile de publicitate, trebuie s-o fac, altfel ăştia dau foc la tot, aşa cum au făcut la vecinul din faţă..." A deschis cutia si a scos un prospect. Vorbea despre „ăştia" fără nici un resentiment, aproape cu resemnare, aşa cum vorbeşti despre vremea rea în această regiune din nord.
„Lien a plecat în Canada. Vrea să se stabilească acolo, la sora ei..."
Traversam strada oblic, de la numărul 16 la numărul 11. „Cântăreaţa", crezând că sunt la curent, nu mi-a spus mare lucru, ci doar câteva cuvinte despre plecarea lui Lien, care luase cu ea cenuşa soţului ei. Rămas singur pe Aleea Marna, mi-am închipuit cu maximă intensitate ultimele clipe dinaintea plecării. Chipul lui Lien, acea mască palidă, lipsită de expresie, şi forţa acelei imobilităţi asiatice care exprima suferinţa mai bine decât ar fi făcut-o riduri adânci de durere. O vedeam coborând treptele peronului, închizând poarta, aşezându-se la volan...
M-am oprit la intersecţia pe care o traversase. Prin pâslă umedă a apusului, felinarele se umpleau de un albastru lăptos, într-o cabină telefonică având geamurile sparte atârna un receptor, neatins de nimeni, din care se auzea şoapta surdă a unei voci, ca şi cum cineva ar fi putut s-o asculte. Vântul frunzărea foile arse ale cărţii de telefon.
în mijlocul şirului de case de pe marginea Aleii Marna, puteam distinge grilajul de la numărul 16. Mi-a trecut prin minte că, pentru a înţelege ţara lui Jacques Dorme, această sută de metri e de ajuns, distanţa dintre casa de unde tocmai a plecat un soldat şi intersecţia de unde se întoarce spre a arunca o ultimă privire celor ce au rămas să-l aştepte.
... în zborul său, elicopterul se înclină puternic şi am timp să văd casa de la Capăt, lumina din ferestrele de la bucătărie. Am impresia că şi pilotul aruncă o privire la lumina aceea. E poate chiar ultima lumină până la Oceanul Arctic, îmi spun, şi îmi vine greu să măsor infinitul alb ce se deschide în faţa noastră şi care, într-un larg suflu îngheţat, aspiră aparatul nostru uşor ca pe o bulă de aer călduţ.
Vidul neatins al lanţului muntos Cerski. înălţimea crestelor sporeşte imperceptibil, ne dăm seama după dispariţia micilor pete întunecate, coniferele pitice care, acum câteva minute, încă se mai căţărau la această graniţă extremă a tundrei. Mai sus nu există decât două materii, gheaţa şi piatra. Şi două suprafeţe: podişuri acoperite de o zăpadă tare ca granitul şi colţii golaşi ai crestelor.
Aterizăm pe unul dintre aceste podişuri, după o oră de zbor. Văzută de sus, aria pare foarte vastă, dar, când coborâm, se înghesuie între două ziduri de gheaţă, devenind o falie lungă în mijlocul coastelor îngheţate, îi ajut pe cei doi Lev să-si scoată materialul şi să-l instaleze pe o săniuţă scundă.
— Câte petarde aveţi ? îi întreabă pilotul.
Lev cel mare se încurcă în socoteli. Cel mic strigă, cu aerul plin de zel

al unui pionier:
— Douăspe, şefu'. începem o dată cu soarele şi terminăm înainte de apus. După aia, abia avem timp să ne îmbarcăm.
Soarele nu a răsărit încă. Mai are o oră si treizeci şi cinci de minute, îmi explică pilotul... Geologii se duc spre un versant care se înalţă în trepte inegale. Cu braţul întins spre o fundătură de piatră, pilotul îmi arată drumul. Va trebui să ocolesc un gheţar, să ies din vale, să trec pe lângă un platou îngust până ce creasta, care la început pare un singur bloc, se va despărţi în trei vârfuri golaşe: Tridentul...
— Puşcaşii noştri au douăsprezece încărcături azi. O să auzi deci douăsprezece explozii. Numără-le bine. După ultima, întoarce-te fără să pierzi timpul. Or să mai aibă de adunat pietrele lor şi imediat după aia plecăm. Nu te putem aştepta...
Plec aruncând câteva priviri spre crestele munţilor din jurul terenului de aterizare, încercând să-mi stabilesc câteva puncte de reper. Cerul este aproape luminat de-acum, soarele va răsări într-o jumătate de oră... In momentul în care ocolesc stânca spartă de o peşteră de gheaţă şi încep să pierd din vedere terenul, aud prima explozie.
Ecoul celei de-a şaptea, prelungit de munte, îmi ajunge la urechi în clipa în care mi se descoperă în faţă o culme stân-coasă de o densitate argintie. Contururile ei te duc cu gândul la un mare silex lăptos, cioplit grosolan de vânturi. Mă uit la ceas: soarele a răsărit de vreo douăzeci de minute. „A răsărit" înseamnă că a alunecat la marginea orizontului, invizibil în spatele crestelor, înainte de a dispărea pentru o noapte lungă de peste douăzeci de ore.
Piscul, ca la toţi munţii de care te apropii, pare să dea înapoi, înaintarea mea se împotmoleşte în acest timp care mă respinge, mă întârzie, ca şi zăpada îngheţată pe care alunec. Cea de-a opta explozie este urmată aproape imediat de a noua, ai zice că e ecoul acesteia. Iar piscul e format încă dintr-un singur bloc. La urma urmei, poate că nici nu e Tridentul. Privesc împrejur: trei sau patru piscuri se ridică aproape în aceeaşi direcţie.
Ecoul celei de-a zecea explozii mă ajunge din urmă, are deja o opacitate surdă, dând măsura distanţei parcurse. Soarele, invizibil, se află pe cer de trei sferturi de oră. Măresc pasul, încerc să alerg, cad. Solul îngheţat pe care îl ating când mă ridic are o asprime de şmirghel. Deodată, două incizii subţiri de lumină striază culmea. Suprafaţa ei, ce părea plană, se modelează în faţete, în coaste, în cavităţi unde somnolează o umbră violetă şi densă. Soarele a ţâşnit printr-o fantă nevăzută, care ascunde proiecţia luminoasă. Următoarea încărcătură explodează foarte departe. Şirul ecourilor este şi mai lung decât înainte. A unsprezecea?
Sau deja a douăsprezecea şi ultima? Nu mai ştiu dacă am numărat bine. îmi aduc aminte vorbele pilotului: „Nu te vom aştepta. Altfel, pe întuneric, lovesc cu rotorul toată pietrăria asta." încep să alerg, cu ochii la pisc, alunec de câteva ori, solul nu mai e nemişcat, vântul împrăştie

fuioare prelungi de pulbere. Şi totuşi, la fiecare pas, schimbarea e perceptibilă. Razele de lumină se lărgesc, împart muntele în trei imense cristale, îi sparg creasta. Nu seamănă cu un trident, ci mai degrabă cu aripa frântă a unei păsări. Mă împiedic la un urcuş, mă opresc, cu respiraţia rănită până la sânge de ger. Scurgerea cenuşie a unui gheţar blochează drumul. Scrutez cele trei faţete luminate ale muntelui: piatra e de-abia albită de chiciură, zăpada, rară în aceste ţinuturi cu ierni uscate, nu reuşeşte să se aşeze pe pereţii netezi. Povârnişuri, falii, creneluri uriaşe în care se adună troiene, abia modelate de-a lungul mileniilor. Şi jerbele de scântei ale soarelui, care încep deja să se stingă. Nimic altceva. Nimic... Deodată văd crucea avionului.

Două linii întunecate, încrucişate pe învelişul alb de promoroacă. Nu se află în triunghiul luminat al piscului, ci mult mai jos, la baza acestui fascicul. Silueta avionului e uşor de recunoscut, nu e un aparat care s-a dezintegrat în cădere, ci, încercând să aterizeze, s-a încrustat în piatră şi a rămas acolo, sudat de muntele acesta, de deşertul arctic, de nopţile lui fără sfârşit.

Nici un gând nu se rosteşte în mine. Nici o emoţie. Nici măcar bucuria că mi-am atins ţelul. Numai certitudinea că trăiesc esenţialul din ceea ce aveam de înţeles.

Razele soarelui scad. Dar avionul încă se poate vedea. Văd chiar strălucirea carlingii. Sub geamul ei se ghiceşte o scânteie de viaţă. O viaţă tăcută, concentrată asupra unui trecut din care în curând nu va mai rămâne nimic pe acest pământ. Viaţa pe care vorbele noastre o numesc stângaci când moarte, când uitare, când amintirea oamenilor. îmi vin în minte cuvintele bătrânului uriaş care a încercat să rostească viaţa aceasta şi distanţa ce ne desparte de ea: „... ei privesc Cerul fără să pălească şi Pământul fără a roşi", într-un trecut visat îndelung si deodată prezent, un aviator sare din cockpit şi rămâne lângă avion,cu mâna pe una din aripi. Mă aflu nespus de aproape de tăcerea lui, înţeleg sensul privirii sale îndreptate spre Pământ. O casă micuţă de lemn, pierdută în mijlocul stepei, o noapte de război, cuvintele abia auzite ale unei femei, primele bufnituri ale unei furtuni de primăvară, o iubire scurtă a cărei eternitate se înşiruie în căderea mărgelelor unui şirag rupt...

Ecoul exploziei e lung, iar replicile fac să vibreze o undă prelungă şi din ce în ce mai limpede. Un sunet care se subţiază până ce pare că se aude dincolo de vieţile noastre, într-o depărtare din care ziua aceasta polară nu este decât o reflexie trecătoare. Aici, notele ecoului se sfârşesc, se sting sub scrâşnetul ţurţurilor măturaţi de aripile vântului. Dar acolo, omul de lângă avion le aude mereu. Un cântec lung de adio, un cânt de lumină.

Raza de soare s-a stins de ceva vreme, crucea avionului se topeşte în paloarea iute a nopţii. Rafalele de vânt încep să şteargă deja conturul munţilor. Nu o să mai văd balizele de stâncă observate la sosire. Cu

toate astea, vibraţia ultimului ecou pare să supravieţuiască încă printre piscuri. O coardă foarte întinsă, rezistentă la vânt. O simt vibrând foarte adânc în mine.
Ca să găsesc drumul înapoi, nu îmi trebuie altceva decât să o aud tot timpul.